

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
“Εφαρμοσμένων Οικονομικών και Περιφερειακής Ανάπτυξης”

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θέμα: "Διερεύνηση της Σχέσης μεταξύ της Οικονομικής
Μεγέθυνσης και των Εισοδηματικών Ανισοτήτων"

Χρηστίδου Αναστασία

Τριμελής Επιτροπή:
Κεραμίδου Ιωάννα, Επίκουρος Καθηγήτρια (Επιβλέπουσα)
Δεδουσόπουλος Απόστολος, Καθηγητής
Λαμπρινίδης Ματθαίος, Καθηγητής

Αθήνα 2017

ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

Με πλήρη επίγνωση των συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων, δηλώνω ενυπογράφως ότι είμαι αποκλειστική συγγραφέας της παρούσας Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας, για την ολοκλήρωση της οποίας κάθε βοήθεια είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται λεπτομερώς στην εργασία αυτή. Έχω αναφέρει πλήρως και με σαφείς αναφορές όλες τις πηγές χρήσης δεδομένων, απόψεων, θέσεων και προτάσεων, ιδεών και λεκτικών αναφορών, είτε κατά κυριολεξία είτε βάσει επιστημονικής παράφρασης. Αναλαμβάνω την προσωπική και ατομική ευθύνη ότι σε περίπτωση αποτυχίας στην υλοποίηση των ανωτέρω δηλωθέντων στοιχείων, είμαι υπόλογη έναντι λογοκλοπής. Δηλώνω συνεπώς, ότι αυτή η ΜΔΕ προετοιμάστηκε και ολοκληρώθηκε από εμένα προσωπικά και αποκλειστικά και ότι αναλαμβάνω πλήρως όλες τις συνέπειες του νόμου στην περίπτωση κατά την οποία αποδειχθεί, διαχρονικά, ότι η εργασία αυτή ή τμήμα της δε μου ανήκει διότι είναι προϊόν λογοκλοπής άλλης πνευματικής ιδιοκτησίας.

Όνομα & Επώνυμο Συγγραφέα:

Αναστασία Χρηστίδου

Υπογραφή:

.....

Ημερομηνία (Ημέρα – Μήνας – Έτος):

11/01/2017

Ευχαριστίες

Πριν την παρουσίαση των ευρημάτων της διπλωματικής μου εργασίας, θα ήθελα να αποδώσω ευχαριστίες σε ανθρώπους που είτε συνεργάστηκα μαζί τους, είτε ήταν στο πλευρό μου κατά τη διαδικασία εκπόνησης αυτής της εργασίας. Αρχικά θέλω να ευχαριστήσω από καρδιάς την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου Ιωάννα Κεραμίδου για την πολύτιμη συνεργασία, τη βοήθεια, το ενδιαφέρον, την καθοδήγηση της καθώς και για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε από την αρχή της διαδικασίας αυτής. Ιδιαίτερα θέλω να ευχαριστήσω τους καθηγητές μου, Απόστολο Δεδουσόπουλο και Ματθαίο Λαμπρινίδη που με τίμησαν με την συμμετοχή τους στην τριμελή επιτροπή αξιολόγησης της μεταπτυχιακής αυτής διπλωματικής εργασίας. Πάνω απ όλα θέλω να ευχαριστήσω τους γονείς μου Τάσο και Μαρία, για την αγάπη καθώς και για την αμέριστη στήριξη και υπομονή τους καθόλη τη διάρκεια της μορφωτικής μου πορείας μέχρι και την αποπεράτωση των μεταπτυχιακών μου σπουδών. Η παρούσα διπλωματική είναι αφιερωμένη στους γονείς μου ως ελάχιστο δείγμα της ευγνωμοσύνης μου προς αυτούς.

Αντικείμενο. Η παρούσα εργασία πραγματεύεται τη σχέση μεταξύ της οικονομικής μεγέθυνσης και των εισοδηματικών ανισοτήτων. Η οικονομική μεγέθυνση και η διανομή του εισοδήματος συνιστούν τα "αιώνια" ζητήματα με τα οποία ασχολείται η οικονομική επιστήμη. Σε αντίθεση με τη σύγχρονη βιβλιογραφία των τελευταίων δεκαετιών, η οποία επικεντρώνεται στις επιπτώσεις της οικονομικής μεγέθυνσης στη διανομή του εισοδήματος, στόχος της έρευνας αυτής είναι η διερεύνηση της δυναμικής σχέσης μεταξύ της οικονομικής μεγέθυνσης και των εισοδηματικών ανισοτήτων από την οπτική μιας θεσμικής, εξελικτικής και ιστορικής προσέγγισης. Στο ευρύτερο αυτό αναλυτικό περιβάλλον, διερευνώνται, αφενός, οι επιπτώσεις της διανομής του εισοδήματος στην οικονομική μεγέθυνση, και αφετέρου οι συνέπειες που η τελευταία επιφέρει στις ανισότητες στη διανομή του εισοδήματος, χρησιμοποιώντας δεδομένα που αφορούν την περίοδο 1960-2015, τα οποία προέρχονται από τέσσερις ομάδες χωρών με διαφορετικά κοινωνικά συστήματα προστασίας.

Μεθοδολογία. Η τεχνική που χρησιμοποιείται για τη διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ των μεταβλητών ενδιαφέροντος και την εκτίμηση της στατιστικής τους σημαντικότητας, είναι η μοντελοποίηση Μερικών Ελαχίστων Τετραγώνων (PLS) μέσω δομικών εξισώσεων (SEM). Πρόκειται για μια μέθοδο που ενσωματώνει σύγχρονες στατιστικές και οικονομετρικές τεχνικές, όπως η επιβεβαιωτική παραγοντική ανάλυση, η πολλαπλή παλινδρόμηση, η ανάλυση διαδρομών, τα μοντέλα δομικών εξισώσεων, ο συνδυασμός των οποίων επιτρέπει τη διερεύνηση σύνθετων θεωρητικών ζητημάτων και τη συνεπή εκτίμηση μιας σειράς σχέσεων μεταξύ αλληλοεξαρτούμενων μεταβλητών.

Συνεισφορά και κοινωνικό όφελος. Η συστηματική εξέταση της δυναμικής σχέσης μεταξύ της διανομής του εισοδήματος και της οικονομικής μεγέθυνσης σε ένα χρονικό ορίζοντα πενήντα πέντε ετών (1960-2015), χρησιμοποιώντας δεδομένα από δεκαπέντε χώρες, όπως αυτές της Δανίας, της Σουηδίας, της Φινλανδίας, της Ολλανδίας, της Γερμανίας, της Γαλλίας, της Μεγάλης Βρετανίας, της Ιταλίας, της Ελλάδας, της Ισπανίας, της Πορτογαλίας, των ΗΠΑ, της Ιαπωνίας, του Καναδά και της Αυστραλίας, μπορεί να συμβάλλει στη θεωρητική συζήτηση και να παρέχει χρήσιμες πληροφορίες για τη χάραξη κατάλληλων πολιτικών εξόδου από την οικονομική κρίση και άμβλυνσης των εισοδηματικών ανισοτήτων.

Λέξεις κλειδιά: Οικονομική Μεγέθυνση, Θεωρίες Διανομής, Εισοδηματικές Ανισότητες

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή.....	8
Κεφάλαιο Πρώτο: Θεωρίες διανομής	10
1. Η πολιτική οικονομία και οι νόμοι της διανομής.....	11
1.1 Η κλασική ανάλυση για τη λειτουργική διανομή	11
1.2 Η κλασική ανάλυση για την προσωπική διανομή.....	14
1.3 Η κλασική προσέγγιση για τον ατελή ανταγωνισμό.....	15
1.4 Οι φιλοσοφικές και ηθικές πτυχές της διανομής	16
1.5 Οι πολιτικές αναδιανομής κλασικής έμπνευσης	17
2. Οι νεοκλασικές θεωρίες της διανομής.....	19
2.1 Η θεωρία της οριακής παραγωγικότητας.....	20
2.2 Η νεοκλασική ανάλυση για τις μισθολογικές διαφορές.....	23
2.3 Οι νεότερες προσεγγίσεις για τον ατελή ανταγωνισμό.....	26
2.4 Οι ηθικές πτυχές της διανομής στη νεοκλασική σκέψη.....	27
2.5 Η νεοκλασική ανάλυση για τα μέσα οικονομικής πολιτικής με σκοπό την μείωση των ανισοτήτων	31
3. Οι στατιστικές προσεγγίσεις	33
3.1 Οι εμπειρικοί νόμοι στη διανομή κατά Pareto	33
3.2 Η καμπύλη του Kuznets.....	35
3.3 Κριτική στο θεωρητικό υπόδειγμα του Kuznets.....	38
4. Η θεσμική προσέγγιση και οι νόμοι της διανομής	40
Κεφάλαιο Δεύτερο: Μορφές κοινωνικού κράτους και εισοδηματικές ανισότητες.....	42
1. Τύποι κοινωνικής προστασίας και ομάδες χωρών	42
2. Οι εισοδηματικές ανισότητες.....	46
Κεφάλαιο Τρίτο: Η δυναμική της οικονομικής μεγέθυνσης και η εξέλιξη των ανισοτήτων.....	52
Οικονομική μεγέθυνση και ανισότητες	52
Κεφάλαιο Τέταρτο: Η μεθοδολογία και οι υποθέσεις της έρευνας	62
1. Η ανάλυση των δεδομένων	62
2. Οι υποθέσεις της έρευνας.....	65

2.1 Η λειτουργική διανομή του εισοδήματος.....	65
2.2 Η ανεργία και η συγκέντρωση του κεφαλαίου	67
2.3 Επιπτώσεις της οικονομικής μεγέθυνσης στη διανομή του εισοδήματος	68
2.4 Η επίδραση των εισοδηματικών ανισοτήτων στις επενδύσεις	70
Κεφάλαιο Πέμπτο: Τα εμπειρικά ευρήματα	71
1. Το μοντέλο μέτρησης.....	71
2. Το δομικό μοντέλο	74
Συμπεράσματα.....	80
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	83

Ευρετήριο Πινάκων και Διαγραμμάτων

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ

Π.Π.1: Κατανάλωση Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ, 1960-2014	43
Π.Π.2: Ποσοστό Μισθωτών (Μισθωτοί / Εργατικό Δυναμικό), 1960-2014	44
Π.Π.3: Ποσοστό Αυτοαπασχολουμένων, 1960-2014	45
Π.Π.4: Εισοδηματικές ανισότητες: συντελεστής Gini, 1960-2014	46
Π.Π.5: Ποσοστό μισθών, 1960-2014	50
Π.Π.1: Μέσες ετήσιες μεταβολές ΑΕΠ, 1960-2014	52
Π.Π.2: Επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ, 1960-2014	53
Π.Π.3: Μέσες ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές ακαθάριστων επενδύσεων, 1960-2014	54
Π.Π.4: Μέσες ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές συντελεστή Gini, 1960-2014	56
Π.Π.5: Ποσοστό ανεργίας, 1960-2014.....	57
Π.Π.6: Ανώτερο δεκατημόριο και ποσοστιαίες μεταβολές, 1974-2015.....	59
Π.Π.7: Ποσοστιαίες μεταβολές ποσοστού μισθών, 1960-2014.....	60
Π. IV.1: Θεωρητικές κατασκευές και δείκτες	64
Π. V.1: Κριτήρια ποιότητας για το μοντέλο μέτρησης.....	72
Π. V.2: Το κριτήριο της διακρίνουσας εγκυρότητας των Fornell-Larcker.....	73
Π. V.3: Φορτίσεις, τυπικές αποκλίσεις, τυπικά σφάλματα, t-statistic, p-value	76
Π. V.4: Συνολικές επιδράσεις	77
Π. V.5: Communality and GoF	79

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Δ.Π.1: Ο συντελεστής Gini στις Ευρωπαϊκές χώρες κατά το έτος 2015	47
Δ.Π.2: Μερίδια του συνολικού ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος ανά δεκατημόριο, 2015	48
Δ.Π.3: Το ανώτερο εισοδηματικό δεκατημόριο, 2015	49
Δ.Π.4: Δείκτης S90/S10, 2015	49
Δ.Π.5: Ποσοστό μισθών, 2010, 2015.....	50
Δ.Π.1: Συντελεστής Gini ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος, 2010, 2015	55
Δ.Π.2: Μεταβολές συντελεστή Gini, 2010-2015.....	58
Δ.ΙV.1: Μοντελοποίηση με PLS -PM	63
Δ.ΙV.2: Οι υποθέσεις της έρευνας	67
Δ. V.1: Μέτρηση του δομικού μοντέλου	74

Εισαγωγή

Η μελέτη των παραγόντων που προσδιορίζουν την οικονομική μεγέθυνση και τη διανομή του εισοδήματος υπήρξαν δύο από τα κεντρικά ζητήματα της οικονομικής ανάλυσης. Η διπλωματική εργασία ξεκινά με την επισκόπηση των θεωριών της διανομής του εισοδήματος και του πλούτου, από την εποχή του Adam Smith έως και τις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα.

Μέσα από τη θεωρητική αυτή επισκόπηση επιζητάται να διασαφηνιστούν οι δυνάμεις σύγκλισης και απόκλισης στη διανομή του εισοδήματος. Ένα από τα ζητήματα στα οποία δίνεται ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι η σχέση μεταξύ της οικονομικής μεγέθυνσης και της διανομής του εισοδήματος και ειδικότερα το κατά πόσο η αύξηση του εθνικού εισοδήματος στη μακροχρόνια περίοδο συνιστά παράγοντα άμβλυνσης των εισοδηματικών ανισοτήτων, όπως υποστήριξε ο Kuznets (1955), μελετώντας τη μακροχρόνια τάση της ανισότητας του εισοδήματος στις Ηνωμένες Πολιτείες, στην Αγγλία και στη Γερμανία.

Η συζήτηση πάνω σε αυτό το θέμα παραμένει ανοικτή. Παρά τον καταγιγισμό δημοσιεύσεων τα τελευταία εξήντα χρόνια, οι εμπειρικές έρευνες δεν υπήρξαν ιδιαίτερα διαφωτιστικές. Αρκετές μελέτες επιβεβαίωναν την ορθότητα της υπόθεσης του Kuznets και πολλές άλλες κατέληγαν σε αντίθετα συμπεράσματα. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, οι διαφωνίες μεταξύ των ερευνητών οφείλονται ως ένα βαθμό στη διαφορετικότητα των προσεγγίσεων και τις συνεπακόλουθες διαφορές ως προς το δείγμα, τις τεχνικές, τα δεδομένα και τις επιλεγόμενες ερμηνευτικές μεταβλητές. Συγχρόνως, δεν είναι σαφές ότι η οικονομική μεγέθυνση συνδέεται με μια αλληλουχία μακροοικονομικών μεταβλητών, οι οποίες επηρεάζουν τη διανομή του εισοδήματος και έχουν αναγνωριστεί από προηγούμενους ερευνητές.

Δεδομένης της σημασίας που έχει δοθεί στο υπόδειγμα Kuznets, η πρώτη σχέση στην οποία εστιάζουμε το ερευνητικό μας ενδιαφέρον είναι η σχέση της οικονομικής μεγέθυνσης και των εισοδηματικών ανισοτήτων. Στο ευρύτερο αυτό αναλυτικό περιβάλλον, διερευνούμε κατ' αρχήν την επίδραση της οικονομικής μεγέθυνσης στις εισοδηματικές ανισότητες κατά την περίοδο 1960-2015 σε τέσσερις ομάδες χωρών με διαφορετικά συστήματα κοινωνικής προστασίας, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνεται και η Ελλάδα. Στο ίδιο μοντέλο συμπεριλαμβάνονται και άλλες μεταβλητές ως αιτίες των ανισοτήτων που έχουν συζητηθεί στη βιβλιογραφία (Heilbroner, 2000; Sandmo, 2013; Κεραμίδου, 2015), όπως η συγκέντρωση του κεφαλαίου, το μερίδιο των μισθωτών και των αυτοαπασχολούμενων στο εθνικό εισόδημα, η εξέλιξη του ποσοστού κέρδους και η ανεργία.

Σε αντίθεση, ωστόσο, με την κυρίαρχη τάση στη βιβλιογραφία των τελευταίων δεκαετιών να περιορίζεται στις επιπτώσεις της οικονομικής μεγέθυνσης στη διανομή του εισοδήματος, η διπλωματική αυτή εργασία επιχειρεί να αναδείξει τη δυναμική σχέση μεταξύ της οικονομικής μεγέθυνσης και των εισοδηματικών ανισοτήτων από την οπτική μιας θεσμικής, εξελικτικής και ιστορικής προσέγγισης. Για το λόγο αυτό, η έρευνα μας εστιάζεται ακόμη στις επιπτώσεις των εισοδηματικών ανισοτήτων στις επενδύσεις. Το κύριο ερώτημα που μας απασχολεί εδώ είναι το κατά πόσο οι εισοδηματικές ανισότητες είναι δικαιολογημένες, γιατί επηρεάζουν θετικά τις επενδύσεις, όπως υποστήριζαν οι κλασικοί και άλλοι μεταγενέστεροι οικονομολόγοι, ή αντίθετα έχουν δίκιο οι ετερόδοξοι και αιρετικοί οικονομολόγοι (Malthus, Marx, Keynes), οι οποίοι συνέδεαν τις εισοδηματικές ανισότητες με την υπέρμετρη αποταμίευση, η οποία, σύμφωνα με την ετερόδοξη αυτή οπτική, συνεπάγεται

αρνητικές επιπτώσεις στις επενδύσεις και κατ' επέκταση στην οικονομική μεγέθυνση (Heilbroner, 2000; Rima, 2002; Screpanti et Zamagni, 2004; Κεραμίδου, 2015).

Η μέθοδος που χρησιμοποιείται για την επίτευξη των ερευνητικών αυτών στόχων, είναι η μοντελοποίηση Μερικών Ελαχίστων Τετραγώνων (PLS) μέσω δομικών εξισώσεων (SEM). Η τεχνική αυτή έχει αρκετά πλεονεκτήματα συγκριτικά με τις παραδοσιακές οικονομετρικές μεθόδους. Πρόκειται για μια μέθοδο που ενσωματώνει σύγχρονες στατιστικές και οικονομετρικές τεχνικές, όπως η επιβεβαιωτική παραγοντική ανάλυση, η πολλαπλή παλινδρόμηση, η ανάλυση διαδρομών και τα μοντέλα δομικών εξισώσεων, ο συνδυασμός των οποίων επιτρέπει τη διερεύνηση σύνθετων θεωρητικών ζητημάτων και τη συνεπή εκτίμηση μιας σειράς δυναμικών σχέσεων μεταξύ αλληλοεξαρτούμενων μεταβλητών.

Η διερεύνηση της δυναμικής σχέσης της οικονομικής μεγέθυνσης και της διανομής του εισοδήματος από την οπτική μιας θεσμικής, εξελικτικής και ιστορικής προσέγγισης που επιχειρείται στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας μπορεί να συνεισφέρει στη θεωρητική συζήτηση και να προσφέρει χρήσιμες πληροφορίες για τη χάραξη κατάλληλων πολιτικών εξόδου από την οικονομική κρίση και μείωσης των ανισοτήτων.

Η διπλωματική ολοκληρώνεται σε πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται συνοπτικά οι θεωρίες της διανομής. Το δεύτερο κεφάλαιο επικεντρώνεται στις μορφές κοινωνικού κράτους και στο επίπεδο εισοδηματικών ανισοτήτων στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες. Στο επόμενο κεφάλαιο αποτυπώνεται η δυναμική της οικονομικής μεγέθυνσης και η εξέλιξη των εισοδηματικών ανισοτήτων κατά την περίοδο 1960-2015 σε τέσσερις ομάδες χωρών με διαφορετικά συστήματα κοινωνικής προστασίας. Στη συνέχεια εξηγείται η μεθοδολογία και παρουσιάζονται οι υποθέσεις της έρευνας. Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο καταγράφονται τα εμπειρικά ευρήματα και ακολουθεί η συναγωγή των συμπερασμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΘΕΩΡΙΕΣ ΔΙΑΝΟΜΗΣ

Το πρώτο κεφάλαιο εστιάζει στην ιστορία των θεωριών της διανομής του εισοδήματος μεταξύ των ατόμων και των κοινωνικών τάξεων, ξεκινώντας από την εποχή του Adam Smith και φτάνοντας μέχρι τις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Λαμβάνοντας υπόψη το χρονικό ορίζοντα και την πληθώρα των συχνά αντιτιθέμενων απόψεων σχετικά με τη διανομή, η βιβλιογραφική επισκόπηση που ακολουθεί δε φιλοδοξεί να καλύψει την ιστορία των θεωριών της διανομής. Αντίθετα γίνεται μια επιλογή και καταγράφονται οι ιδέες των σπουδαιότερων οικονομολόγων οι οποίοι, συνεισέφεραν στη συζήτηση και είχαν μια ιδιαίτερη ανησυχία για τη διανομή του εισοδήματος.

Μέσα από τη θεωρητική αυτή επισκόπηση καταγράφονται οι απαντήσεις που έδωσαν οι μεγάλοι διανοητές πάνω σε καίρια ερωτήματα, όπως: Η ανισότητα των εισοδημάτων αποτελεί βασικό και αναλλοίωτο χαρακτηριστικό της καπιταλιστικής κοινωνίας; Γιατί ορισμένοι άνθρωποι είναι πλούσιοι και άλλοι φτωχοί; Ποιοί παράγοντες καθορίζουν τη διανομή του πλούτου και του εισοδήματος και πώς θα εξελιχθούν τα εισοδήματα των βασικών κοινωνικών τάξεων, δηλαδή των μισθωτών, των επιχειρηματιών και των γαιοκτημόνων στις καπιταλιστικές κοινωνίες; Ποιές είναι οι κύριες αιτίες των εισοδηματικών διαφορών στο εσωτερικό της τάξης των μισθωτών και της καπιταλιστικής τάξης; Η οικονομική μεγέθυνση θα περιορίσει ή θα αμβλύνει τις εισοδηματικές ανισότητες; Θα πρέπει η αναδιανομή να περιλαμβάνεται στους στόχους της οικονομικής πολιτικής; Ποιός θα πρέπει να είναι ο ρόλος του κράτους στη μείωση των ανισοτήτων και με ποιά μέσα θα μπορούσαν να επιτευχθούν οι εκάστοτε στόχοι;

Η παρουσίαση αυτή ξεκινά με την κλασική θεωρία της λειτουργικής διανομής του εισοδήματος μεταξύ των τριών κοινωνικών τάξεων, μισθωτών, κεφαλαιοκρατών και γαιοκτημόνων. Οι κλασικές φιλοσοφικές και ηθικές πτυχές της διανομής αναλύονται στη συνέχεια, καθώς επίσης και οι κατευθύνσεις των πολιτικών αναδιανομής που προτείνονται από τους κλασικούς οικονομολόγους. Ιδιαίτερη προσοχή δίδεται στην ωφελμιστική προσέγγιση της ισότητας, της αποτελεσματικότητας και της θυσίας, που έχει επηρεάσει την κλασική σκέψη. Οι νεοκλασικές θεωρίες που δημιουργήθηκαν με την οριακή επανάσταση, οι οποίες βασίστηκαν στη μεγιστοποίηση του κέρδους και στην ισορροπία της αγοράς προκειμένου να εξηγήσουν τους νόμους διανομής του εισοδήματος, περιγράφονται στη επόμενη υποενότητα. Σε αυτό το πλαίσιο η επισκόπηση εστιάζεται στις απόψεις των νεοκλασικών οικονομολόγων συμπεριλαμβανομένων των Marshall και Wicksell σχετικά με τις ιδιαιτερότητες της αγοράς εργασίας και το ρόλο της οριακής παραγωγικότητας στη διαμόρφωση των μισθών. Οι νεότερες προσεγγίσεις που αναπτύχθηκαν κατά τον 20^ο αιώνα σχετικά με το ρόλο του ατελούς ανταγωνισμού, του ανθρωπίνου κεφαλαίου και την ανάληψη κινδύνων, παρουσιάζονται ακόμη συνοπτικά. Τέλος, συζητούνται οι απόψεις των οικονομολόγων της ευημερίας για την αναδιανομή, η θεωρία κοινωνικής πρόνοιας του Pareto, η άριστη αναδιανομή, η κοινωνική αναδιανομή αλλά και οι στατιστικές και θεσμικές προσεγγίσεις¹.

¹ Για τη συγγραφή αυτού του κεφαλαίου έχουμε χρησιμοποιήσει κυρίως το άρθρο του Sandmo (2013) και τις Πανεπιστημιακές Παραδόσεις της Κεραμίδου (2015), και αποσπασματικά τα έργα των Heilbroner (2000), Rima (2002) και Screpanti et Zamagni (2004).

1. Η πολιτική οικονομία και οι νόμοι της διανομής

Οι κλασικοί οικονομολόγοι μελετούν τη λειτουργική διανομή του εισοδήματος μεταξύ τριών κοινωνικών τάξεων: των εργατών, των κεφαλαιοκρατών και των γαιοκτημόνων. Σύμφωνα με τον Ricardo, ο προσδιορισμός των νόμων της διανομής αποτελεί το κύριο πρόβλημα της πολιτικής οικονομίας.

Η κλασική θεωρία για τη διανομή, έχοντας ως αφετηρία την εργασιακή θεωρία της αξίας, αναγνωρίζει ότι η εργασία είναι ο παραγωγικός συντελεστής που δημιουργεί τον πλούτο μιας κοινωνίας (Smith, Ricardo, Marx)². Ωστόσο, το συνολικά παραγόμενο προϊόν (ή η συνολική αξία) που δημιουργεί η εργασία διανέμεται μεταξύ των τριών κοινωνικών τάξεων και χωρίζεται σε δύο κυρίως μέρη: α) στο προϊόν που αποκτούν οι εργαζόμενοι για να αναπαραχθούν, και β) στο πλεόνασμα, δηλαδή στο προϊόν που απομένει μετά την πληρωμή των μισθών τους, το οποίο αποκτούν οι γαιοκτήμονες και οι επιχειρηματίες³.

1.1 Η κλασική ανάλυση για τη λειτουργική διανομή

Η κλασική θεωρία για τη διανομή στοχεύει στην ανάλυση των μηχανισμών βάσει των οποίων πραγματοποιείται η διανομή του εισοδήματος σε μισθούς, κέρδη και γαιοπρόσοδο. Έτσι, το ενδιαφέρον των κλασικών οικονομολόγων επικεντρώνεται στους παράγοντες σχηματισμού των μισθών, των κερδών και της γαιοπροσόδου.

Οι προσδιοριστικοί παράγοντες του μισθού στη μακροχρόνια και βραχυχρόνια περίοδο περιγράφονται μέσω δύο αναλυτικών κατηγοριών, τον αγοραίο μισθό και τη φυσική τιμή εργασίας. Στη μακροχρόνια περίοδο οι εργαζόμενοι αμείβονται με τη φυσική τιμή της εργασίας, δηλαδή με ένα κατώτατο όριο μισθού το οποίο καθορίζεται από το ποσό που είναι απαραίτητο για να επιβιώσει ο εργάτης και να συντηρήσει την οικογένειά του. Το εισόδημα των εργαζόμενων τη μακροχρόνια περίοδο τείνει να συγκλίνει προς ένα ελάχιστο επίπεδο μισθού, το οποίο η κοινωνία αναγνωρίζει ως αναγκαίο για την επιβίωση των εργαζομένων (μισθός συντήρησης). Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει ο Ricardo, η φυσική τιμή εργασίας εξαρτάται από τα έθιμα και τις συνήθειες μιας κοινωνίας, τη συμπεριφορά των κοινωνικών τάξεων και τις τεχνολογικές δυνατότητες μιας οικονομίας από τις ισχύουσες, με άλλα λόγια, κοινωνικές και τεχνολογικές συνθήκες, οι οποίες αλλάζουν σχετικά αργά (Heilbroner, 2000). Ενώ κατά τη βραχυχρόνια περίοδο, ο αγοραίος μισθός γνωρίζει σημαντικές διακυμάνσεις και διαμορφώνεται με βάση την προσφορά και τη ζήτηση εργασίας. Ο αγοραίος μισθός, κατά αυτό τον τρόπο, εξαρτάται από την ποσότητα των κεφαλαίων που προορίζονται για τους μισθούς (απόθεμα μισθών) σε συνδυασμό με την προσφορά εργασίας, καθώς επίσης και από τη διαπραγματευτική δύναμη μεταξύ εργατών και εργοδοτών. Κατά συνέπεια, ο αγοραίος μισθός μπορεί για μεγάλα χρονικά διαστήματα να υπερβαίνει τη φυσική τιμή, όταν η ζήτηση εργασίας σημειώνει μια σημαντική αύξηση, ως απόρροια της επιταχυνόμενης μεγέθυνσης του πλούτου μιας χώρας. Η αύξηση του αγοραίου μισθού, όμως, στις εποχές αυξημένης ζήτησης για εργασία συνεπάγεται τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των μισθωτών, η οποία, κατά την άποψη των κλασικών και ειδικότερα του A. Smith θα οδηγήσει σε

² Σύμφωνα με την εργασιακή θεωρία της αξίας, όλες οι παραγωγικές εισροές συνιστούν παρελθούσα εργασία ή νεκρή εργασία (Sandmo, 2013; Κεραμίδου, 2015).

³ Κατά την άποψη του A. Smith, ο πλούτος μπορεί να αυξηθεί με δύο τρόπους, είτε με την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας που επιτυγχάνεται με επέκταση του καταμερισμού της εργασίας και μεγαλύτερη εξειδίκευση, είτε με την αύξηση του αριθμού των εργατών που συνδέεται με τη συσσώρευση του κεφαλαίου (Sandmo, 2013).

μια αύξηση του πληθυσμού και της προσφοράς εργασίας⁴. Στη μακροχρόνια περίοδο, επομένως, σύμφωνα με το διατυπωθέντα "Νόμο για τον Πληθυσμό", ο αγοραίος μισθός θα πιέζεται προς τα κάτω μέχρι να επέλθει ισορροπία μεταξύ της αγοραίας τιμής της εργασίας και της φυσικής της τιμής⁵ (Heilbroner, 2000).

Οι κλασικοί, εκτός από το εισόδημα των μισθωτών, ανέλυσαν τους παράγοντες που καθορίζουν το μερίδιο της καπιταλιστικής τάξης στο εθνικό εισόδημα. Το κέρδος, το οποίο αποτελεί το εισόδημα των κεφαλαιοκρατών, ισούται με το ποσοστό απόδοσης του κεφαλαίου επί την ποσότητα του κεφαλαίου που κατέχουν. Τα κέρδη, τα οποία προέρχονται από το πλεόνασμα, δηλαδή από το προϊόν που απομένει μετά την καταβολή των μισθών, δαπανώνται για τη συντήρηση των επιχειρηματιών και για επενδύσεις, οι οποίες συνήθως κατευθύνονται προς τις δραστηριότητες με τα υψηλότερα ποσοστά κέρδους. Το κέρδος συνιστά το κίνητρο που έχει ο επιχειρηματίας για να προβεί σε αποταμίευση και επενδύσεις. Ο επιχειρηματίας, κατά την άποψη του A. Smith, θα πρέπει να αποκομίζει ένα θετικό ποσοστό κέρδους ως ανταμοιβή για την αποχή του από την τρέχουσα κατανάλωση ή για τον κίνδυνο που αντιμετωπίζει, διαθέτοντας τα κεφάλαια του στην παραγωγική διαδικασία (Sandmo, 2013). Παρά τις διαφορές μεταξύ των κλασικών οικονομολόγων όσον αφορά τη θεωρία των κερδών, το κύριο ερώτημα που τους απασχολεί είναι η τάση του ποσοστού κέρδους και το κατά πόσο ο τρόπος λειτουργίας και εξέλιξης του οικονομικού συστήματος της αγοράς θα εξασφαλίζει ένα ικανοποιητικό ποσοστό κέρδους (Κεραμίδου, 2015).

Σύμφωνα με την κλασική θεωρία της γαιοπροσόδου, το εισόδημα των γαιοκτημόνων εξαρτάται από το ύψος της γαιοπροσόδου επί την ποσότητα γης που κατέχουν οι ιδιοκτήτες. Η γαιοπρόσοδος συνιστά την αμοιβή του ιδιοκτήτη της γης για την εκμίσθωσή της από άλλο άτομο. Το ύψος του ενοικίου καθορίζεται κατά την άποψη του Smith από την αγοραία τιμή των γεωργικών προϊόντων, τη γεωγραφική θέση και τη γονιμότητα των εδαφών. Σύμφωνα με τη σμιθιανή ανάλυση, η γαιοπρόσοδος δεν καθορίζει την αξία και την τιμή των αγαθών, αλλά καθορίζεται από αυτήν. Υπό αυτή την έννοια υποστηρίζεται ότι όσο αυξάνεται η τιμή των γεωργικών προϊόντων, τόσο αυξάνεται και η γαιοπρόσοδος. Κατά την άποψη του Ricardo, η γαιοπρόσοδος εισέρχεται στη διανομή μόνο όταν έχει αρχίσει η καλλιέργεια διαφορετικής γονιμότητας εδαφών (Heilbroner, 2000; Rima, 2002; Screpanti et Zamagni, 2004). Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, στα λιγότερο γόνιμα εδάφη η γαιοπρόσοδος είναι μηδενική, ενώ στα εδάφη υψηλότερης ποιότητας λαμβάνει μια θετική τιμή (διαφορική γαιοπρόσοδος). Στις περιόδους, όπου οι μισθοί είναι υψηλότεροι από το μισθό επιβίωσης και αυξάνεται ο πληθυσμός, σημειώνεται μια αυξημένη ζήτηση για αγροτικά προϊόντα, η οποία με τη σειρά της προκαλεί την επέκταση των καλλιεργειών σε λιγότερο γόνιμα εδάφη (Heilbroner, 2000; Rima, 2002; Screpanti et Zamagni, 2004). Εξαιτίας της αυξημένης ζήτησης για αγροτικά προϊόντα και της καλλιέργειας λιγότερων γόνιμων εδαφών αυξάνεται το κόστος παραγωγής και οι τιμές των αγροτικών προϊόντων. Οι φθίνουσες αποδόσεις στη γεωργία οδηγούν σε μια αύξηση της διαφορικής γαιοπροσόδου, η οποία θα αυξήσει το εισόδημα των γαιοκτημόνων και τους μισθούς. Με την αύξηση των μισθών και

⁴ Ως παράδειγμα για τις επιπτώσεις της ζήτησης στο επίπεδο των μισθών, ο Smith αναφέρει τις Ηνωμένες Πολιτείες, στις οποίες η επέκταση της εθνικής επικράτειας δημιουργούσε μια συνεχώς αυξανόμενη ζήτηση για εργασία και ανοδικές πιέσεις στους μισθούς (Sandmo, 2013).

⁵ Η κλασική θεωρία της λειτουργικής διανομής του εισοδήματος στηρίζεται στην υπόθεση ότι οι συντελεστές παραγωγής είναι ομοιογενείς. Η υπόθεση της ομοιογένειας, όμως, εγκαταλείπεται όταν εξετάζεται η διανομή του μεριδίου των μισθών μεταξύ των μισθωτών (Sandmo, 2013).

του κόστους παραγωγής, τα κέρδη θα τείνουν να μειώνονται και τα κίνητρα για επενδύσεις να εξασθενούν, με αποτέλεσμα η διανομή του προϊόντος, όσο αυξάνεται η παραγωγή να αλλάζει υπέρ των ιδιοκτητών γης εις βάρος των κεφαλαιοκρατών. Εξαιτίας της πτώσης του ποσοστού κέρδους, η οικονομία θα εισέλθει σε μια κατάσταση στασιμότητας. Η στασιμότητα μπορεί να καθυστερήσει εάν υπάρξουν σημαντικές αλλαγές στις τεχνικές παραγωγής και τεχνολογική πρόοδος στον αγροτικό τομέα, καθώς αυτές λειτουργούν ενισχυτικά για το ποσοστό κέρδους (Heilbroner, 2000; Rima, 2002; Screpanti et Zamagni, 2004). Η τεχνολογία, κατά συνέπεια, σύμφωνα με τον Ricardo, είναι ένας καθοριστικός παράγοντας της λειτουργικής διανομής του εισοδήματος με θετικά αποτελέσματα για την άνοδο του βιοτικού επιπέδου όλων των κοινωνικών τάξεων (Heilbroner, 2000; Rima, 2002; Screpanti et Zamagni, 2004).

Ο κεντρικός πυρήνας της οικονομικής θεωρίας του Karl Marx σχετικά με τις αμοιβές των παραγωγικών συντελεστών και τη διανομή του εισοδήματος είναι σύμφωνος με την προηγούμενη ανάλυση των κλασικών οικονομολόγων, ιδιαίτερα του Smith και του Ricardo. Ο Marx εξετάζει τη λειτουργική διανομή του εισοδήματος, όπως και οι άλλοι κλασικοί οικονομολόγοι και υιοθετεί τη θεωρία των μισθών επιβίωσης, εισάγοντας, όμως δύο καινούργιες έννοιες, την έννοια της "υπεραξίας" και του "βιομηχανικού εφεδρικού στρατού" ανέργων που ζει σε συνθήκες ακραίας φτώχειας και αθλιότητας. Σύμφωνα με τη μαρξική αυτή ανάλυση, οι εργαζόμενοι πληρώνονται με την αξία της εργατικής τους δύναμης, η οποία είναι μικρότερη από τη συνολική αξία που δημιουργούν. Η διαφορά μεταξύ της αξίας της εργατικής δύναμης και της συνολικής παραγόμενης αξίας αφού αφαιρεθεί η αξία των μηχανημάτων και των πρώτων υλών, συνιστά κατά τον Marx την "υπεραξία", η οποία αποτελεί το εισόδημα των κεφαλαιοκρατών (Heilbroner, 2000; Rima, 2002; Screpanti et Zamagni, 2004). Άρα, όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός εκμετάλλευσης των εργαζόμενων, τόσο μεγαλύτερη θα είναι η μάζα της "υπεραξίας" και η ανισότητα του εισοδήματος. Κατά συνέπεια, οι ανισότητες αποτελούν ένα μόνιμο χαρακτηριστικό της καπιταλιστικής κοινωνίας, οι οποίες λειτουργούν υπέρ των συμφερόντων της κεφαλαιοκρατικής τάξης.

Μόνιμο χαρακτηριστικό του καπιταλιστικού συστήματος, συνιστά κατά τον Marx επίσης και η ανεργία (Sandmo, 2013). Σε πλήρη αντίθεση με την ευρέως διαδεδομένη άποψη των κλασικών περί πλήρους απασχόλησης, ο Marx υποστηρίζει ότι ακόμη και όταν το επίπεδο των μισθών είναι ικανοποιητικό για να εξασφαλίσει την πλήρη απασχόληση, υπάρχει ένας "βιομηχανικός εφεδρικός στρατός" ανέργων (Heilbroner, 2000; Rima, 2002; Screpanti et Zamagni, 2004). Σε περιόδους αυξημένης ζήτησης εργασίας, οι επιχειρηματίες δε χρειάζεται να αυξήσουν τους μισθούς. Η ζήτηση ικανοποιείται με την πρόσληψη εργαζομένων που προέρχονται από τον "εφεδρικό στρατό" ανέργων. Κατά αυτό τον τρόπο, ο Marx αμφισβητεί το "Νόμο του Πληθυσμού" που διατύπωσε ο Smith για να εξηγήσει την εξέλιξη των μισθών στη μακροχρόνια περίοδο και τη σύγκλιση του αγοραίου μισθού με τη φυσική τιμή εργασίας (Heilbroner, 2000; Rima, 2002; Screpanti et Zamagni, 2004). Σύμφωνα με τη μαρξική ανάλυση, η συσσώρευση του κεφαλαίου προκαλεί στους μισθούς δύο αντίθετες επιδράσεις. Η τεχνολογική πρόοδος και η εισαγωγή τεχνικών έντασης κεφαλαίου αυξάνουν, από τη μια μεριά, την παραγωγικότητα των εργαζομένων, αφήνοντας ανοικτό το περιθώριο αυξήσεων των μισθών χωρίς μείωση των κερδών. Συγχρόνως, όμως, η υποκατάσταση της εργασίας με μηχανές μειώνει τη ζήτηση εργασίας, αυξάνει τον "εφεδρικό στρατό" ανέργων και πιέζει τους μισθούς προς τα κάτω. Η ανεργία και ο "εφεδρικός στρατός" αυξάνουν τις εισοδηματικές ανισότητες (Heilbroner, 2000; Rima, 2002; Screpanti et Zamagni, 2004; Sandmo,

2013). Τέλος, στη μαρξική ανάλυση, η συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου, ως αποτέλεσμα της καπιταλιστικής συσσώρευσης, συνιστά τον κύριο παράγοντα αύξησης των εισοδηματικών ανισοτήτων στη διανομή του εισοδήματος (Heilbroner, 2000; Κεραμίδου, 2015).

Συνοψίζοντας, η διανομή του εθνικού εισοδήματος ανάμεσα στην εργασία και στο κεφάλαιο, σύμφωνα με τους κλασικούς, μακροπρόθεσμα θα παραμείνει σταθερή, καθώς το εισόδημα των εργαζόμενων κατά τη μακροχρόνια περίοδο θα τείνει να συγκλίνει προς ένα ελάχιστο επίπεδο μισθού (μισθός συντήρησης). Η θέση των κλασικών για τη σταθερότητα στη διανομή μεταξύ του κεφαλαίου και της εργασίας, στηρίζεται στις επικρατούσες κατά τον 18^ο αιώνα κοινωνικές και τεχνολογικές συνθήκες, ή, όπως χαρακτηριστικά, θα έλεγε ο Ricardo στα έθιμα και στις συνήθειες της κοινωνίας, στη συμπεριφορά των κοινωνικών τάξεων και στις τεχνολογικές δυνατότητες.

1.2 Η κλασική ανάλυση για την προσωπική διανομή

Οι κλασικοί οικονομολόγοι δεν εξέτασαν συστηματικά την προσωπική διανομή του εισοδήματος μεταξύ των γαιοκτημόνων και των κεφαλαιοκρατών, δηλαδή τους προσδιοριστικούς παράγοντες της διανομής του κέρδους στο εσωτερικό της καπιταλιστικής τάξης και με ποιους τρόπους το μερίδιο του εθνικού εισοδήματος που αντιστοιχεί στα κέρδη κατανέμεται μεταξύ των ιδιοκτητών του κεφαλαίου και της γης. Η κλασική πολιτική οικονομία προσφέρει περισσότερο μια έγκυρη θεώρηση της λειτουργικής διανομής του εισοδήματος.

Ένας επιπρόσθετος λόγος που οι κλασικοί οικονομολόγοι δεν ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με την προσωπική διανομή του εισοδήματος και του πλούτου σχετίζεται με τις ιστορικές συνθήκες της εποχής, δηλαδή με το ιστορικό γεγονός ότι ο βαθμός κινητικότητας μεταξύ των κοινωνικών και οικονομικών τάξεων ήταν αρκετά περιορισμένος κατά τη διάρκεια του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα. Πέραν τούτου, οι κλασικοί οικονομολόγοι δεν παρέδωσαν μια ολοκληρωμένη θεωρία της διανομής της ιδιοκτησίας του κεφαλαίου και της γης, επειδή θεωρούσαν ότι η διανομή του πλούτου έχει συντελεστεί μέσα από ιστορικές διαδικασίες που δεν εμπίπτουν στο πεδίο της οικονομικής επιστήμης (Sandmo, 2013). Σε αντίθεση με το κυρίαρχο αυτό δόγμα, ο Mill θεωρεί ότι η οικονομική ανάλυση οφείλει να διασαφηνίσει με ακρίβεια μέσω της παρατήρησης, της επαγωγικής και της αφαιρετικής μεθόδου, τις συνέπειες όλων αυτών των παραγόντων που επιδρούν πάνω στη διανομή του εισοδήματος ακόμη και εάν οι παράγοντες αυτοί καθορίζονται εξωγενώς, ακόμα και εάν η διανομή της ιδιοκτησίας εξαρτάται από τους νόμους και τα έθιμα της κοινωνίας, καθώς επίσης και από την ιδεολογία των κυβερνώντων. Η πολιτική οικονομία, κατά την άποψη του Mill, θα πρέπει να καταγράψει τους νόμους της διανομής της ιδιοκτησίας μέσα στο συγκεκριμένο πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο.

Η κλασική ανάλυση για την προσωπική διανομή του εισοδήματος περιορίζεται κυρίως στη θεωρία των αντισταθμιστικών μισθολογικών διαφορών που ανέπτυξαν ο Smith και ο Mill. Υψηλότεροι μισθοί, κατά την άποψη των μεγάλων αυτών διανοητών καταβάλλονται ως αντισταθμιστικά οφέλη για τα μειονεκτήματα ορισμένων επαγγελμάτων (Sandmo, 2013). Κατά τον Smith, επαγγέλματα με εύκολες εργασιακές συνθήκες αμείβονται λιγότερο σε σχέση με τα επαγγέλματα που επιτελούνται υπό δύσκολες συνθήκες. Ως αιτίες ανισότητας των μισθών, οι κλασικοί συγγραφείς, ακόμη, αναφέρουν τις διαφορές στο βαθμό σταθερότητας ή αστάθειας της απασχόλησης και την πιθανότητα επιτυχίας άσκησης ενός επαγγέλματος. Επαγγέλματα με μεγαλύτερη πιθανότητα επιτυχίας θα αμείβονται, κατά τον Smith,

περισσότερο, ενώ κάποια άλλα με μικρότερη πιθανότητα, λιγότερο. Η αμοιβή της εργασίας εξαρτάται ακόμη από το βαθμό εμπιστοσύνης που έχει ο επιχειρηματίας προς τον εργαζόμενο. Μισθολογικές διαφορές δημιουργούνται, επιπλέον, λόγω των διαφορετικών δεξιοτήτων που απαιτούνται για την επιτέλεση μιας εργασίας. Στις περιπτώσεις που η εκτέλεση μιας εργασίας απαιτεί υψηλότερες δεξιότητες, άρα και μεγαλύτερο χρόνο και έξοδα για την εκμάθησή της, οι μισθοί θα είναι επίσης υψηλότεροι. Ειδικότερα, όσον αφορά την επίδραση της εκπαίδευσης στους μισθούς, ο Smith υποστηρίζει ότι το εργατικό δυναμικό με μεγαλύτερο επίπεδο εκπαίδευσης θα πρέπει να αμείβεται υψηλότερα από τη φυσική τιμή εργασίας και ότι η αμοιβή του εκπαιδευμένου εργατικού δυναμικού θα πρέπει να ισούται τουλάχιστον με τα κέρδη μιας επιτυχημένης επένδυσης. Πάνω σε αυτή την ιδέα, όπως είναι ευρύτατα γνωστό, βασίστηκε η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου που αναπτύχθηκε μετά από διακόσια χρόνια (Screpanti et Zamagni, 2004).

Η διαφορά στο βαθμό επικινδυνότητας ενός επαγγέλματος συνιστά ένα επιπλέον παράγοντα που δημιουργεί, κατά τον Smith, διαφορές στους μισθούς. Στη σμιθιανή θεωρία των αντισταθμιζόμενων μισθολογικών διαφορών το άτομο επιλέγει ένα επικίνδυνο επάγγελμα, γιατί ο αναμενόμενος μισθός στην επικίνδυνη απασχόληση είναι κατά κανόνα υψηλότερος, σε σύγκριση με το μισθό σε ένα ασφαλές επάγγελμα. Η μισθολογική αυτή διαφορά εκλαμβάνεται ως μια αποζημίωση των ατόμων για τον επιπρόσθετο κίνδυνο (Screpanti et Zamagni, 2004).

Το σμιθιανό επιχείρημα για τις μισθολογικές διαφορές υιοθετείται από τη μεταγενέστερη γενιά κλασικών οικονομολόγων. Μεταξύ αυτών ξεχωρίζει η άποψη του Mill, ο οποίος αφού απορρίπτει την υπόθεση του ελεύθερου ανταγωνισμού στις αγορές εργασίας μεταξύ επαγγελμάτων με παρόμοιες συνθήκες και σχεδόν ίδιο ανθρώπινο δυναμικό, αμφισβητεί στη συνέχεια και τη σμιθιανή υπόθεση περί αυξημένων μισθών σε επαγγέλματα με αυξημένη δυσκολία (Sandmo, 2013). Κατά τον Mill, η τελευταία υπόθεση δεν είναι ρεαλιστική, διότι η ιστορική πραγματικότητα αναδεικνύει μια αντίστροφη σχέση μεταξύ του κόπου για την εκτέλεση μιας εργασίας και του ύψους του μισθού. Η έλλειψη δεξιοτήτων και εκπαίδευσης από ορισμένα άτομα περιορίζει τις επιλογές τους για επαγγελματική αποκατάσταση και τους ωθεί σε επαγγέλματα με μεγαλύτερες δυσκολίες, τα οποία, όμως, αμείβονται λιγότερο. Συνεπώς, σύμφωνα με τη μιλλιανή ανάλυση, είναι η ανισότητα των ευκαιριών που κρύβεται κυρίως πίσω από τις μισθολογικές διαφορές και όχι οι δυσκολίες ή το υψηλότερο ρίσκο επιτέλεσης ενός επαγγέλματος.

1.3 Η κλασική προσέγγιση για τον ατελή ανταγωνισμό

Η κλασική ανάλυση για τη διανομή πραγματοποιείται σε ένα υψηλό επίπεδο αφαίρεσης, με αποτέλεσμα στην κλασική θεωρία των τιμών των συντελεστών παραγωγής και της λειτουργικής διανομής του εισοδήματος, οι συντελεστές παραγωγής ως επί το πλείστον να αντιμετωπίζονται ως ομοιογενείς, δηλαδή να υιοθετείται η υπόθεση του τέλει ανταγωνισμού στην αγορά εργασίας. Η υπόθεση αυτή εγκαταλείπεται από τους κλασικούς οικονομολόγους στη συνέχεια, όταν εξετάζονται οι αιτίες των μισθολογικών διαφορών και διατυπώνεται η θεωρία των αντισταθμιστικών διαφοροποιήσεων της τιμής της εργασίας (Sandmo, 2013).

Όπως παρατηρεί ο Smith και αξίζει να μνημονευτεί στην παρούσα διπλωματική, ο ανταγωνισμός στις αγορές εργασίας δύναται θεωρητικά να περιοριστεί από τη δράση των επιχειρηματιών, των εργαζομένων και του κράτους. Οι μισθοί σε ορισμένα επαγγέλματα, κατά τον Smith, κινούνται σε υψηλότερα επίπεδα από εκείνα που θα διαμορφώνονταν υπό συνθήκες τέλει ανταγωνισμού λόγω της

δράσης των συντεχνιών και της ανοχής που επιδεικνύει το κράτος έναντι αυτών. Ο τέλειος ανταγωνισμός στις αγορές εργασίας μπορεί, κατά τον Smith, να περιοριστεί, επιπροσθέτως από τις κρατικές ρυθμίσεις, όταν οι κυβερνήσεις ψηφίζουν νόμους και κανονισμούς, οι οποίοι εμποδίζουν την κινητικότητα του εργατικού δυναμικού μεταξύ των γεωγραφικών περιοχών και κλάδων (Sandmo, 2013).

Η υπόθεση του πλήρους ανταγωνισμού στις αγορές εργασίας δεν ισχύει για ένα ακόμη λόγο, σύμφωνα με τη σμιθιανή ανάλυση: εξαιτίας της δράσης των επιχειρηματιών και ειδικότερα εξαιτίας της υπεροχής των εργοδοτών στις διαπραγματεύσεις κατά τη σύναψη των ατομικών συμβάσεων εργασίας. Οι μισθοί είναι χαμηλότεροι απ' ό, τι θα ήταν σε μια κατάσταση τέλειου ανταγωνισμού, διότι η διαπραγματευτική ισχύ μεταξύ των εργοδοτών και των εργαζομένων είναι ασύμμετρα κατανομημένη (Sandmo, 2013). Ο ελεύθερος ανταγωνισμός στην αγορά εργασίας μπορεί να περιοριστεί από τους εργοδότες, όπως υποστηρίζει ο Smith, γιατί όντας αριθμητικά λιγότεροι είναι πιο εύκολο για αυτούς να "συνωμοτήσουν" προκειμένου να κρατήσουν τους μισθούς χαμηλά, ενώ για τους εργαζόμενους είναι πιο δύσκολο να συνεργαστούν για να κρατήσουν τους μισθούς υψηλά. Η πιθανότητα χαμηλότερων μισθών λόγω της "συνωμοτικής" δράσης των επιχειρηματιών είναι, όπως προσθέτει, αυξημένη, γιατί το κράτος δεν παρεμβαίνει για να περιορίσει αυτή τη δράση, ενώ απαγορεύει την οργάνωση των εργαζομένων σε σωματεία με σκοπό την επίτευξη υψηλότερων μισθών. Ένας ακόμη λόγος που κατά τον Smith οι μισθοί κινούνται σε χαμηλότερα επίπεδα, είναι επειδή στις περιπτώσεις σύγκρουσης μεταξύ των επιχειρηματιών και των εργαζομένων, οι εργοδότες μπορούν να αντέξουν πολύ περισσότερο από τους εργαζομένους (Sandmo, 2013).

1.4 Οι φιλοσοφικές και ηθικές πτυχές της διανομής

Αν και στα έργα των κλασικών δεν υπάρχει μια συστηματική ανάλυση των κανονιστικών πτυχών της διανομής του εισοδήματος, σε διάφορα αποσπάσματα του έργου τους είναι εμφανές ότι ασχολήθηκαν με τις ηθικές πτυχές της διανομής και τις επιπτώσεις των πολιτικών αναδιανομής. Το ερευνητικό ενδιαφέρον των κλασικών στο ερώτημα γιατί ορισμένοι άνθρωποι είναι πλούσιοι και άλλοι φτωχοί και εάν οι εισοδηματικές ανισότητες στον πλούτο και στο εισόδημα είναι δικαιολογημένες δεν υποκινήθηκε μόνο από μια καθαρά επιστημονική περιέργεια, αλλά και από τα ιστορικά γεγονότα, καθώς η διανομή του εισοδήματος ήταν πάντα άνιση στο οικονομικό σύστημα της αγοράς (Κεραμίδου, 2015).

Όσον αφορά το ζήτημα της δικαιοσύνης στη διανομή του εισοδήματος, οι κλασικοί οικονομολόγοι δεν υιοθετούν το ωφελμιστικό επιχείρημα υπέρ της ισότητας των εισοδημάτων, η οποία θα επιτρέψει τη μεγιστοποίηση της συνολικής χρησιμότητας της κοινωνίας, αλλά αντίθετα, επηρεασμένοι από τους φιλοσόφους του φυσικού δικαίου (Hobbes, Lock) θεωρούν δίκαιη τη διανομή του εισοδήματος και του πλούτου που θεμελιώνεται στη βάση ηθικών κριτηρίων, όπως το αναφαίρετο δικαίωμα που θα πρέπει να έχει κάθε άνθρωπος στους καρπούς της εργασίας και της περιουσίας του (Καράγιωργας, 1979).

Με αφετηρία τη φιλοσοφική αυτή αρχή, η κλασική σχολή οικονομικής σκέψης αναγνωρίζει το δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας και θεωρεί δίκαιο τον τρόπο διανομής του εισοδήματος που συντελείται στο πλαίσιο της ανταγωνιστικής αγοράς με βάση τις τιμές της εργασίας και των άλλων παραγωγικών συντελεστών. Το οικονομικό σύστημα της αγοράς δημιουργεί ανισότητες στη διανομή, οι οποίες, κατά την άποψη των κλασικών, ευνοούν τη συσσώρευση του κεφαλαίου, την αύξηση της απασχόλησης και του συνολικού εισοδήματος. Οι εισοδηματικές ανισότητες γίνονται

αποδεκτές, ως μια αναγκαιότητα, η οποία συνιστά προϋπόθεση για την οικονομική ανάπτυξη και την αναπαραγωγή μιας ανταγωνιστικής μορφής οργάνωσης της κοινωνίας η οποία διασφαλίζει τη μέγιστη οικονομική απόδοση. Σύμφωνα με την κλασική προσέγγιση, οι εισοδηματικές ανισότητες φαίνονται να είναι δικαιολογημένες για ένα ακόμη λόγο που είναι η οικονομική αποτελεσματικότητα (Καράγιωργας, 1979).

Στο σύστημα του "ελεύθερου ανταγωνισμού" που περιγράφει ο Smith, η αγορά, ακόμη και εάν λειτουργεί ως ένα "αόρατο χέρι" που εναρμονίζει τα ατομικά συμφέροντα με το κοινωνικό συμφέρον και διασφαλίζει την οικονομική αποτελεσματικότητα, δε θα οδηγήσει στην ισότητα των προτύπων διαβίωσης και των εισοδημάτων μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Το κίνητρο του ιδιωτικού οφέλους μπορεί να προωθή το γενικό καλό, με την έννοια ότι επιτυγχάνεται η άριστη κατανομή των μέσων παραγωγής, αλλά αυτό δεν ισχύει και για τη διανομή του εισοδήματος. Παρά την άνιση διανομή, ωστόσο, οι χαμηλές εισοδηματικές τάξεις, μέσω των απρόσωπων δυνάμεων της αγοράς, θα έχουν στη διάθεση τους ένα καθορισμένο επίπεδο εισοδήματος που θα τους διασφαλίζει τα αναγκαία αγαθά για τη συντήρησή τους (Sandmo, 2013).

1.5 Οι πολιτικές αναδιανομής κλασικής έμπνευσης

Η δημόσια πολιτική κατά τον 18^ο αιώνα περιοριζόταν στην ανακούφιση των φτωχών, μέσω ενός συστήματος πρόνοιας, το οποίο προσέφερε συνήθως βοήθεια τόσο στους αρρώστους όσο και στους ηλικιωμένους, αλλά και στους ανέργους και στους ανήμπορους.

Ο Smith δε φαίνεται να είναι αντίθετος με τη θέσπιση μέτρων για τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατώτερων τάξεων, ακόμη και εάν αυτά είχαν κάποιο κόστος για τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις. Σε αρκετά αποσπάσματα στον "Πλούτο των Εθνών", σύμφωνα με τον Sandmo (2013), φαίνεται η ανησυχία του Smith για την ανισότητα και τη φτώχεια καθώς και η συμπάθειά του προς τους οικονομικά ασθενέστερους. Η στάση του Smith υπέρ της συνεισφοράς των πλουσίων για την ανακούφιση των φτωχών αποδεικνύεται από τις παρατηρήσεις του αναφορικά με τις επιπτώσεις για το βιοτικό επίπεδο των χαμηλών εισοδηματικών τάξεων που θα επιφέρει η μείωση των τιμών των αναγκαίων αγαθών, αλλά και από τις προτάσεις του σχετικά με τις τιμές μεταφοράς στις δημόσιες συγκοινωνίες που αφορούν τα αναγκαία και πολυτελή αγαθά. Κατά την άποψή του, θα πρέπει να χρεώνονται χαμηλότερες τιμές για τη μεταφορά των αναγκαίων αγαθών και υψηλότερες για τη μεταφορά των αγαθών πολυτελείας. Η "μεροληψία" του Smith απέναντι στους φτωχότερους αποδεικνύεται επίσης από την κριτική που ασκεί στους νόμους που απαγορεύουν στους εργαζόμενους να σχηματίσουν συνδικαλιστικές οργανώσεις, όταν ο κίνδυνος συνωμοσίας από την πλευρά των εργοδοτών με σκοπό τη συγκράτηση των μισθών δεν μπορεί να αποκλειστεί (Sandmo, 2013).

Σε αντίθεση με τον Smith, ο Malthus συστήνει την κατάργηση των νόμων υπέρ των φτωχών. Οι πεποιθήσεις αυτές στηρίζονται στην απαισιόδοξη εκτίμηση του για το μέλλον της ανθρωπότητας. Σύμφωνα με τη μαλθουσιανή θεωρία για τον υπερπληθυσμό, η κοινωνία θα υποφέρει στο μέλλον από την πείνα, γιατί εξαιτίας των φθινουσών αποδόσεων στη γεωργία, ο πληθυσμός θα αυξάνεται με μεγαλύτερους ρυθμούς συγκριτικά με την αύξηση των τροφίμων. Ως απόρροια αυτής της ανάλυσης, η εξασφάλιση ενός ελάχιστου επιπέδου διαβίωσης για τους φτωχούς από το κράτος θα διαιωνίσει την κατάσταση της φτώχειας, γιατί θα συμβάλλει στην αύξηση του πληθυσμού και στην άνοδο των τιμών των τροφίμων, με αποτέλεσμα τη

μείωση του βιοτικού επιπέδου των εργαζόμενων και την αύξηση του αριθμού των ατόμων που επιβιώνουν μέσω των κρατικών ενισχύσεων⁶. Η κατάργηση της οικονομικής βοήθειας προς τους φτωχούς, αντίθετα, θα αυξήσει το κίνητρο για εργασία, διότι οι φτωχοί θα είναι αναγκασμένοι να αποκτήσουν τα αναγκαία για τη συντήρησή τους μέσω της εργασίας. Ο Ricardo υιοθετεί την άποψη του Malthus, πάνω σε αυτό το ζήτημα, προσθέτοντας ότι οι νόμοι υπέρ των φτωχών αποθαρρύνουν κάθε προσπάθεια ανεξαρτητοποίησης και τους ωθούν να επιβιώνουν μέσω των επιδομάτων ανακούφισης των φτωχών. Οι ιδέες αυτές επηρέασαν τη νεοκλασική σκέψη σχετικά με τις πολιτικές αναδιανομής και κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα. Ως αποτέλεσμα αυτής της επιρροής, οι πιο σύγχρονοι οικονομολόγοι, με πρωτοπόρο τον Senior θεωρούν ότι η καλύτερη πολιτική για τη στήριξη των φτωχών είναι η εξασφάλιση των μέσων διαβίωσης μέσω της εργασίας τους (Screpanti et Zamagni, 2004).

Ένα άλλο ζήτημα που συζητήθηκε αποσπασματικά στα έργα των κλασικών είναι η επιθυμητή μορφή φορολογίας. Οι κλασικοί δε φαίνεται να δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη συνολική επίδραση του φορολογικού συστήματος στη διανομή του εισοδήματος, καθώς στην εποχή τους η προοδευτική φορολόγηση και η αναδιανομή μέσω της φορολογίας και των μεταβιβαστικών πληρωμών δεν έπαιζε σημαντικό ρόλο (Κεραμίδου, 2015).

Οι αντιλήψεις του Smith για το σχεδιασμό του φορολογικού συστήματος συμπυκνώνονται στα τέσσερα αξιώματα που εκτιμά ότι θα πρέπει να διέπουν το φορολογικό σύστημα: ισότητα, βεβαιότητα, ευκολία πληρωμής των φόρων και οικονομία (Wagner, 2003). Σύμφωνα με την αρχή της ισότητας, οι φόροι θα πρέπει να πληρώνονται από όλους τους πολίτες ανάλογα με τις δυνατότητες τους, ως αντίτιμο για τις υπηρεσίες που παρέχει το κράτος και τα οφέλη που αποκομίζουν οι πολίτες από αυτές. Με τη δεύτερη αρχή της βεβαιότητας, ο Smith επισημαίνει ότι το ύψος των φόρων που θα πρέπει να πληρώσει κάθε άτομο δε θα πρέπει να προσδιορίζεται τυχαία, ή με βάση τις προσωπικές επιθυμίες, δηλαδή με ένα τυχαίο, μεροληπτικό, ή αυθαίρετο τρόπο. Οι φόροι που οφείλει να πληρώσει κάθε πολίτης θα πρέπει να είναι σαφώς από την αρχή προσδιορισμένοι σύμφωνα με κανόνες που ισχύουν για όλους (Wagner, 2003). Με την τρίτη αρχή, ο Smith εισηγείται ότι θα πρέπει να διασφαλίζεται ένας εύκολος τρόπος είσπραξης και πληρωμής των φόρων. Τέλος, με την αρχή της οικονομίας προτείνεται η αποτελεσματική λειτουργία των δημοσίων υπηρεσιών που συνδέεται με την επιβολή και είσπραξη των φόρων, δηλαδή η επιτέλεση τους με το ελάχιστο δυνατό κόστος, ώστε να μην επιβαρύνεται η κοινωνία με τις σπατάλες των δημοσίων λειτουργιών (Wagner, 2003).

⁶ Η θεωρία για τον υπερπληθυσμό επηρέασε τους μεταγενέστερους νεοκλασικούς οικονομολόγους. Σύμφωνα με το σουηδό οικονομολόγο Wicksell, έναν από τους εκπροσώπους της οριακής προσέγγισης, η αύξηση του πληθυσμού είναι μια από τις γενεσιουργές αιτίες διαφόρων κοινωνικών προβλημάτων, και κατά συνέπεια θα πρέπει να ληφθούν υπόψη οι μεταβολές του πληθυσμού για την επίλυση οποιουδήποτε οικονομικού προβλήματος (Screpanti et Zamagni, 2004). Διαμετρικά αντίθετες απόψεις αναπτύσσει για τον υπερπληθυσμό ο Walras. Η ιστορία έχει διαψεύσει τις μαλθουσιανές ανησυχίες, διότι, κατά την άποψη του, η μαλθουσιανή θεωρία για τον υπερπληθυσμό δεν έλαβε υπόψη τις θετικές συνέπειες που μπορεί να ασκήσει η τεχνολογική πρόοδος στην παραγωγή τροφίμων. Η κριτική του Walras στον Malthus, στηρίχτηκε κυρίως στα νέα ιστορικά δεδομένα της εποχής τους, δηλαδή στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη που άρχισε να σημειώνεται τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα. Υπό αυτές τις συνθήκες, η σημασία της τεχνολογικής προόδου μπορούσε εύκολα να κατανοηθεί από τους διανοητές της εποχής, όπως ο Walras, σε αντίθεση με τον Malthus, ο οποίος όταν έκανε τις προβλέψεις του, αναφερόταν σε μια ιστορική και οικονομική πραγματικότητα που δεν χαρακτηριζόταν από σημαντικές τεχνολογικές αλλαγές (Κεραμίδου, 2015).

Σχετικά με τη φορολογική πολιτική, ο Mill (1848) αποδέχεται τα τέσσερα αξιώματα για τη φορολογία του Adam Smith, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην αρχή της ισότητας στη φορολογία. Κατά την άποψη του, η αρχή αυτή σημαίνει "ίση θυσία", δηλαδή ίση κατανομή των δαπανών της κυβέρνησης σε όλους τους πολίτες. Με βάση αυτή την παραδοχή και παρά το γεγονός ότι εκφράζει μια συμπάθεια στο προοδευτικό σύστημα φορολόγησης, ο Mill προτείνει ένα φορολογικό σύστημα, στο οποίο ένα μέρος του εισοδήματος θα είναι αφορολόγητο και το υπόλοιπο θα φορολογείται με σταθερή κλίμακα. Με την εφαρμογή της αρχής της "ίσης θυσίας", όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται από τον Mill, κανένας δε θα αισθάνεται αδικημένος για την υψηλότερη συνεισφορά του στα φορολογικά έσοδα έναντι άλλων οι οποίοι θα συνεισφέρουν λιγότερο. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο σύστημα φορολόγησης που εισηγείται ο Mill, οι αποταμιεύσεις θα πρέπει να απαλλάσσονται από τη φορολογία ώστε να αποφεύγεται η "διπλή φορολόγηση" και να μη δημιουργείται αντικίνητρο για την αποταμίευση και τις επενδύσεις (Screpanti et Zamagni, 2004).

Η κύρια πρόταση του Mill για την φορολόγηση της κληρονομιάς είναι η επιβολή ορίων στην περιουσία που ένα άτομο μπορεί να κληρονομήσει. Κατά τον Mill, η κοινωνία θα είχε τεράστιο όφελος, αν ένα μέρος της κληρονομιάς διατίθετο για κοινωφελείς σκοπούς ή διανεμέτο ομοιόμορφα σε μεγάλο τμήμα του πληθυσμού. Οι περιορισμοί στο κληρονομικό δικαίωμα αποδυναμώνουν την επιθυμία των γονιών να συσσωρεύουν πλούτο και συγχρόνως αυξάνουν το κίνητρο για εργασία των κληρονόμων. Κατά τον Mill, η γη συνιστά την κληρονομιά της ανθρωπότητας και η επιβολή ορίων στα κληροδοτήματα θα συντελέσει στη δικαιότερη κατανομή του πλούτου με θετικές συνέπειες για τον περιορισμό των εισοδηματικών ανισοτήτων.

Η μείωση των ανισοτήτων προϋποθέτει διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, όπως τη δημόσια ή "καλύτερη" εκπαίδευση για τους οικονομικά αδύνατους, την ελεύθερη είσοδο σε διάφορα επαγγέλματα και την κατάργηση των διακρίσεων των γυναικών στην αγορά εργασίας, που θα ωφελήσουν όλα τα μέλη της κοινωνίας. Η πρόταση αυτή αποτελεί τον κεντρικό πυρήνα της ανάλυσης του Mill για τις πολιτικές αναδιανομής. Οι ανισότητες μεταξύ των δύο φύλων στην αγορά εργασίας οφείλονται κατά τον Mill στο γεγονός ότι οι γυναίκες είναι σύζυγοι και μητέρες και δεν μπορούν να εργαστούν παρά μόνο σε κατώτερα επαγγέλματα (Sandmo, 2013).

2. Οι νεοκλασικές θεωρίες της διανομής

Η νέα σχολή οικονομικής σκέψης, οι οριακοί οικονομολόγοι, που αρχίζει να αναπτύσσεται τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, εγκαταλείπει την ανάλυση σε όρους κοινωνικών τάξεων και τη κλασική μέθοδο σύνδεσης της θεωρίας με την ιστορία. Σε αντίθεση με τους κλασικούς συγγραφείς και την πολιτική οικονομία, η οριακή προσέγγιση και η γέννηση των νεοκλασικών οικονομικών σηματοδοτεί μια μεγαλύτερη έμφαση στο μεθοδολογικό ατομικισμό, στην υποκειμενική θεωρία της αξίας, στα μαθηματικά εργαλεία του διαφορικού λογισμού, καθώς επίσης και στο ζήτημα της αποτελεσματικότητας και της άριστης κατανομής των μέσων παραγωγής⁷.

⁷ Οι οριακοί οικονομολόγοι μελετούν, όπως και η κλασική σχολή, τον τρόπο λειτουργίας του οικονομικού συστήματος της αγοράς. Το βασικό τους μέλημα, ωστόσο, είναι το να αποδείξουν ότι η θεωρία της υποκειμενικής αξίας είναι ο κύριος παράγοντας για την κατανόηση της διαμόρφωσης των τιμών (Κεραμίδου, 2015).

Κατά την άποψη των οριακών και γενικότερα των νεοκλασικών οικονομολόγων, η λειτουργική διανομή του εισοδήματος μεταξύ των κοινωνικών τάξεων και των παραγωγικών συντελεστών μπορεί να είναι χρήσιμη για την ανάλυση της διαδικασίας σχηματισμού των τιμών, αλλά ελάχιστα διαφωτιστική για τη συναγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το βαθμό των εισοδηματικών ανισοτήτων. Για το λόγο αυτό, η μελέτη, από τους οριακούς οικονομολόγους, της διανομής του εισοδήματος περιορίζεται στη διερεύνηση των προσδιοριστικών παραγόντων της προσωπικής διανομής.

2.1 Η θεωρία της οριακής παραγωγικότητας

Με πεδίο της ανάλυσης τα νοικοκυριά καταταγμένα κατά κλιμάκια εισοδήματος στο εσωτερικό μιας χώρας, η προσωπική διανομή του εισοδήματος μεταξύ των ατόμων εξηγείται από τους οριακούς οικονομολόγους με βάση τη μεγιστοποίηση του κέρδους και την ισορροπία της αγοράς. Σύμφωνα με την οριακή προσέγγιση, η διανομή των παραγόμενων προϊόντων μεταξύ των μελών της κοινωνίας επιτελείται μέσω των απρόσωπων δυνάμεων της προσφοράς και της ζήτησης στις αγορές των παραγωγικών συντελεστών και είναι το αποτέλεσμα της διαδικασίας σχηματισμού των τιμών των συντελεστών παραγωγής. Η αγορά και οι τιμές των παραγωγικών συντελεστών επιτελούν, σύμφωνα με τη νεοκλασική σκέψη, ένα διττό ρόλο: καθορίζουν, αφενός την κατανομή των συντελεστών παραγωγής μεταξύ των εναλλακτικών χρήσεων και αφετέρου τη διανομή των εισοδημάτων των συντελεστών παραγωγής. Υπό αυτή την οπτική, οι εργαζόμενοι αμείβονται με το μισθό ισορροπίας που διαμορφώνεται με βάση την προσφορά και τη ζήτηση στην αγορά εργασίας. Στο σημείο ισορροπίας, όμως, ως επακόλουθο της επιταγής για τη μεγιστοποίηση του κέρδους, οι αμοιβές των παραγωγικών συντελεστών είναι ίσες με την οριακή τους παραγωγικότητα.

Ο ρόλος της οριακής παραγωγικότητας στη διαμόρφωση των αμοιβών των παραγωγικών συντελεστών συνιστά τον πυρήνα της ανάλυσης των κυριότερων εκπροσώπων της οριακής προσέγγισης, όπως ο άγγλος οικονομολόγος Jevons (1835-1882), ο αυστριακός οικονομολόγος Menger (1840-1921) και ο γάλλος οικονομολόγος Walras (1834-1910)⁸.

Πριν από αυτούς, όμως, η ιδέα της οριακής παραγωγικότητας είχε αναπτυχθεί πριν τη δεκαετία του 1870, από το γερμανό οικονομολόγο Von Thünen (1783-1850), ο οποίος υποστήριζε ότι οι παραγωγοί για να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους, πληρώνουν μισθούς και επιτόκια, το ύψος των οποίων δεν ξεπερνά την αξία του οριακού προϊόντος της εργασίας και του κεφαλαίου αντίστοιχα. Σημαντικά στοιχεία για την ανάπτυξη της οριακής θεωρίας της διαμόρφωσης των τιμών των συντελεστών παραγωγής και της διανομής του εισοδήματος, παρείχε και ο πρώτος οικονομολόγος Gossen (1810-1858). Σύμφωνα με το "νόμο του Gossen" και την αρχή της μεγιστοποίησης της χρησιμότητας του καταναλωτή⁹ που διατυπώνει, το άτομο είναι διατεθειμένο να προσφέρει την εργασία του όταν η οριακή χρησιμότητα που εκτιμά

⁸ Τα κυριότερα έργα της οριακής προσέγγισης συνδέονται με τρεις συγγραφείς και τρία βιβλία: τη "Θεωρία της Πολιτικής Οικονομίας" (1871) του William Stanley Jevons, τις "Αρχές Οικονομικής" (1871) του Carl Menger και τα "Στοιχεία Καθαρής Πολιτικής Οικονομίας" (1874-1877) του Léon Walras.

⁹ Σύμφωνα με αυτή την ανάλυση, η τελευταία χρηματική μονάδα που δαπανά κάθε άτομο για αγαθά ή υπηρεσίες προσφέρει την ίδια ικανοποίηση και η βέλτιστη αναλογία μεταξύ οριακής χρησιμότητας και τιμής είναι ίδια για όλα τα καταναλωτικά αγαθά.

ότι θα αποκομίσει από την εργασία είναι ίση με το κόστος ευκαιρίας της εργασίας (Screpanti et Zamagni, 2004).

Στους θεμελιωτές της θεωρίας της οριακής παραγωγικότητας των μισθών συγκαταλέγονται επίσης οι Marshall (1842-1924) και Wicksell (1851-1926). Σύμφωνα με τη μαρσαλλιανή προσέγγιση, δεν υπάρχει ένα γενικό επίπεδο μισθών για όλα τα επαγγέλματα, αλλά αντίθετα κάθε επάγγελμα έχει το δικό του μισθό ισορροπίας, ο οποίος είναι ίσος με το καθαρό προϊόν που παράγεται με την επιπρόσθετη εργασία κάθε οριακού εργαζομένου στο συγκεκριμένο επάγγελμα. Ο κυριότερος παράγοντας που καθορίζει τους μισθούς, κατά συνέπεια, είναι το οριακό προϊόν της εργασίας του. Η ζήτηση εργασίας, από την άλλη μεριά, είναι παράγωγος ζήτηση με την έννοια ότι εξαρτάται από τη ζήτηση του προϊόντος και από την ανάγκη που έχουν οι άλλοι παραγωγικοί συντελεστές για τις υπηρεσίες της συγκεκριμένης εργασίας (Screpanti et Zamagni, 2004).

Ένα άλλο εξίσου σημαντικό θεωρητικό ζήτημα που απασχόλησε τον Marshall είναι οι μισθοί αποδοτικότητας. Κατά την άποψη του, υπάρχει μια αμφίδρομη σχέση μεταξύ μισθών και παραγωγικότητας. Η παραγωγικότητα της εργασίας καθορίζει, αφενός, το ύψος των μισθών. Το υψηλό επίπεδο των μισθών, όμως, επιτρέπει μια καλύτερη διαβίωση και εκπαίδευση των εργαζομένων, τα οποία συμβάλλουν καθοριστικά στην αύξηση της παραγωγικότητας. Ως απόρροια αυτής της ανάλυσης, ο Marshall αποδίδει την αύξηση των μισθών που συντελέστηκε στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα στην αύξηση της παραγωγικότητας (Screpanti et Zamagni, 2004).

Ο Marshall δεν κατανόησε, όμως, μόνο τη φύση της αλληλεπίδρασης μεταξύ των προαναφερομένων μεταβλητών, αλλά σημαντική ήταν επίσης και η συμβολή του στην αποκάλυψη των κυριότερων μειονεκτημάτων της οριακής προσέγγισης για τη διανομή. Μια ολοκληρωμένη θεωρία των μισθών, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, θα πρέπει να εξετάζει μια σειρά παραγόντων που σχετίζονται με τις αγορές των συντελεστών παραγωγής και τις αγορές προϊόντων, ενώ η θεωρία της οριακής παραγωγικότητας περιορίζεται σε ένα μόνο παράγοντα διαμόρφωσης των μισθών, την παραγωγικότητα, παρά το γεγονός ότι το ύψος των μισθών διαμορφώνεται επιπροσθέτως υπό την επίδραση της προσφοράς εργασίας (Sandmo, 2013).

Στο ίδιο πλαίσιο κινήθηκε και ο Wicksell (1851-1926), καθώς αμφισβήτησε, όπως και ο Marshall, ότι η οριακή παραγωγικότητα μπορεί να προσφέρει μια συνεκτική ερμηνεία της διανομής, γιατί η θεώρηση αυτή δεν καταφέρνει να ενσωματώσει στην ανάλυση τις επιπτώσεις της πλευράς της προσφοράς εργασίας στη διαμόρφωση των μισθών και την αλληλεπίδραση μεταξύ προσφοράς και ζήτησης των παραγωγικών συντελεστών. Ο Wicksell, όπως άλλωστε και ο Von Thünen, εστίασε το ενδιαφέρον του περισσότερο στις αποφάσεις παραγωγής και επενδύσεων και λιγότερο στην ανάλυση της κατανάλωσης. Κατά αυτό τον τρόπο, ο Wicksell διατύπωσε με μεγαλύτερη ακρίβεια τη συνάρτηση παραγωγής και ανακάλυψε μια πρώιμη εκδοχή της γνωστής συνάρτησης Cobb-Douglas. Επίσης, εισήγαγε την έννοια της υποκατάστασης και ανέπτυξε την υπόθεση της συνεχούς υποκατάστασης μεταξύ των συντελεστών παραγωγής (Screpanti et Zamagni, 2004).

Ειδικότερα όσον αφορά τη διανομή, η επιδίωξη για τη μεγιστοποίηση του κέρδους οδηγεί, κατά την άποψη του Wicksell, στην ισότητα μεταξύ της οριακής αξίας των προϊόντων και των τιμών των συντελεστών παραγωγής. Όσον αφορά τη διαχρονική εξέλιξη των εισοδημάτων, ο Wicksell διαπιστώνει ότι η γαιοπρόσοδος αυξήθηκε σημαντικά, ενώ οι πραγματικοί μισθοί παρέμειναν σχεδόν σταθεροί τα τελευταία διακόσια έτη, γιατί η αύξηση του πληθυσμού, μείωσε την παραγωγικότητα της εργασίας και κατ' επέκταση και τους μισθούς. Εντύπωση προκαλεί η εκτίμηση

αυτή του Wicksell για τη μείωση των πραγματικών μισθών, καθώς εκείνη την εποχή είχε πραγματικά συσσωρευτεί ένα πλήθος στατιστικών στοιχείων που τεκμηριώναν τη σημαντική αύξηση των πραγματικών μισθών κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, σε χώρες όπως η Γερμανία, η Ιταλία, η Μεγάλη Βρετανία, οι Ηνωμένες Πολιτείες και οι Σκανδιναβικές χώρες. Εκτός από τη διάψευση των προβλέψεων του Wicksell από τα εμπειρικά δεδομένα, μια ακόμη αδυναμία που εντοπίζεται στο έργο του είναι το ότι δεν κατάφερε να αναπτύξει μια συνεκτική θεωρία διανομής που θα λαμβάνει υπόψη την προσφορά των συντελεστών παραγωγής (Sandmo, 2013).

Ένα επιπλέον σημαντικό θεωρητικό ζήτημα που απασχόλησε τη νεοκλασική ανάλυση ήταν οι φθίνουσες αποδόσεις και ειδικότερα το ερώτημα εάν οι πληρωμές προς τους συντελεστές παραγωγής σύμφωνα με την οριακή τους παραγωγικότητα θα μπορούσαν να εξαντλήσουν την αξία της παραγωγής. Ο Wicksteed (1894), εκτιμά ότι η εξάντληση της αξίας της παραγωγής από τις αμοιβές των παραγωγικών συντελεστών είναι δυνατή μόνο στην περίπτωση που οι συναρτήσεις παραγωγής των επιχειρήσεων είναι γραμμικά ομοιογενείς. Μία από τις ατέλειες της προσέγγισης του Wicksteed σχετιζόταν με τη δυσκολία προσδιορισμού της ποσότητας που θα παρήγαγε κάθε επιχείρηση, δεδομένου ότι το οριακό και το μέσο κόστος λαμβάνονταν ως σταθερά.

Ο Wicksell, εξετάζοντας το ζήτημα αυτό, υποστήριξε ότι η καμπύλη μέσου κόστους για κάθε επιχείρηση είναι μορφής U, δηλαδή ότι η παραγωγή εμφανίζει αύξουσες, σταθερές και φθίνουσες αποδόσεις κλίμακας και ότι η μακροχρόνια ισορροπία μιας βιομηχανίας με ελευθερία εισόδου και εξόδου των επιχειρήσεων, συγκλίνει προς την αποτελεσματική κλίμακα παραγωγής δηλαδή προς το ελάχιστο σημείο της καμπύλης του μακροχρόνιου μέσου κόστους όπου υπάρχουν σταθερές αποδόσεις κλίμακας. Σε αυτό το σημείο ισορροπίας τα προϊόντα παράγονται με το ελάχιστο δυνατό κόστος, οι συντελεστές παραγωγής αμείβονται ανάλογα με την οριακή τιμή των παραγωγικότητων τους και οι πληρωμές προς τους συντελεστές παραγωγής εξαντλούν την αξία του προϊόντος με τα καθαρά κέρδη να ισούνται με το μηδέν (Screpanti et Zamagni, 2004).

Όσον αφορά τη θεωρία της οριακής παραγωγικότητας θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το έργο των οριακών οικονομολόγων μέχρι τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα ενοποιήθηκε στη νεότερη έκδοση της θεωρίας της γενικής ισορροπίας που αναπτύχθηκε στα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Τα βασικά επιτεύγματα αυτής της ανάπτυξης συνδέονται με την εισαγωγή νέων μαθηματικών μεθόδων στα οικονομικά. Ωστόσο όμως, η νέα μαθηματική διατύπωση της γενικής θεωρίας της ισορροπίας δεν έχει συμβάλλει καθοριστικά στη βαθύτερη κατανόηση της γενικής αλληλεξάρτησης της οικονομίας και στη διασαφήνιση της σχέσης μεταξύ των τιμών των καταναλωτικών αγαθών, των τιμών των συντελεστών παραγωγής και της διανομής του εισοδήματος και του πλούτου (Κεραμίδου, 2015).

Η θεωρητική αυτή αδυναμία έδωσε έδαφος για την άσκηση κριτικής από αρκετούς ερευνητές, όπως ο Dalton (1887 – 1962). Η νεοκλασική οικονομική δεν μπορεί να εξηγήσει, κατά τον Dalton, τις αιτίες της άνισης διανομής του πλούτου. Αφού η ποσότητα των παραγωγικών συντελεστών που κατέχουν τα νοικοκυριά με βάση την οποία διαμορφώνεται το εισόδημα τους, εκλαμβάνεται ως ένας εξωγενής παράγοντας. Η θεωρία της οριακής παραγωγικότητας εξηγεί πως διαμορφώνεται το επιτόκιο και η γαιοπρόσοδος, αλλά δεν εξηγεί την άνιση διανομή του κεφαλαίου και της γης. Το εισόδημα, όμως, ενός νοικοκυριού εξαρτάται και από τους δύο παράγοντες. Το εισόδημα των κεφαλαιούχων διαμορφώνεται με βάση όχι μόνο το επιτόκιο, αλλά και με την ποσότητα κεφαλαίου που κατέχουν. Παρομοίως το

εισόδημα των γαιοκτημόνων δεν εξαρτάται μόνο από την τιμή ενοικίασης της γης αλλά και από την ποσότητα της γης που κατέχουν. Δεδομένου ότι το μερίδιο του κάθε ατόμου στη διανομή του εισοδήματος προσδιορίζεται, σύμφωνα με τη νεοκλασική θεώρηση, από δύο παράγοντες: α) από την ποσότητα των παραγωγικών συντελεστών που κατέχει το κάθε άτομο ή νοικοκυριό, η οποία προσδιορίζεται εξωγενώς και β) από την αμοιβή του παραγωγικού συντελεστή, η οποία διαμορφώνεται στην αγορά με βάση την προσφορά και τη ζήτηση (Sandmo, 2013).

Η ατέλεια αυτή της νεοκλασικής σύλληψης για τη διανομή δε θεραπεύτηκε, ούτε από τους μεταγενέστερους θεωρητικούς των κληροδοτημάτων καθώς και οι τελευταίοι συνέχισαν να προσδιορίζουν εξωγενώς τα κληροδοτήματα και τις μετοχές από επιχειρήσεις. Σύμφωνα με τη θεωρία των κληροδοτημάτων, οι τιμές των παραγωγικών συντελεστών καθορίζουν τη διανομή του εισοδήματος, ενώ οι ποσότητες των παραγωγικών συντελεστών και οι μετοχές από επιχειρήσεις που κατέχουν οι καταναλωτές και τα νοικοκυριά εκλαμβάνονται ως δεδομένες και εξωγενώς προσδιορισμένες. Έτσι, το μεγαλύτερο μειονέκτημα της οριακής προσέγγισης της διανομής όσον αφορά τον εξωγενή προσδιορισμό της ατομικής ιδιοκτησίας και του πλούτου παραμένει και στις νεότερες προσεγγίσεις των κληροδοτημάτων νεοκλασικής σύλληψης (Κεραμίδου, 2015).

Τέλος, θα θέλαμε να σημειώσουμε ότι η διανομή του εισοδήματος δεν απετέλεσε ένα από τα κεντρικά ζητήματα έρευνας των σύγχρονων προσεγγίσεων της γενικής ισορροπίας. Η συζήτηση για τη διανομή του εισοδήματος στα μέσα του 20^{ου} αιώνα αναπτύχθηκε με άξονα ειδικά θέματα που εντάσσονται στο γνωστικό αντικείμενο της διεθνούς και δημόσιας νεοκλασικής οικονομικής. Η έρευνα για τη διανομή του εισοδήματος ιδιαίτερα τις δεκαετίες του '40 και του '50 εστιάστηκε στις επιδράσεις του διεθνούς εμπορίου στη λειτουργική διανομή του εισοδήματος στο εσωτερικό μιας οικονομίας, και ειδικότερα στις επιπτώσεις στα μερίδια της εργασίας και του κεφαλαίου. Στο πλαίσιο της δημόσιας οικονομικής, μελετήθηκαν οι επιπτώσεις του φορολογικού συστήματος στη διανομή του εισοδήματος. Σύμφωνα με τον Sandmo (2013), η συνεισφορά στη συζήτηση δεν ήταν ιδιαίτερα μεγάλη, αφού η νεοκλασική δημόσια οικονομική είχε περισσότερο ένα μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την επίδραση των φόρων στην προσφορά των συντελεστών παραγωγής.

2.2 Η νεοκλασική ανάλυση για τις μισθολογικές διαφορές

Οι οριακοί οικονομολόγοι δεν ασχολήθηκαν συστηματικά με τους παράγοντες που δημιουργούν αποκλίσεις του μισθού ισορροπίας από το ανταγωνιστικό επίπεδο. Ωστόσο, τόσο ο Walras όσο και ο Marshall αμφισβητούν τις αναλυτικές κατηγορίες όπως το γενικό επίπεδο των μισθών. Η ανάλυση των μισθών μπορεί να προσφέρει, κατά την άποψη τους, έγκυρη γνώση μόνο εάν το πεδίο ανάλυσης αφορά την αγορά εργασίας ενός συγκεκριμένου επαγγέλματος (Screpanti et Zamagni, 2004).

Ο Marshall, εμφανώς επηρεασμένος από την κλασική θεωρία των αντισταθμιστικών μισθολογικών διαφορών, αναγνωρίζει και αποδίδει την ύπαρξη των μισθολογικών διαφορών στα διαφορετικά επίπεδα παραγωγικότητας των εργαζομένων. Η μαρσαλλιανή θεώρηση για τις ανισότητες στους μισθούς συνδυάζει στοιχεία από την κλασική θεωρία των αντισταθμιζόμενων μισθολογικών διαφορών που διατύπωσαν οι Smith και Mill. Ο Marshall όχι μόνο υιοθέτησε το επιχειρήμα του A. Smith σχετικά με τη θετική επίδραση της εκπαίδευσης στην παραγωγικότητα, αλλά το επέκτεινε, υποστηρίζοντας ότι οι γονείς προτιμούν να επενδύουν τα χρήματά τους για τη μόρφωση των παιδιών τους αντί να τους δημιουργήσουν μια υλική περιουσία. Η επένδυση στην πνευματική μόρφωση των παιδιών, υποστηρίζει ο

Marshall, θα αυξήσει την παραγωγικότητά τους και παράλληλα θα βελτιώσει το επίπεδο των αμοιβών τους στη μακροχρόνια περίοδο. Οι ανισότητες στους μισθούς που προκαλούν οι διαφορές στην παραγωγικότητα οφείλονται εν μέρει στα διαφορετικά επίπεδα επένδυσης σε ανθρώπινο κεφάλαιο και ειδικότερα στη στάση των γονιών που ανήκουν στα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα να μην επενδύουν όσο οι ανώτερες τάξεις στη μόρφωση των παιδιών τους και να μη διαθέτουν ανάλογους πόρους για επενδύσεις σε ανθρώπινο κεφάλαιο. Οι συμπεριφορές αυτές έχουν ως αποτέλεσμα την αύξηση των ανισοτήτων στους μισθούς μεταξύ των απόγονων των κατώτερων και των υψηλότερων εισοδηματικών τάξεων. Η ανάλυση αυτή, έθεσε τα θεμέλια της μεταγενέστερης θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου (Screpanti et Zamagni, 2004).

Η συνεισφορά του Marshall στην ανάπτυξη μιας νεοκλασικής θεωρίας της διανομής των εισοδημάτων από εργασία υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική, καθώς ο διανοητής αυτός διασαφήνισε τη διαδικασία σχηματισμού των τιμών της εργασίας στις αγορές εργασίας για κάθε επάγγελμα και τόνισε τη σημασία του ανθρώπινου κεφαλαίου και της αποδοτικότητας των μισθών για την παραγωγικότητα της εργασίας και τις μισθολογικές διαφορές. Παρά τη συνεισφορά αυτή, ο Marshall δεν αποφεύγει τη βασική αδυναμία της νεοκλασικής οικονομικής να αντιμετωπίζει την εργασία ως ένα κοινό εμπόρευμα και τους μισθούς ως την τιμή στην αγορά εργασίας που δε διαφέρει από τις τιμές όλων των άλλων εμπορευμάτων (Κεραμίδου, 2015). Οι νεοκλασικές θεωρίες εστιάστηκαν περισσότερο στην αποτύπωση της διαδικασίας διαμόρφωσης των τιμών στην αγορά προϊόντων και σε μικρότερο βαθμό στις αγορές παραγωγικών συντελεστών, με αποτέλεσμα να έχει δοθεί λίγη προσοχή στα ειδικά χαρακτηριστικά των αγορών εργασίας, κεφαλαίου και γης.

Η εφαρμογή της θεωρίας της οριακής παραγωγικότητας στη διανομή των εισοδημάτων από κεφάλαιο, από την άλλη μεριά, δεν επιτρέπει μια αξιόπιστη και συνεκτική ερμηνεία των ανισοτήτων στην κοινωνία, από τη στιγμή που οι παράγοντες οι οποίοι καθορίζουν τη διανομή της ιδιοκτησίας του κεφαλαίου και της γης, δε διασαφηνίζονται στο πλαίσιο της οριακής προσέγγισης (Sandmo, 2013).

Οι ιδέες του Smith και του Marshall για το ανθρώπινο κεφάλαιο ως αιτία μισθολογικών διαφορών, επηρέασαν τους μεταγενέστερους οικονομολόγους, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις και τους στατιστικούς. Ο γερμανός στατιστικός Engel, το 1883 επιχείρησε να εκτιμήσει το απαιτούμενο κόστος εκπαίδευσης για να ασκήσει ένα παιδί το επάγγελμα του πατέρα του στα χαμηλότερα, μεσαία και ανώτερα στρώματα της κοινωνίας, το οποίο υπέθεσε ότι αντιστοιχεί στη βασική, μέση και ανώτερη εκπαίδευση (Sandmo, 2013).

Οι επιπτώσεις της επένδυσης σε ανθρώπινο κεφάλαιο, για την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων ενός ατόμου στη διανομή του εισοδήματος μελετήθηκαν από τους Becker και Schultz στα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Becker (1964), το ποσό της επένδυσης σε ανθρώπινο κεφάλαιο σε ατομικό επίπεδο καθορίζεται από την τομή της καμπύλης προσφοράς και ζήτησης (ή του οριακού οφέλους και του οριακού κόστους). Διαφορετικές καμπύλες προσφοράς μπορεί να αντανακλούν το εισόδημα και τον πλούτο των γονέων και την πρόσβαση τους στις αγορές κεφαλαίων, ενώ η θέση της καμπύλης ζήτησης μπορεί να εκπροσωπεί τα ατομικά χαρακτηριστικά, όπως ικανότητες εκ φύσεως και στάσεις απέναντι στον κίνδυνο. Ακόμα σε μια άλλη έρευνα των Becker και Tomses (1979), επιβεβαιώνεται το επιχείρημα του Marshall ότι οι ανισότητες είναι προϊόν της διαφορετικής εκπαίδευσης και της διαφορετικής στάσης των γονέων απέναντι στην επένδυση για την εκπαίδευση των παιδιών τους (Sandmo, 2013).

Στη νεοκλασική ανάλυση, οι μισθολογικές διαφορές, εκτός από την επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο, οφείλονται και σε άλλους παράγοντες, όπως η ανάληψη κινδύνου. Οι νεοκλασικοί οικονομολόγοι υιοθετώντας τη σμιθιανή πρόταση ότι ορισμένα επαγγέλματα αμείβονται καλύτερα γιατί είναι πιο επικίνδυνα, υποστηρίζουν ότι η υψηλότερη αμοιβή στις περιπτώσεις αυτές λειτουργεί ως αποζημίωση για τον επιπρόσθετο κίνδυνο. Υπό αυτό το πρίσμα, οι δικηγόροι θα αμείβονται καλύτερα από τους βιομηχανικούς εργάτες γιατί η άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος χαρακτηρίζεται, μεταξύ άλλων, από υψηλότερο βαθμό αβεβαιότητας και υψηλότερο ρίσκο.

Στη μεταπολεμική περίοδο, οι Domar και Musgrave (1944) αναπτύσσουν ένα μοντέλο επιλογής χαρτοφυλακίου για να μελετήσουν τη σχέση μεταξύ της φορολογίας και της ανάληψης κινδύνου. Το κύριο εύρημα τους είναι ότι υπό ορισμένες παραδοχές, όπως η πλήρης εισοδηματική αντιστάθμιση των επιλογών υψηλού ρίσκου και η φορολογία εισοδήματος ενθαρρύνουν τα άτομα να αναλάβουν μεγαλύτερους κινδύνους. Με την επιλογή, όμως, πιο επικίνδυνων χαρτοφυλακίων και εξαιτίας της φορολογίας, δημιουργούνται μεγαλύτερες ανισότητες στα εισοδήματα που προέρχονται από κεφάλαιο απ' ότι θα είχαμε εάν δεν υπήρχε φορολογία (Sandmo, 2013).

Μια από τις πρώτες εργασίες, οι οποίες εισήγαν την έννοια της αναμενόμενης χρησιμότητας και ανέπτυξαν ένα μοντέλο επιλογών σε καταστάσεις ρίσκου προκειμένου να ερμηνεύσουν τις διαφορές στα εισοδήματα που προέρχονται από την εκμετάλλευση του κεφαλαίου, είναι των οικονομολόγων Von Neumann και Morgenstern (1947). Με τη στάση του ατόμου απέναντι στον κίνδυνο ασχολήθηκαν επίσης οι Friedman και Savage (1948) και στη συνέχεια ο Friedman (1953), και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η συνάρτηση της χρησιμότητας του πλούτου είναι φθίνουσα.

Στη θεωρία της διανομής του εισοδήματος του Friedman, τα άτομα στην αρχή της ζωής τους επιλέγουν μεταξύ εναλλακτικών επαγγελματιών και ροών εισοδήματος. Τα άτομα, αν και στην αρχή έχουν ίσες ευκαιρίες, οι επιλογές μεταξύ ροών εισοδημάτων που πραγματοποιούν συνεπάγονται στη συνέχεια υψηλά εισοδήματα για ορισμένους και χαμηλότερα για κάποιους άλλους. Οι επιλογές αυτές γίνονται, ωστόσο, γιατί ο άνθρωπος απ' τη φύση του απεχθάνεται τον κίνδυνο (π.χ. επιλογή στις αγορές κεφαλαίου επενδύσεων χαμηλότερης απόδοσης και αγορά ασφαλιστικών συμβολαίων). Σε μια δημοκρατική κοινωνία για να περιοριστούν οι ανισότητες, τα άτομα θα πρέπει να παρακινηθούν να ασφαλιστούν απέναντι στις συνέπειες των πιο δυσμενών εκβάσεων. Η εισοδηματική ανισότητα εμφανίζεται ως αποτέλεσμα της ελεύθερης επιλογής των ατόμων σε μια κατάσταση ίσων ευκαιριών, η οποία αντικατοπτρίζει τη στάση των ατόμων απέναντι στον κίνδυνο και το σχετικό αριθμό εκείνων που απεχθάνονται τον κίνδυνο και εκείνων που αγαπούν τον κίνδυνο. Όσα περισσότερα είναι τα άτομα που αποστρέφονται τον κίνδυνο τόσο μεγαλύτερη θα είναι η ανισότητα των εισοδημάτων και του πλούτου στην κοινωνία. Σε αντίθεση με τα ανωτέρω ευρήματα, ο Kanbur (1979) διέψευσε την υπόθεση του Friedman, όταν διερεύνησε την τελευταία, σύμφωνα με την οποία τα άτομα που απεχθάνονται τον κίνδυνο επιλέγουν να γίνουν μισθωτοί, ενώ τα άτομα που δεν αποστρέφονται τον κίνδυνο γίνονται επιχειρηματίες και ως εκ τούτου δικαιούνται να απολαμβάνουν υψηλότερο εισόδημα. Τα αποτελέσματα της έρευνας του Kanbur αναδεικνύουν ότι δεν υφίσταται μια συσχέτιση μεταξύ της αποστροφής κινδύνου και της ανισότητας (Sandmo, 2013).

2.3 Οι νεότερες προσεγγίσεις για τον ατελή ανταγωνισμό

Οι οριακοί οικονομολόγοι και οι μετέπειτα νεοκλασικοί θεωρητικοί της γενικής ισορροπίας υπέθεταν αρχικά ένα σύστημα τέλει ανταγωνισμού. Σύμφωνα με αυτή την υπόθεση, οι δυνάμεις του ανταγωνισμού στην αγορά εργασίας όταν προκαλούν αποκλίσεις των μισθών από το μισθό ισορροπίας, προσαρμόζονται έως ότου η προσφορά εργασίας να είναι ίση με τη ζήτηση εργασίας. Οι ιδέες για την αυτόματη αποκατάσταση των ανισορροπιών στην αγορά, αποθάρρυνε τους νεοκλασικούς να μελετήσουν και να επιχειρήσουν να διασαφηνίσουν τους παράγοντες που προκαλούν μόνιμες αποκλίσεις του μισθού ισορροπίας από το ανταγωνιστικό επίπεδο, και το θέμα αυτό επιχειρήθηκε να διασαφηνιστεί τον εικοστό αιώνα.

Ο Pigou (1877-1959) μελετώντας μια σειρά φαινομένων της αγοράς εργασίας, συμπεριλαμβανομένων των συλλογικών διαπραγματεύσεων, της ακαμψίας των μισθών, των εσωτερικών αγορών εργασίας, τον κατακερματισμό της αγοράς εργασίας και το ανθρώπινο κεφάλαιο, δίνει ιδιαίτερη προσοχή στο ρόλο των θεσμών που παρεμβαίνουν και περιορίζουν τον ανταγωνισμό στην αγορά εργασίας. Ωστόσο στο έργο του, απουσιάζει η αναγνώριση των παραγόντων που οδηγούν σε ένα μη ανταγωνιστικό επίπεδο μισθών. Οι διαπιστώσεις του Pigou, μελετώντας τις μισθολογικές διαπραγματεύσεις, τις συγκρούσεις στην αγορά εργασίας και τη διανομή του εισοδήματος, συμπυκνώνονται στην πρόταση ότι υπάρχει μια γενική ασάφεια σχετικά με το αποτέλεσμα των μισθολογικών διαπραγματεύσεων. Το μη ανταγωνιστικό επίπεδο μισθών εξηγείται από τη θεωρία του ατελούς ανταγωνισμού που αναπτύσσει η Robinson (1933) και τη θεωρία του μονοπωλιακού ανταγωνισμού του Chamberlin, η οποία είχε ως πεδίο ανάλυσης τις αγορές καταναλωτικών αγαθών (Sandmo, 2013).

Στις ατελείς ανταγωνιστικές αγορές εργασίας, η Robinson διαπιστώνει ότι κατά τη σύναψη των συμβάσεων εργοδοτών-εργαζομένων, η διαπραγματευτική δύναμη των εργοδοτών είναι μεγαλύτερη. Οι εργοδότες λειτουργούν ως μονοψώνιο, και αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι μισθοί να είναι χαμηλότεροι από την αξία του οριακού προϊόντος της εργασίας. Το χάσμα μεταξύ του μισθού ισορροπίας και του επιπέδου παραγωγικότητας αντανακλά την ελαστικότητα της προσφοράς εργασίας ως προς τους μισθούς. Όσο μεγαλύτερη είναι η ελαστικότητα της προσφοράς στις μεταβολές των μισθών, τόσο μικρότερη θα είναι η διαφορά του μισθού από την αξία του οριακού προϊόντος της εργασίας και συνεπώς και ο βαθμός εκμετάλλευσης της εργασίας. Οι επιπτώσεις του ατελούς ανταγωνισμού στην αγορά εργασίας και ο ρόλος των συνδικάτων μελετήθηκαν επίσης από τον Hicks (1932), καθώς επίσης και οι επιπτώσεις της τεχνολογικής προόδου στη λειτουργική διανομή του εισοδήματος και ειδικότερα στο μερίδιο εργασίας στο εθνικό εισόδημα (Screpanti et Zamagni, 2004).

Ο προσδιορισμός των παραγόντων που χαρακτηρίζουν τη διαδικασία της διαπραγμάτευσης και επηρεάζουν την έκβαση των διαπραγματεύσεων εξετάστηκε και από άλλους οικονομολόγους. Ο δανός οικονομολόγος Zeuthen αναπτύσσει ένα μοντέλο διαπραγμάτευσης μιας επιχείρησης με ένα συνδικάτο εργαζομένων, στο οποίο οι εργαζόμενοι προτείνουν συνήθως υψηλούς μισθούς με τους οποίους διαφωνούν οι εργοδότες, καθώς αυτοί επιζητούν χαμηλότερους μισθούς με τους οποίους είναι αντίθετα τα συνδικάτα. Οι δύο πλευρές τελικά θα συμφωνήσουν σε ένα ενδιάμεσο επίπεδο μισθών και αυτό θα είναι και ο μισθός ισορροπίας¹⁰.

¹⁰ Στο ίδιο πνεύμα, ο Cairnes επινόησε τον όρο "μη-ανταγωνιστικές ομάδες" για να περιγράψει μια κατάσταση όπου τα άτομα στην αγορά εργασίας εμποδίζονται λόγω έλλειψης εκπαίδευσης,

2.4 Οι ηθικές πτυχές της διανομής στη νεοκλασική σκέψη

Οι νεοκλασικοί οικονομολόγοι δεν έδωσαν μεγάλη προσοχή στο ρόλο του ανταγωνιστικού συστήματος της αγοράς για τον προσδιορισμό της διανομής του εισοδήματος, αλλά ούτε και στις ηθικές πτυχές της διανομής. Το ενδιαφέρον τους για τα ζητήματα αυτά μπορεί να θεωρηθεί περισσότερο ως μια επιθυμία να αποσαφηνιστεί η πρόταση του A. Smith ότι το "αόρατο χέρι" της αγοράς οδηγεί σε ένα αποτέλεσμα που προωθεί το γενικό καλό. Σε αυτό το πνεύμα, το σύστημα της ελεύθερης αγοράς, κατά τον Walras, τον Marshall και τους άλλους οριακούς οικονομολόγους, διασφαλίζει την αποδοτικότητα και την άριστη κατανομή των πόρων, η οποία λειτουργεί ως το όχημα για την προώθηση του γενικού καλού και του δημοσίου συμφέροντος. Ωστόσο, είναι σαφές ότι σύμφωνα με τους οριακούς οικονομολόγους η ισορροπία της αγοράς και η αποτελεσματικότητα δεν οδηγούν απαραίτητα σε μια ίση διανομή του πλούτου και του εισοδήματος. Συνεπώς, η πρώτη λειτουργία της ανταγωνιστικής αγοράς, σύμφωνα με τη βαλρασιανή προσέγγιση, είναι η διασφάλιση της μέγιστης κοινωνικής ευημερίας, της μεγαλύτερης δυνατής ικανοποίησης των επιθυμιών όλων των ατόμων μιας κοινωνίας, η οποία, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Walras, αναφέρεται στη χρησιμότητα και δε συνεπάγεται ότι υπάρχει δικαιοσύνη στη διανομή. Οι απόψεις αυτές του Walras αναγνωρίζουν έμμεσα την υπόθεση ότι οι ατομικές χρησιμότητες μπορούν να συγκριθούν και να προστεθούν, δύο ιδέες που απορρίπτει σε άλλο σημείο του έργου του. Παρά τις αντιφάσεις και την εκτροπή από τη θεωρητική συνοχή στο έργο του Walras, η μη συγκρισιμότητα της χρησιμότητας και η μη άθροιση των χρησιμοτήτων και άρα η έννοια της ικανοποίησης των επιθυμιών για την κοινωνία στο σύνολό της, θα αποτελέσει αντικείμενο κριτικής από τον Pareto και άλλους οικονομολόγους (Screpanti et Zamagni, 2004).

Επηρεασμένος από τη βαλρασιανή σκέψη, ο Marshall εισηγείται ότι στο σημείο ισορροπίας της αγοράς μεγιστοποιείται η κοινωνική ευημερία. Η ιδέα του αυτή ενσαρκώνεται στις δύο νέες αναλυτικές κατηγορίες που προτείνει, τη μερική ισορροπία και το κοινωνικό πλεόνασμα. Στο σημείο ισορροπίας της προσφοράς και της ζήτησης, επιχειρεί να αποδείξει ότι μεγιστοποιείται το κοινωνικό πλεόνασμα, δηλαδή το άθροισμα των πλεονασμάτων των παραγωγών και των καταναλωτών, το οποίο αναπαρίσταται και μετριέται ως η περιοχή κάτω από την καμπύλη ζήτησης και πάνω από την καμπύλη του οριακού κόστους. Η μέγιστη ικανοποίηση στο σημείο ισότητας της προσφοράς και της ζήτησης ισχύει τόσο για τις αγορές των προϊόντων όσο και των παραγωγικών συντελεστών. Όμως, όπως ο ίδιος ο Marshall βιάζεται να διευκρινίσει για να αποφύγει παρεξηγήσεις, το κοινωνικό πλεόνασμα, ως μέτρο κοινωνικής ευημερίας, είναι ένα δόκιμο αναλυτικό εργαλείο, υπό την προϋπόθεση ότι οι διαφορές στον πλούτο μεταξύ των διαφόρων εμπλεκομένων μερών δε λαμβάνονται υπόψη και αφετέρου, ότι ο βαθμός ικανοποίησης για μια νομισματική μονάδα είναι ίδιος μεταξύ των ατόμων. Όταν δεν ισχύουν οι δύο ανωτέρω υποθέσεις, δεν εξασφαλίζεται κατά τον Marshall η μέγιστη χρησιμότητα στο σημείο ισορροπίας, αλλά αντίθετα η συνολική ικανοποίηση μπορεί να αυξηθεί, με την απομάκρυνση από το σημείο ισορροπίας. Ως παράδειγμα, ο Marshall αναφέρει την περίπτωση που οι παραγωγοί είναι φτωχότεροι από τους καταναλωτές. Τότε, η συνολική ικανοποίηση

δεξιοτήτων και άλλων κοινωνικών και ταξικών περιορισμών. Υπό αυτές τις συνθήκες δεν ανταγωνίζονται όλοι οι εργαζόμενοι σε όλες τις θέσεις ενός ευρέος φάσματος επαγγελμάτων, αλλά φαίνεται να υπάρχουν εσωτερικές αγορές εργασίας. Η ανισότητα ευκαιριών οδηγεί, κατά συνέπεια, στην ανισότητα των μισθών.

θα μπορούσε να αυξηθεί, με περιορισμό της προσφοράς που θα αύξανε το εισόδημα των παραγωγών, υπό την προϋπόθεση ότι η ζήτηση είναι ανελαστική. Παρόλο που φαίνεται περίεργη μια τέτοια πρόταση, το ουσιαστικό επιχείρημα που αναπτύσσει ο Marshall είναι ότι εξαιτίας της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας, οι όποιες αλλαγές που ενισχύουν τους οικονομικά ασθενέστερους αυξάνουν τη συνολική ευημερία.

Στα χρόνια που ακολούθησαν, στη συζήτηση για τις ανισότητες στη διανομή και κατά πόσο αυτές είναι δικαιολογημένες, επικράτησαν δύο αντίθετες φιλοσοφικές αντιλήψεις και προσεγγίσεις για την αναδιανομή και τους στόχους της οικονομικής πολιτικής: η ηθική της παραγωγικότητας και το ωφελιμιστικό επιχείρημα της μεγιστοποίησης της συνολικής ικανοποίησης (Sandmo, 2013).

Η πρώτη προσέγγιση έχει αναπτυχθεί από τον αμερικανό οικονομολόγο Clark (1847-1938)¹¹, έναν από τους πρωτοπόρους της οριακής προσέγγισης και της θεσμικής σχολής των οικονομικών στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο οποίος, εκτός από τις έννοιες της οριακής παραγωγικότητας και της οριακής χρησιμότητας, προέβαλλε ως κριτήριο δικαιοσύνης για τη διανομή, την ηθική της παραγωγικότητας, ένα κριτήριο που χαρακτηρίζεται από τον Stigler (1941) ως αφελέξ. Κατά τον Clark, η ισότητα μεταξύ των τιμών των συντελεστών παραγωγής και της οριακής τιμής της παραγωγικότητας υπό συνθήκες τέλει ανταγωνισμού, είναι η εκδήλωση ενός φυσικού νόμου, σύμφωνα με τον οποίο ο κάθε συντελεστής παραγωγής αποκομίζει το ποσό του πλούτου που ο ίδιος δημιουργεί. Το ζήτημα εάν η διανομή του πλούτου και του εισοδήματος στον τέλει ανταγωνισμό είναι δίκαιη, είναι ένα καθαρά ηθικό ζήτημα, το οποίο, κατά την άποψη του Clark δεν εμπίπτει στο γνωστικό αντικείμενο της οικονομικής επιστήμης. Ωστόσο σε άλλο σημείο του έργου του, υποστηρίζει ότι η διανομή του εισοδήματος υπό συνθήκες τέλει ανταγωνισμού είναι δίκαιη, γιατί όλοι οι παραγωγικοί συντελεστές αμείβονται σύμφωνα με τη συμβολή τους στη δημιουργία του εθνικού πλούτου. Ως εκ τούτου, κατά τον Clark, οι πολιτικές αναδιανομής αντίκεινται στην ηθική που επιβάλλει η παραγωγικότητα του κάθε παραγωγικού συντελεστή. Η διανομή του εισοδήματος υπό συνθήκες τέλει ανταγωνισμού είναι δίκαιη, διότι σε περίπτωση που οι συντελεστές παραγωγής αποκόμιζαν περισσότερα από αυτά που παρήγαν, η κοινωνική σταθερότητα θα διαταρασσόταν. Υπέρ της άποψης αυτής, φαίνεται να τοποθετείται και ο Wicksell, όταν υποστηρίζει ότι η μεγάλη αναδιανομή μπορεί να βλάψει τις ανώτερες τάξεις με τρόπο που να είναι επιβλαβής για την κοινωνία στο σύνολό της, δεδομένου ότι αυτές οι τάξεις είναι εκείνες που λαμβάνουν την πρωτοβουλία και αποφασίζουν ή όχι για την ανάπτυξη του εθνικού πλούτου (Screpanti et Zamagni, 2004).

Στον αντίποδα αυτών των απόψεων, οι ιδέες των ωφελιμιστών φιλοσόφων του 18^{ου} αιώνα, όπως ο Bentham (1748-1832), και ειδικότερα το επιχείρημα ότι η αναδιανομή θα πρέπει να συνιστά στόχο της οικονομικής πολιτικής, επηρέασαν αρκετούς νεοκλασικούς οικονομολόγους. Οι άγγλοι οικονομολόγοι, Edgeworth (1845-1926) και Pigou (1877-1959), και ως ένα βαθμό και ο Marshall, ενστερνίστηκαν το ωφελιμιστικό επιχείρημα υπέρ της αναδιανομής.

Σύμφωνα με τον Edgeworth, η μεγιστοποίηση της συνολικής ικανοποίησης συνιστά το κυριότερο κριτήριο δικαιοσύνης που θα πρέπει να υιοθετηθεί για τον προσδιορισμό ενός άριστου τρόπου διανομής του εισοδήματος και του πλούτου. Σε αντίθεση με τους κλασικούς, οι οποίοι πρότασσαν ως κριτήρια δικαιοσύνης στη διανομή, την αποτελεσματικότητα και το ηθικό δικαίωμα στους καρπούς της

¹¹ Ένα από τα σημαντικότερα έργα του Clark ήταν το βιβλίο "Η διανομή του πλούτου", το οποίο εξεδόθη το 1899.

εργασίας ενός ατόμου, τόσο ο Edgeworth, όσο και ο Pigou μεταγενέστερα, όπως άλλωστε και ο Dalton, πρόβαλλαν ως κριτήριο δικαιοσύνης στη διανομή τη μεγιστοποίηση της χρησιμότητας. Με την πεποίθηση ότι υπάρχει μια συνάρτηση χρησιμότητας του εισοδήματος η οποία είναι κοίλη, τόσο ο Edgeworth όσο και ο Pigou στα "Οικονομικά της Ευημερίας" (1920) έβλεπαν θετικά τις πολιτικές αναδιανομής του εισοδήματος από τους πλούσιους στους φτωχούς, υπό την προϋπόθεση βέβαια, όπως χαρακτηριστικά ανέφεραν, ότι τα μέσα που θα χρησιμοποιούνταν γι' αυτό το σκοπό δε θα μείωναν τα κίνητρα για εργασία και αποταμίευση και κατ' επέκταση το συνολικά παραγόμενο προϊόν.

Ως τέτοια μέσα θεωρούσαν ότι είναι η προοδευτική φορολόγηση και οι μεταβιβαστικές πληρωμές, τα οποία, κατά την άποψη τους, δεν παραβιάζουν τους όρους αποδοτικότητας. Οι αντιλήψεις αυτές στηρίζονταν σε δύο κυρίως υποθέσεις: α) η χρησιμότητα μπορεί να μετρηθεί, και β) η οριακή χρησιμότητα είναι φθίνουσα με την αύξηση του εισοδήματος. Κατά τον Edgeworth (1877), το άθροισμα των ατομικών χρησιμοτήτων ισούται με την κοινωνική ευημερία και αυτό πρέπει να διατυπωθεί με μαθηματικούς τύπους όχι με ηθικές κρίσεις, όπως έκαναν οι ωφελμιστές φιλόσοφοι. Όσον αφορά δε τη δεύτερη υπόθεση, ο Edgeworth υποστήριξε ότι μια κοινωνικά άριστη αναδιανομή του εισοδήματος είναι εφικτή και θα πρέπει να στηριχθεί στο θεμελιακό νόμο της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας του εισοδήματος, σύμφωνα με τον οποίο η χρησιμότητα αυξάνεται με την αύξηση του εισοδήματος, αλλά αναλογικά λιγότερο σε σύγκριση με το εισόδημα.

Σύμφωνα με τον Marshall (1842-1924), η συνολική ικανοποίηση μπορεί να αυξηθεί μέσω της οικειοθελούς ή υποχρεωτικής αναδιανομής του πλούτου, μεταξύ των πλουσίων και των φτωχών. Η μείωση των ανισοτήτων σε περιπτώσεις ακραίας φτώχειας είναι επιθυμητή, κατά τον Marshall, εφόσον τα μέσα που χρησιμοποιηθούν γι' αυτό το σκοπό δε θα υποσκάψουν τις πηγές της ελεύθερης πρωτοβουλίας και μεγέθυνσης του εθνικού εισοδήματος. Οι μεγάλες ανισότητες είναι ένα σοβαρό μειονέκτημα του οικονομικού συστήματος της αγοράς, αλλά και οι ιδεολογίες και οι πολιτικές που προασπίζονται, από την άλλη μεριά, την ισότητα στη διανομή, μπορούν να αποδυναμώσουν την παραγωγικότητα και τα οικονομικά κίνητρα για την αύξηση της αποτελεσματικότητας. Ανάμεσα σε αυτές τις δύο ακραίες επιλογές, η μείωση της ανισότητας θα πρέπει να επιτευχθεί με μέσα που προωθούν τη δικαιοσύνη στη διανομή χωρίς να περιορίζεται σημαντικά η αποτελεσματικότητα. Οι απόψεις αυτές αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο για την ανάλυση των πολιτικών του κράτους πρόνοιας με την οποία θα ασχοληθούν πολλοί οικονομολόγοι στις επόμενες γενιές.

Η συμβολή του Pareto (1848 – 1923) στα οικονομικά της ευημερίας, επηρέασε τον τρόπο σκέψης των οικονομολόγων σχετικά με τους στόχους της οικονομικής πολιτικής και ειδικότερα εάν μεταξύ αυτών θα πρέπει να συμπεριλαμβάνεται και η αναδιανομή του εισοδήματος. Σύμφωνα με τον Pareto, το κριτήριο της μέγιστης συνολικής χρησιμότητας πάσχει θεωρητικά, γιατί η χρησιμότητα για ένα άτομο, αν και συνιστά το θεμέλιο λίθο για τη μελέτη της ζήτησης, δεν μπορεί να συγκριθεί με τη χρησιμότητα ενός άλλου ατόμου και κατ' επέκταση δεν μπορεί να αθροιστεί. Για να ξεπεράσει αυτή τη δυσκολία, ο Pareto προτείνει ένα δικό του κριτήριο μεγιστοποίησης της κοινωνικής ευημερίας. Σύμφωνα με το κριτήριο αριστοποίησης του Pareto, η κοινωνία απολαμβάνει τη μέγιστη δυνατή χρησιμότητα, όταν η όποια αλλαγή και απομάκρυνση από το άριστο σημείο δεν μπορεί να βελτιώσει τη θέση ενός ατόμου χωρίς να χειροτερεύσει τη θέση κάποιου άλλου. Η αναδιανομή κατά Pareto, μειώνει τα κίνητρα για εργασία και αποταμίευση και κατ' επέκταση επιδρά

αρνητικά στο συνολικά παραγόμενο προϊόν. Η αρχή αριστοποίησης του Pareto καταλήγει σ' ένα πρακτικό συμπέρασμα: η άριστη αναδιανομή είναι εκείνη που βελτιώνει τη θέση των φτωχών χωρίς να χειροτερεύει τη θέση των πλουσίων. Συνοψίζοντας, ο Pareto υποστήριξε ότι η υπόθεση ίδιων συναρτήσεων χρησιμότητας μεταξύ των ατόμων δε βοηθούσε τη μελέτη για την καταναλωτική ζήτηση, αλλά και ούτε τη λήψη αποφάσεων για την ενίσχυση των ασθενέστερων (Screpanti et Zamagni, 2004).

Στο ίδιο πνεύμα, ο Robbins (1932) και μεταγενέστερα και άλλοι οικονομολόγοι της δεκαετίας του 1930 και του 1940, υποστήριξαν ότι τα επιχειρήματα υπέρ της αναδιανομής που ανέπτυξε ο Pigou είναι "αντιεπιστημονικά" και ότι η οικονομική επιστήμη δε θα πρέπει να παίρνει θέση υπέρ ή κατά της σκοπιμότητας των ενισχύσεων των φτωχών. Οι ιδέες του Robbins οδήγησαν στην αναδιατύπωση των βασικών εννοιών και μεθοδολογικών αρχών των οικονομικών της ευημερίας. Στα νέα οικονομικά της ευημερίας, η συνάρτηση της κοινωνικής ευημερίας που επεξεργάστηκαν οι Bergson (1938) και Samuelson (1947), προέρχεται από την άθροιση των ατομικών επιπέδων χρησιμότητας. Οι προϋποθέσεις για τη μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας και οι αποφάσεις για την ευημερία, χωρίζονταν σε δύο ομάδες μεταβλητών που σχετίζονταν από τη μια μεριά με την αποτελεσματικότητα και από την άλλη με τη δικαιοσύνη στη διανομή. Παρά τη διάκριση αυτή, όμως, η κοινωνικά επιθυμητή μορφή αναδιανομής του εισοδήματος δεν ήταν εύκολο να προσδιοριστεί. Στα νέα οικονομικά της ευημερίας, όσον αφορά τους στόχους της οικονομικής πολιτικής, το μόνο ασφαλές συμπέρασμα που θα μπορούσε να εξαχθεί, είναι ότι η επιθυμητή έκταση της αναδιανομής προσδιορίζεται από τις ηθικές πεποιθήσεις του καθενός. Αντίθετα αποτελούσε κοινό τόπο ότι η αναδιανομή θα πρέπει να πραγματοποιείται με μέσα, όπως οι φόροι και οι μεταβιβαστικές πληρωμές, τα οποία δεν παραβιάζουν τις συνθήκες αποδοτικότητας (Screpanti et Zamagni, 2004).

Η συζήτηση για τον ορισμό της χρησιμότητας και τη δυνατότητα σύγκρισης της, συνεχίστηκε και μετά την κριτική του Pareto και του Walras στην έννοια της συνολικής χρησιμότητας και στην αναγνώριση των δυσκολιών προσδιορισμού της κοινωνικά επιθυμητής αναδιανομής. Η νέα σχολή της κοινωνικής ευημερίας που αναπτύχθηκε μετά τον Pareto, φαίνεται να επαναπροσδιορίζει την έννοια της χρησιμότητας (Sandmo, 2013). Σύμφωνα με τον Dalton (1920), η χρησιμότητα, δε δηλώνει τις ατομικές προτιμήσεις, αλλά τις ανάγκες του ατόμου, οι οποίες είναι αντικειμενικά παρατηρήσιμες και μπορούν να μετρηθούν. Η σύγκριση των ατομικών χρησιμοτήτων από τη νέα σχολή της κοινωνικής ευημερίας δεν αφορά τη σύγκριση υποκειμενικών προτιμήσεων αλλά εμπειρικά παρατηρήσιμων βιοτικών επιπέδων, τα οποία προσδιορίζονται με βάση τα καταναλωτικά αγαθά που αγοράζει ένα άτομο με το εισόδημα του. Υπό αυτή την οπτική υποστηρίζεται ότι υπάρχει μια φθίνουσα οριακή χρησιμότητα του εισοδήματος. Σε αυτό το αναθεωρημένο θεωρητικό πλαίσιο, ο ωφελιμισμός συνεχίζει να αποτελεί πόλο έλξης για τους οικονομολόγους, όπως ο Dalton (1920), ο Vickrey (1945), ο Fleming (1952) και άλλοι, οι οποίοι αναζητούν ένα φιλοσοφικό θεμέλιο για να στηρίξουν τις πεποιθήσεις τους για την ίση διανομή και το σχεδιασμό πολιτικών αναδιανομής ενός φορολογικού συστήματος, τα οποία θα συνέβαλαν στην εξάλειψη των ανισοτήτων. Κατά την άποψη τους, οι μεγάλες ανισότητες μειώνουν την οικονομική ευημερία (Screpanti et Zamagni, 2004).

2.5 Η νεοκλασική ανάλυση για τα μέσα οικονομικής πολιτικής με σκοπό τη μείωση των ανισοτήτων

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, η συζήτηση για τις κανονιστικές πτυχές της αναδιανομής διεξήχθη με άξονα τη μεγιστοποίηση της χρησιμότητας, την ίση θυσία και το ίσο όφελος. Οι αρχές αυτές αποτέλεσαν τα αξιακά κριτήρια με βάση τα οποία διαμορφώθηκαν οι προτάσεις νεοκλασικής έμπνευσης για την αναδιανομή και προσδιορίστηκαν τα μέσα που θα πρέπει ή όχι να χρησιμοποιηθούν για την επίτευξη των στόχων της οικονομικής πολιτικής. Σε αυτή την ενότητα θα επιχειρήσουμε να διευκρινίσουμε τη συζήτηση για τα μέσα οικονομικής πολιτικής που θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν, σύμφωνα με την οριακή και νεοκλασική σχολή, για τη μείωση των ανισοτήτων. Η ανάλυση αυτή αφορά κυρίως τις ιδέες των νεοκλασικών οικονομολόγων που θεωρούν ότι η μείωση των ανισοτήτων θα πρέπει να αποτελεί έναν από τους στόχους της οικονομικής πολιτικής.

Ο Marshall δίνει έμφαση στην εκπαίδευση ως ένα μέσο για τη βελτίωση της θέσης ενός ατόμου στη διανομή. Ωστόσο δεν προτείνει τη θέσπιση μιας δημόσιας και δωρεάν εκπαίδευσης η οποία θα χρηματοδοτηθεί από ένα σύστημα προοδευτικής φορολόγησης. Μια συστηματική συζήτηση για τις αρχές της φορολογίας και των γενικότερων θεμάτων που εντάσσονται στο γνωστικό αντικείμενο της δημοσίας οικονομικής απουσιάζει από το έργο του Marshall (Sandmo, 2013).

Οι οριακοί οικονομολόγοι στα τέλη του 19^{ου} αιώνα υιοθέτησαν το πρώτο αξίωμα του Smith για τη φορολογία: την αρχή της ισότητας, σύμφωνα με την οποία οι φόροι θα πρέπει να πληρώνονται από όλους τους πολίτες ανάλογα με τις δυνατότητες τους, ως ένα αντίτιμο για τις υπηρεσίες που παρέχει το κράτος και τα οφέλη που αποκομίζουν οι πολίτες από αυτές. Οι εισφορές των πολιτών μέσω της φορολογίας θα πρέπει να είναι ανάλογες του οφέλους που αποκομίζουν από τις δραστηριότητες του κράτους (Screpanti et Zamagni, 2004).

Η αρχή της ισότητας στη φορολογία αποτέλεσε τη βάση για την ανάπτυξη των θεωριών οφέλους στη φορολογία στα τέλη του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αιώνα. Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης δύο διαφορετικά επιχειρήματα αναπτύχθηκαν. Το πρώτο επιχείρημα ήταν ότι η αρχή αυτή θα πρέπει να εφαρμοστεί στην τιμολόγηση των δημοσίων αγαθών. Ωστόσο, η πρόταση αυτή δεν μπορούσε εύκολα να εφαρμοστεί, γιατί τα άτομα δεν έχουν κίνητρο να αποκαλύψουν τις προτιμήσεις τους όσον αφορά τα δημόσια αγαθά, και ως εκ τούτου υπάρχει δυσκολία να οριστεί το όφελος και να προσδιοριστούν "δίκαιες" τιμές για τα δημόσια αγαθά. Το δεύτερο επιχείρημα ήταν ότι η αρχή της ισότητας θα πρέπει να εφαρμοστεί στη φορολογία (Sandmo, 2013).

Σύμφωνα με τον Wicksell (1896), δίκαιη είναι η φορολογία μόνο όταν δύναται να εξασφαλιστεί μια δίκαιη ανταλλαγή μεταξύ κράτους και κοινωνίας. Εισηγείται δύο προϋποθέσεις για την εξασφάλιση αυτής της δίκαιης ανταλλαγής. Πρώτον τα δημόσια έργα να επιλέγονται από τους ίδιους τους πολίτες μέσω της ψηφοφορίας, και δεύτερον οι τελευταίοι να είναι πρόθυμοι να πληρώσουν το συνολικό κόστος των έργων. Για την υλοποίηση των δημοσίων έργων θα πρέπει να υπάρχει η ομόφωνη γνώμη όλων των πολιτών που συμμετέχουν στην εκλογική διαδικασία. Η πρόταση του Wicksell για την ανάγκη παμνηφίας στην εκτέλεση δημοσίων έργων συνιστά μια μεταρρύθμιση, η οποία, κατά την άποψη του, εάν εγκριθεί από τη σουηδική κοινωνία θα περιορίσει την εκμετάλλευση των κατώτερων εισοδηματικών τάξεων από τις υψηλότερες εισοδηματικές ομάδες διότι δε θα είναι πλέον δυνατή η χρηματοδότηση δημοσίων έργων από τις ανώτερες τάξεις, τα οποία τους αποφέρουν ελάχιστο ή μηδαμινό όφελος (Screpanti et Zamagni, 2004). Από τη στιγμή που η κοινωνία

αποφασίσει για το ποιά δημόσια έργα επιθυμεί, το κόστος ενός δημοσίου έργου που θα επωμιστεί κάθε πολίτης μέσω της φορολογίας θα πρέπει να είναι τουλάχιστον ίσο (ή μικρότερο) από το όφελος που θα έχει από τις κρατικές υπηρεσίες. Την ανάλυση του Wicksell για τη φορολογία υιοθέτησε ο Lindahl, όταν ανέπτυξε τη θεωρία του για τη δίκαιη φορολογία που είναι γνωστή ως οι "τιμές του Lindahl" (Lindahl, 1919). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι κατά τον Lindahl, δεν υπάρχει κατ' ανάγκη αντίφαση μεταξύ των αρχών του οφέλους και της ικανότητας για πληρωμή, διότι η ικανότητα για πληρωμή αποτελεί μια καλή ένδειξη του οφέλους που προκύπτει από τις δημόσιες δαπάνες¹².

Η ωφελμιστική οπτική για τη φορολογία είναι γνωστή ως η θεωρία της "ίσης θυσίας". Η έννοια της "ίσης θυσίας", είναι μια έννοια που δηλώνει ότι ανάμεσα σε πολίτες που διαθέτουν διαφορετική φοροδοτική ικανότητα, η κατανομή των φορολογικών βαρών θα πρέπει να πραγματοποιείται με τέτοιο τρόπο, ώστε να υπάρχει για όλους "ίση θυσία". Ο φόρος πρέπει να αφαιρεί από κάθε φορολογούμενο ίση ποσότητα χρησιμότητας. Επεξηγηματικά, η μείωση του εισοδήματος που προκαλείται από την επιβολή των φόρων οδηγεί στην ίδια απώλεια χρησιμότητας για όλους τους φορολογούμενους. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το μέγεθος της θυσίας στο οποίο υπόκεινται οι πολίτες είναι υποκειμενικό, χωρίς να σημαίνει ότι όλοι οι πολίτες θα πρέπει να καταβάλλουν το ίδιο ποσό φόρου. Η αρχή αυτή συνεπάγεται ότι όλοι οι φορολογούμενοι πρέπει να υποστούν την ίδια θυσία σε όρους χρησιμότητας. Η θυσία που επιβάλλεται σε χαμηλού εισοδήματος άτομα, πρέπει να είναι ίδια με εκείνη που επιβάλλεται σε άτομα με υψηλό εισόδημα, σε σχέση με τη χρησιμότητα που χάνουν τα άτομα από το φόρο. Συνεπώς η "ίση θυσία" των ατόμων έχει τη μορφή της ίσης οριακής θυσίας, κατά την οποία η θυσία της τελευταίας χρηματικής μονάδας που προορίζεται για φορολογία είναι ίση για όλους (Sandmo, 2013).

Οι οικονομολόγοι που τάσσονταν υπέρ της δίκαιης κατανομής των φόρων, αμφισβήτησαν την έννοια της "ίσης θυσίας", υποστηρίζοντας ότι είναι άδικο η ανισότητα στα εισοδήματα προ φόρων να συνεπάγεται ανάλογη απώλεια της χρησιμότητας στα εισοδήματα των ατόμων προ και μετά φόρων. Έτσι πρότειναν δύο νέες έννοιες της "ίσης απόλυτης θυσίας" και της "ίσης σχετικής θυσίας". Οι έννοιες αυτές προτάθηκαν από τους Cohen Stuart (1889) και Edgeworth (1897). Το κριτήριο για την "ίση απόλυτη θυσία" δίνεται από τη σχέση (Sandmo, 2013):

$$U(Y) - U(Y-T) = k$$

Όπου Y το προ φόρου εισόδημα, T ο φόρος, ενώ k είναι μια σταθερά η οποία εξασφαλίζει την "ίση θυσία" των χρησιμοτήτων. Η πρώτη παράγωγος του T ως προς το Y λύνοντας ως προς τον οριακό φορολογικό συντελεστή, δείχνει πως μεταβάλλεται ο φόρος ανάλογα με το εισόδημα:

$$dT / dY = [U'(Y-T) - U'(Y)] / U'(Y-T)$$

Παρά το γεγονός ότι η υπόθεση της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας του εισοδήματος συνεπάγεται ότι ο οριακός φορολογικός συντελεστής είναι θετικός, δεν υπάρχει κάποια ένδειξη για προοδευτική φορολογία. Προκειμένου να διερευνηθεί αν υπάρχει προοδευτική φορολόγηση υπολογίζεται, μέσω του αποτελέσματος της συνάρτησης, η ελαστικότητα του εισοδήματος μετά φόρων σε σχέση με το εισόδημα προ φόρων. Η προοδευτικότητα θα πρέπει να είναι μικρότερη της μονάδας, η οποία

¹² Σε αυτό το σημείο, το επιχείρημα του Lindahl θυμίζει το πρώτο αξίωμα του Adam Smith για τη φορολογία, που υπέδειξε ότι θα ήταν δυνατό να αντικατοπτρίζει ταυτόχρονα τόσο την ικανότητα των μεμονωμένων φορολογουμένων να πληρώσουν όσο και τα οφέλη που έχουν λάβει υπό την προστασία του κράτους.

εξαρτάται από το αν η ελαστικότητα της οριακής χρησιμότητας του εισοδήματος είναι μικρότερη ή μεγαλύτερη από μείον ένα. Η ελαστικότητα της λογαριθμικής συνάρτησης είναι μείον ένα, άρα η "ίση θυσία" συνεπάγεται αναλογική παρά προοδευτική φορολογία, όπως υποστήριξε ο Samuelson. Αυτό το αποτέλεσμα κατέρριψε την πεποίθηση ότι η αρχή της "ίσης θυσίας" σε συνδυασμό με την υπόθεση της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας του εισοδήματος, συνεπάγονταν προοδευτική φορολόγηση (Sandmo, 2013).

3. Οι στατιστικές προσεγγίσεις

Η συζήτηση για τη διανομή στο τέλος του 19^{ου} και στα μέσα του 20^{ου} αιώνα δεν εξαντλείται στο πλαίσιο της οριακής προσέγγισης. Τα στατιστικά στοιχεία τροφοδοτούν την ανάπτυξη επαγωγικών θεωριών για τη διανομή του εισοδήματος, που δε στηρίζονται σε a priori υποθέσεις αλλά στα συμπεράσματα που προκύπτουν από τα στατιστικά δεδομένα. Οι κυριότεροι εκπρόσωποι των στατιστικών αυτών προσεγγίσεων είναι ο Pareto και ο Kuznets.

3.1 Οι εμπειρικοί νόμοι στη διανομή κατά Pareto

Ο Pareto στην προσπάθεια του να βελτιώσει τη βαλρασιανή προσέγγιση της γενικής ισορροπίας συμπεριλαμβανομένης της θεωρίας της διαμόρφωσης των τιμών των συντελεστών παραγωγής, μελέτησε λεπτομερώς τα στατιστικά στοιχεία των εισοδημάτων στην Αγγλία, στην Ιρλανδία, στη Γερμανία, στην Ιταλία και στο Περού και αποτύπωσε τους εμπειρικούς, κατά Pareto, νόμους της διανομής του εισοδήματος. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας του, η διανομή του εισοδήματος σε όλες τις χώρες έχει μια κοινή δομή. Αν ταξινομήσουμε όλα τα εισοδήματα στην κοινωνία από το χαμηλότερο προς το υψηλότερο, το 50% των εισοδημάτων βρίσκεται πάνω από το μέσο εισόδημα και μια αύξηση του εισοδήματος κατά 1%, θα μειώσει κατά 1,5% τον αριθμό των ατόμων που έχουν εισόδημα μεγαλύτερο από το μέσο εισόδημα. Σε μαθηματικούς όρους, η παρατήρηση του Pareto διατυπώνεται ως εξής (Sandmo, 2013):

$$\log N = \log A - \alpha \log y$$

Όπου N ο αριθμός των ατόμων που έχουν εισόδημα τουλάχιστον y, A το μέγεθος του πληθυσμού και $\alpha = 1,5$.

Η ιδιότητα αυτής της σχέσης έγκειται στο ότι το μέσο εισόδημα των ατόμων με εισοδήματα μεγαλύτερα από y, θα είναι ίσο με $\alpha / (\alpha - 1) * y$. Ο "νόμος του Pareto" είχε αρκετά ικανοποιητική εφαρμογή για τη διανομή του εισοδήματος σε όλες τις οικονομίες που εξέτασε ο ίδιος. Η τάση της διανομής των εισοδημάτων κατά μήκος μιας ορισμένης καμπύλης δεν οφείλεται κατά τον Pareto σε τυχαίους παράγοντες, αλλά υποστηρίζεται ότι ένα μικρό μέρος της μορφής της καμπύλης αποδίδεται στις διαφορετικές οικονομικές συνθήκες των υπό εξέταση χωρών. Ο ισχυρισμός αυτός εδράζεται στα εμπειρικά του ευρήματα από τα οποία αναδεικνύεται ότι η μορφή της καμπύλης διανομής είναι περίπου ίδια σε χώρες όπως η Αγγλία, η Ιρλανδία, η Γερμανία, η Ιταλία και το Περού, παρά τις διαφορετικές οικονομικές συνθήκες που επικρατούν σε αυτές.

Ο "νόμος του Pareto" για τη διανομή του εισοδήματος, επικρίθηκε από αρκετούς οικονομολόγους. Ειδικότερα, αμφισβητήθηκε ο ισχυρισμός του Pareto ότι η παράμετρος α συνιστά ένα δείκτη ανισότητας που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για την άσκηση πολιτικής. Κατά τον Atkinson (1970) και άλλους αναλυτές, το α του Pareto δεν είναι απλώς ένας εμπειρικός κανόνας και ένας νόμος της διανομής, αλλά αντανakλά συγκεκριμένους κοινωνικούς συσχετισμούς και προϋποθέσεις που

ενσαρκώνονται σε μια σειρά θεσμούς όπως το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, κ.α., και κατά συνέπεια δε λαμβάνεται υπόψη ότι ο κάθε δείκτης ανισότητας βασίζεται έμμεσα σε κάποια ηθική κρίση σχετικά με τη φύση της ανισότητας (Sandmo, 2013).

Ένα άλλο σημείο κριτικής αφορά την εμπειρική ισχύ του νόμου. Παρά το γεγονός ότι ο Pareto δεν ισχυρίστηκε ότι ο νόμος που ανέπτυξε για τη διανομή έχει καθολική ισχύ, αρκετοί οικονομολόγοι άσκησαν κριτική στον Pareto ότι θεωρεί δεδομένη τη διανομή των εισοδημάτων μεταξύ των συντελεστών παραγωγής. Η ιδέα ότι η διανομή του εισοδήματος προσδιορίζεται από ένα είδος αμετάβλητου νόμου θεωρήθηκε ότι είχε εκτεταμένες συνέπειες για τη δυνατότητα πραγματοποίησης -ή μάλλον μη πραγματοποίησης- αναδιανεμητικών πολιτικών (Κεραμίδου, 2015).

Η ασυμμετρία στη διανομή των εισοδημάτων που υποδεικνύει ο Pareto, θεωρήθηκε από πολλούς ως μια αντιδραστική στάση κατά των πολιτικών αναδιανομής. Ο "νόμος του Pareto" συνεπαγόταν ότι χρειάζεται μια μικρής έκτασης αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ των φτωχών μέσω του συστήματος προοδευτικής φορολόγησης. Ωστόσο, δεν είναι ξεκάθαρο εάν ο Pareto συνήγαγε τέτοια συμπεράσματα από τις μαθηματικές σχέσεις που είχε διατυπώσει. Αντιθέτως υποστήριζε ότι στην πραγματικότητα οι επενδύσεις για κεφαλαιουχικό εξοπλισμό που χρηματοδοτούνται μέσω των φορολογικών εσόδων ωφελούν περισσότερο τους πλούσιους, παρά το γεγονός ότι αναλογικά με τους φτωχούς συνεισφέρουν πολύ λιγότερο στις δημόσιες δαπάνες.

Το έργο του Pareto έδωσε τροφή για κριτική σε αρκετούς οικονομολόγους. Ο Ρίγου στα "Οικονομικά της Ευημερίας" (1920) παρά το γεγονός ότι αμφισβήτησε διάφορες πτυχές του έργου του Pareto, θεώρησε ότι η ασυμμετρία στη διανομή του εισοδήματος που μετρά ο Pareto δεν είναι ανησυχητική διότι σύμφωνα με το νόμο του, το μερίδιο των φτωχών μπορεί να αυξηθεί μόνο με την αύξηση του εθνικού μερίσματος, δεδομένου ότι τα μερίδια των υπόλοιπων εισοδηματικών στρωμάτων παραμένουν αμετάβλητα. Συνεπώς, οποιοσδήποτε λόγος αύξησης του ΑΕΠ ή του μεριδίου των φτωχών δεν έχει αρνητική επίδραση στο άλλο, θα αυξήσει την ευημερία. Αντίθετα όταν η σχέση εθνικού μερίσματος-μεριδίου φτωχών είναι αντιστρόφως ανάλογη, η αύξηση ή η μείωση της ευημερίας θα εξαρτηθεί από την αντιστάθμιση της ζημίας ή του οφέλους του εθνικού μερίσματος με τη ζημία ή το όφελος του μεριδίου των φτωχών (Scrapanti et Zamagni, 2004).

Με τη διατύπωση αυτών των κριτικών παρατηρήσεων ο Ρίγου σκιαγραφεί τις αρχές που διέπουν το δίλημμα της δικαιοσύνης και της αποδοτικότητας. Ο Ρίγου επίσης επέκρινε την εμπειρική βάση της έρευνας του Pareto. Ειδικότερα αμφισβήτησε την υπόθεση ότι η διανομή του εισοδήματος είναι δεδομένη για όλες τις πηγές εισοδήματος. Κατά την άποψη του Ρίγου, η διανομή κατά Pareto είναι ασύμμετρη προς τα αριστερά αλλά όσον αφορά το εισόδημα από εργασία, η διανομή των "ικανοτήτων" ακολουθεί κανονική κατανομή. Η έννοια της "ικανότητας" αφορά αποκλειστικά τη διανομή του εισοδήματος από εργασία και αναφέρεται τόσο στη χειρωνακτική όσο και στη διανοητική "ικανότητα", οι οποίες ξεχωριστά κατανέμονται κανονικά αλλά αυτό δεν ισχύει και στην από κοινού κατανομή τους, την οποία μελέτησε ο Pareto. Ωστόσο η διανομή του εισοδήματος από κεφάλαιο ή περιουσία προσδιορίζεται από την κληρονομιά, η οποία συνδέεται με νομικούς και πολιτικούς θεσμούς. Κατά συνέπεια φαίνεται ότι ιδιαίτερα η διανομή του εισοδήματος των φτωχών επηρεάζεται από τα μέτρα της οικονομικής πολιτικής. Τέλος ο Ρίγου κατά την ανάλυση της διανομής του, αναφέρει τον Pareto καθώς επικρατεί η άποψη ότι, σε αντίθεση με τις υποθέσεις, μόνο ένας γενικός νόμος θα αμβλύνει τις ανισότητες των εισοδημάτων, ενώ σύμφωνα με τον Ρίγου η ισχύ των

εμπειρικών νόμων περιορίζεται μόνο στα πλαίσια των εφαρμογών για τις οποίες έχουν θεσπιστεί (Sandmo, 2013).

Η διερεύνηση των κανονικοτήτων ή των εμπειρικών νόμων στη διανομή που εισήγαγε ο Pareto συνεχίστηκε από μεταγενέστερους συγγραφείς. Διάφορες στατιστικές προσεγγίσεις στη μελέτη της διανομής του εισοδήματος αναπτύχθηκαν, οι οποίες δεν επιχειρούν να αναπτύξουν θεωρίες βελτιστοποίησης της συμπεριφοράς και της ισορροπίας της αγοράς, αλλά εστιάζονται στην ερμηνεία της παρατηρούμενης διανομής, χρησιμοποιώντας εμπειρικά δεδομένα.

Μερικά παραδείγματα αυτής της μεθοδολογικής προσέγγισης, η οποία δεν ξεκινά με αφετηρία τις υποθέσεις της νεοκλασικής θεωρίας της ισορροπίας της αγοράς των συντελεστών παραγωγής, αλλά αναζητά να διατυπώσει τους εμπειρικούς νόμους της διανομής, αποτελούν οι εργασίες του Roy (1950)¹³, του Champernowne (1953)¹⁴ και του Kuznets (1955).

3.2 Η καμπύλη του Kuznets

Ο Kuznets διερεύνησε τις επιπτώσεις της οικονομικής μεγέθυνσης στη διανομή του εισοδήματος στις ΗΠΑ, στη Μεγάλη Βρετανία και στη Γερμανία. Για την ποσοτική εκτίμηση της διανομής του εθνικού εισοδήματος, ο Kuznets χρησιμοποίησε τις ετήσιες δαπάνες των νοικοκυριών, τα οποία ανήκουν στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό της κάθε χώρας, σταθμισμένες με βάση τον αριθμό των μελών κάθε νοικοκυριού. Τα νοικοκυριά ομαδοποιήθηκαν με βάση το μέσο επίπεδο των δαπανών τους κατά τη διάρκεια μια μεγάλης χρονικής περιόδου (περίπου 25 ετών), διορθωμένο από κυκλικές διακυμάνσεις και βραχυχρόνιες διαταραχές. Αξίζει να σημειωθεί ότι, ο Kuznets έλαβε υπόψη τις αλλαγές στις οικονομικές συνθήκες, μετακινώντας τα νοικοκυριά από μια αρχική ομάδα κατάταξης σε μια άλλη, όταν βελτιώνονταν ή χειροτέρευαν οι υπό εξέταση δείκτες (Kuznets, 1955).

Το βασικό εύρημα του Kuznets ήταν ότι η οικονομική μεγέθυνση είχε δυσμενείς αναδιανεμητικές επιδράσεις στα πρώτα στάδια της εκβιομηχάνισης, με την τάση αυτή να αντιστρέφεται όταν επιτυγχάνονταν υψηλότερα επίπεδα κατά κεφαλήν εισοδήματος. Ειδικότερα, διαπίστωσε ότι η εισοδηματική ανισότητα στις υπό

¹³ Ο Roy (1950) επηρεασμένος από τον Pareto, προσπάθησε να εξηγήσει το λόγο που οι διανομές των κερδών έχουν σχεδόν ίδια μορφή καμπύλης. Στην προσπάθειά του να βρει τι επηρεάζει την ομοιομορφία των καμπυλών, μελέτησε διάφορες βιομηχανίες στις οποίες οι εργαζόμενοι εκτελούν μια παρόμοια εργασία, όπου η παραγωγή κατά άτομο είναι εύκολα μετρήσιμη. Από αυτή τη μελέτη αποδείχθηκε ότι η κανονική λογαριθμική κατανομή είναι καλύτερη από την κανονική, συμπέρασμα που θα μπορούσε να εξαχθεί και από τη διανομή των κερδών σε όρους κατανομής ατομικών δεξιοτήτων, πάντα υπό την προϋπόθεση ότι οι αμοιβές των εργαζομένων είναι ανάλογες της παραγωγής. Προκειμένου να επιβεβαιώσει αυτό το πόρισμα, ο Roy μελέτησε ένα υποθετικό παράδειγμα όπου οι εργαζόμενοι μπορούν να επιλέξουν να εργαστούν σε δύο τουλάχιστον επαγγέλματα και οι δεξιότητές τους ποικίλλουν ανάλογα με το επάγγελμα. Έπειτα παρατήρησε ότι συσχετίζοντας τις δεξιότητες των εργαζομένων, δημιουργούνται διαφορετικές στατιστικές κατανομές των κερδών οι οποίες ακολουθούν την κανονική λογαριθμική κατανομή. Συμπερασματικά, ο Roy καταλήγει ότι οι διανομές των κερδών ακολουθούν μια ενιαία μορφή, την κανονική λογαριθμική κατανομή (Sandmo, 2013).

¹⁴ Ο Champernowne (1953) υιοθέτησε ένα δυναμικό μοντέλο το οποίο μακροχρόνια θα οδηγούσε στη διανομή κατά Pareto. Συγκεκριμένα κάθε άτομο που έχει ένα εισόδημα στο παρόν, έχει πιθανότητα αύξησης ή μείωσης του εισοδήματος του στο μέλλον, ανάλογη του εισοδήματος του στο παρόν. Αυτό το πόρισμα βρήκε αντίθετο τον Lydall (1959), ο οποίος υποστήριζε ότι η διανομή κατά Pareto μακροχρόνια δεν ίσχυε για το εισόδημα από εργασία παρά μόνο στην περίπτωση όπου σε μια βιομηχανία κάθε επιβλέπων ελέγχει έναν αριθμό ατόμων και πληρώνεται ανάλογα με το αθροιστικό εισόδημα αυτών των ατόμων (Sandmo, 2013).

εξέταση ανεπτυγμένες οικονομίες παρέμεινε σταθερή μέχρι τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο και μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο μειωνόταν σημαντικά καθώς αυξανόταν το κατά κεφαλήν εισόδημα. Τα δεδομένα αυτά τον οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι η διανομή του εισοδήματος τείνει να επιδεινώνεται μόνο στα πρώτα στάδια της οικονομικής μεγέθυνσης, να παραμένει σταθερή σε πιο προχωρημένα στάδια της οικονομικής ανάπτυξης, κατά τη διάρκεια της μετάβασης από την αγροτική/προβιομηχανική στη βιομηχανική οικονομία, και να βελτιώνεται καθώς προχωράει η διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης. Η εξέλιξη αυτή της διανομής του εισοδήματος οφείλεται, κατά τον Kuznets, στα αποτελέσματα της εκβιομηχάνισης, στη συγκέντρωση των αποταμιεύσεων στις υψηλότερες εισοδηματικές ομάδες και στα εισοδήματα που δημιουργούνται στον τομέα των υπηρεσιών.

Η μετάβαση από την προβιομηχανική στη βιομηχανική οικονομία και η συνεπαγόμενη αστικοποίηση, αυξάνει αρχικά τις εισοδηματικές ανισότητες, διότι η αυξανόμενη ζήτηση εργασίας στο βιομηχανικό τομέα αφορά κυρίως χαμηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας, οι οποίες καλύπτονται από οικονομικούς μετανάστες που προέρχονται από τον αγροτικό τομέα ή από το εξωτερικό, με αποτέλεσμα να αυξάνεται η ανισότητα στο βιομηχανικό τομέα, και κατ' επέκταση στο σύνολο της οικονομίας (Kuznets, 1955). Η αυξητική τάση των ανισοτήτων αντιστρέφεται στα προχωρημένα στάδια οικονομικής μεγέθυνσης, γιατί σύμφωνα με τον Kuznets, με τη σταθεροποίηση του αστικού πληθυσμού, το εργατικό δυναμικό στο βιομηχανικό τομέα επιτυγχάνει, κατά τα χρόνια που ακολουθούν, ένα μεγαλύτερο μερίδιο στο συνολικό εισόδημα.

Ένας δεύτερος παράγοντας που επηρεάζει, κατά τον Kuznets, τη μακροχρόνια εξέλιξη της διανομής του εισοδήματος, είναι η συγκέντρωση των αποταμιεύσεων στα υψηλότερα εισοδηματικά στρώματα του πληθυσμού. Στα πρώτα στάδια της οικονομικής ανάπτυξης, ο παράγοντας αυτός αυξάνει τις ανισότητες γιατί η αύξηση της αποταμίευσης συνεπάγεται αύξηση των περιουσιακών στοιχείων των εύπορων καθώς και των μελλοντικών τους εισοδημάτων. Στα προχωρημένα στάδια οικονομικής μεγέθυνσης, η διανομή του εισοδήματος βελτιώνεται εξαιτίας των πολιτικών και θεσμικών παρεμβάσεων σχετικά με τη φορολογία, τον πληθωρισμό, τα επιτόκια κ.ά., καθώς οι τελευταίες περιορίζουν τις συνέπειες της συγκέντρωσης των αποταμιεύσεων στα εύπορα στρώματα. Η ανισότητα περιορίζεται, επίσης, ως επακόλουθο των διαφορετικών αποδόσεων των κεφαλαίων που έχουν επενδυθεί στο βιομηχανικό τομέα. Σύμφωνα με την ανάλυση αυτή, οι φθίνουσες αποδόσεις των κεφαλαίων που σημειώνονται σε πιο παραδοσιακούς βιομηχανικούς κλάδους, σε συνδυασμό με τη δημιουργία νέων πιο κερδοφόρων βιομηχανικών κλάδων, στους οποίους η οριακή παραγωγικότητα του κεφαλαίου είναι υψηλότερη, συμβάλλουν μακροχρονίως στον περιορισμό των ανισοτήτων (Kuznets, 1955). Και αυτό γιατί οι επενδυτικές ευκαιρίες σε νέες βιομηχανικές δραστηριότητες δεν αξιοποιούνται μόνο από τις υψηλές εισοδηματικές τάξεις αλλά και από τις κατώτερες. Προς επίρρωση αυτού του επιχειρήματος, ο Kuznets (1955) αναφέρει ότι "οι επιτυχημένοι μεγάλοι επιχειρηματίες του σήμερα" σπανίως είναι οι γιοί των "μεγάλων επιτυχημένων επιχειρηματιών του χθες".

Ο τρίτος και τελευταίος παράγοντας στον οποίο αποδίδει ο Kuznets την αντιστροφή της τάσης διεύρυνσης της ανισότητας, σχετίζεται με την εξέλιξη στη διανομή του εισοδήματος στον τομέα των υπηρεσιών. Συγκεκριμένα, ο Kuznets υποστηρίζει ότι οι ανισότητες στο σύνολο της οικονομίας μειώνονται μακροχρονίως, γιατί βελτιώνεται η διανομή του εισοδήματος στον τομέα των υπηρεσιών. Οι θετικές

επιπτώσεις στη διανομή που ασκούν οι υπηρεσίες κατά τη μακροχρόνια περίοδο, οφείλονται σε δύο κυρίως λόγους. Πρώτον, γιατί το μεγαλύτερο μέρος της αύξησης του εθνικού εισοδήματος αντιπροσωπεύει εισοδήματα του τομέα των υπηρεσιών, και δεύτερον, διότι στις υπηρεσίες το εισόδημα των κατώτερων εισοδηματικών ομάδων αυξάνεται μακροχρονίως πιο γρήγορα από το εισόδημα των ανώτερων εισοδηματικών τάξεων. Ειδικότερα υποστηρίζεται ότι η διανομή του εισοδήματος στον τομέα των υπηρεσιών βελτιώνεται, επειδή στις υπηρεσίες τα υψηλότερα εισοδήματα οφείλονται στις προσωπικές διαφορές, στην υπεροχή του ατόμου που προσφέρει τις υπηρεσίες, η οποία δε μεταβιβάζεται στους απογόνους του. Σύμφωνα με αυτό το συλλογισμό, η ανισότητα λόγω υψηλότερων δεξιοτήτων και γνώσεων δε διατηρείται από γενιά σε γενιά με θετικές επιδράσεις στη διανομή του εισοδήματος. Η τάση μείωσης της ανισότητας στον τομέα των υπηρεσιών μπορεί να αποδοθεί, επίσης, σύμφωνα με τον Kuznets, στη σχετικά περιορισμένη μετακίνηση των εργαζομένων από χαμηλού σε υψηλού εισοδήματος δραστηριότητες, όπως συμβαίνει σε άλλους κλάδους (βιομηχανία, κ.ά.).

Ο Kuznets μελέτησε, ακόμη, την εξέλιξη της διανομής του εισοδήματος σε ορισμένες αναπτυσσόμενες χώρες και ειδικότερα για την Ινδία, την Κεϋλάνη και το Πουέρτο Ρίκο. Σύμφωνα με αυτά τα ευρήματα, μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, η ανισότητα στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι εντονότερη συγκριτικά με τις ανεπτυγμένες οικονομίες. Ειδικότερα, κατά τον Kuznets, η εισοδηματική δομή είναι πιο άνιση στις υπό εξέταση αναπτυσσόμενες χώρες συγκριτικά με τις χώρες της Δυτικής και Βόρειας Ευρώπης, αλλά και συγκριτικά με τις ΗΠΑ, τον Καναδά, την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία. Οι χώρες με μεγάλες ανισότητες στην εισοδηματική δομή μιας οικονομίας, σύμφωνα με την ανάλυση του Kuznets, συνήθως έχουν και χαμηλότερο μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα και ενδεχομένως η σχέση μεταξύ της οικονομικής μεγέθυνσης και της εισοδηματικής ανισότητας στις υπό εξέταση αναπτυσσόμενες χώρες, να μη λαμβάνει διαχρονικά τη μορφή ενός ανεστραμμένου U (Παπαθεοδώρου et al., 2010). Και αυτό γιατί, οι αναπτυσσόμενες χώρες αντιμετωπίζουν, αφενός, μεγαλύτερες δυσκολίες ως προς την οικονομική μεγέθυνση, λόγω της διοχέτευσης ενός μεγάλου μέρους των εγχώριων αποταμιεύσεων στις ανεπτυγμένες χώρες που παρέχουν μεγαλύτερη ασφάλεια, και αφετέρου γιατί το μέγεθος της αποταμίευσης των ανώτερων εισοδηματικών στρωμάτων, είναι αισθητά μικρότερο συγκριτικά με το αντίστοιχο μέγεθος στις ανεπτυγμένες οικονομίες. Κατά τον Kuznets, μάλιστα, ακόμα και εάν οι αναπτυσσόμενες οικονομίες καταφέρουν μια ταχύρυθμη μεγέθυνση, η πολιτική αστάθεια θα συμβάλλει στην αύξηση των ανισοτήτων και της φτώχειας σε ένα μακρύ χρονικό ορίζοντα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι για να αποφύγει τις πιθανές μεροληψίες στη διανομή του εισοδήματος λόγω των διαφορετικών μορφών κρατικής παρέμβασης μεταξύ των ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων οικονομιών, ο Kuznets στηρίχθηκε σε στοιχεία του οικογενειακού εισοδήματος πριν την επιβολή των άμεσων φόρων και αφού αφαίρεσε τις μεταβιβαστικές πληρωμές. Ο κύριος λόγος που δε συμπεριελάμβανε τις κρατικές παροχές και τους άμεσους φόρους ήταν για να αποφύγει την εμφάνιση μεγαλύτερης ανισότητας στις αναπτυσσόμενες χώρες, διότι στις τελευταίες η συμμετοχή των άμεσων φόρων ως προς τη συνολική φορολογία είναι μικρότερη και τα οικονομικά βοηθήματα προς τις κατώτερες εισοδηματικές τάξεις εξαιρετικά περιορισμένα (Παπαθεοδώρου et al., 2010).

Όσον αφορά τις επιπτώσεις των ανισοτήτων, ο Kuznets (1955) συμπέρανε ότι η υλική αθλιότητα για τις ομάδες του πληθυσμού με εισόδημα μικρότερο από τον εθνικό μέσο όρο είναι πολύ μεγαλύτερη στις αναπτυσσόμενες χώρες. Η υψηλή συγκέντρωση των αποταμιεύσεων σε ολιγάριθμες ομάδες του πληθυσμού με πολύ

υψηλά εισοδήματα, αφετέρου, δικαιολογεί τις υψηλές ανισότητες, αλλά και τους χαμηλούς ρυθμούς αύξησης του κατά κεφαλήν εισοδήματος. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι αναπτυσσόμενες χώρες, παρόλο που δεν υστερούν ως προς τις αναπτυγμένες σε επίπεδο οικονομικής επίδοσης, θα δουν να αυξάνονται οι ανισότητες. Η πρόβλεψη αυτή για την ανοδική τάση των ανισοτήτων στις αναπτυσσόμενες χώρες στηρίζεται σε δύο κυρίως αιτίες: α) στην απουσία εκείνων των κοινωνικών δυνάμεων που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε μια ταχύτατη ανάπτυξη, β) στην αποτυχία των κοινωνικοοικονομικών συστημάτων υιοθέτησης και εφαρμογής πολιτικών ενίσχυσης των χαμηλότερων εισοδηματικά τάξεων (Kuznets, 1955).

Αρκετές εργασίες στη συνέχεια ερμήνευσαν τη μορφή του ανεστραμμένου U για τη σχέση μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και ανισότητας, αναπτύσσοντας διάφορα επιχειρήματα. Οι Aghion και Bolton (1997), για παράδειγμα, έδωσαν έμφαση στο ρόλο του κόστους του δανεισμού για την εξέλιξη της ανισότητας, υποστηρίζοντας ότι στην αρχή της διαδικασίας της μεγέθυνσης οι ασθενέστερες εισοδηματικές τάξεις για να επενδύσουν, θα πρέπει να δανειστούν. Εξαιτίας του κόστους δανεισμού, όμως, η πραγματική απόδοση του κεφαλαίου σε επενδυτές που δε διαθέτουν ίδια κεφάλαια είναι σχετικά μικρότερη. Αντίθετα, οι πιο εύπορες ομάδες του πληθυσμού, οι οποίες διαθέτουν σωρευμένο πλούτο, επενδύουν χωρίς την ανάγκη δανειακών κεφαλαίων, αποκομίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο υψηλότερες αποδόσεις. Οι διαφορές στις αποδόσεις αποθαρρύνουν την ανάληψη επενδύσεων από τις φτωχότερες εισοδηματικές τάξεις. Ως απόρροια αυτής της διαδικασίας, στα πρώτα στάδια της οικονομικής μεγέθυνσης, οι ανισότητες οξύνονται, διότι οι πιο εύπορες ομάδες του πληθυσμού τείνουν να επενδύουν περισσότερο από τους οικονομικά ασθενέστερους. Στα μεταγενέστερα στάδια της οικονομικής ανάπτυξης, ωστόσο, επειδή οι φτωχότεροι επιχειρηματίες έχουν καταφέρει να συσσωρεύσουν πλούτο, σταματάνε να δανείζονται, με αποτέλεσμα την απελευθέρωση δανειακών κεφαλαίων και τη μείωση του επιτοκίου. Η μείωση αυτή του δανεισμού ωθεί τις ασθενέστερες οικονομικά τάξεις σε μεγαλύτερες επενδύσεις, με θετικές επιπτώσεις στη διανομή του εισοδήματος (Παπαθεοδώρου et al., 2010).

Μια εναλλακτική ερμηνεία για τη μορφή του ανεστραμμένου U, υποστηρίζει ότι η τεχνολογική πρόοδος και η εξέλιξη των εισοδημάτων των εργαζομένων που χρησιμοποιούν ανώτερες τεχνολογίες αποτελούν τους κύριους παράγοντες που επηρεάζουν την εξέλιξη της διανομής του εισοδήματος (Aghion et al., 1999). Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, επειδή οι εργαζόμενοι πληρώνονται ανάλογα με την παραγωγικότητά τους, στα αρχικά στάδια της μεγέθυνσης ένα τεχνολογικό επίτευγμα θα αυξήσει την ανισότητα αφού η παραγωγικότητα των εργαζομένων στις πιο προηγμένες τεχνολογικές δραστηριότητες θα είναι μεγαλύτερη συγκριτικά με την αντίστοιχη των άλλων εργαζομένων. Στα μεταγενέστερα στάδια της ανάπτυξης, η διάχυση της τεχνολογίας θα αυξήσει τον αριθμό των εργαζομένων που χρησιμοποιούν τη νέα τεχνολογία, και κατ' επέκταση θα εκδηλωθεί μια τάση σύγκλισης της παραγωγικότητας και των αμοιβών των εργαζομένων, η οποία θα συντελέσει στην άμβλυνση των ανισοτήτων.

3.3 Κριτική στο θεωρητικό υπόδειγμα του Kuznets

Το ανεστραμμένο U όσον αφορά τη σχέση μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και ανισότητας που υποστήριξε ο Kuznets, αμφισβητήθηκε καταρχήν σε θεωρητικό επίπεδο. Διάφορα θεωρητικά επιχειρήματα αναπτύχθηκαν, τα οποία προέβαλλαν τις λογικές ασυνέχειες, αδυναμίες, και ελλείψεις της θεωρητικής σύλληψης του Kuznets.

Ο Bourguignon (1990), για παράδειγμα, επικρίνει τον Kuznets ότι επιχειρεί να ερμηνεύσει τη μακροχρόνια διανομή, με βάση τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ του αγροτικού, του βιομηχανικού τομέα και των υπηρεσιών, χωρίς να διασαφηνίζει την προέλευση των εισοδημάτων και κατ' επέκταση τις μεταβολές στην κοινωνική διαστρωμάτωση και στη δυναμική στο εσωτερικό των τομέων, παρά την καθοριστική σημασία που έχουν οι τελευταίες για τη διανομή του εισοδήματος. Κατά την άποψη του Bourguignon (1990), οι αναλύσεις που δε λαμβάνουν υπόψη τις κοινωνικές τάξεις είναι αρκετά επιφανειακές και σχετικά απλοϊκές, καθώς πάσχουν από τη μεροληψία των παραλειπομένων σημαντικών κοινωνικών και οικονομικών μεταβλητών, οι οποίες καθιστούν κατά κανόνα την κατάσταση πιο περίπλοκη και σύνθετη (Παπαθεοδώρου et al., 2010). Με σκοπό τη διόρθωση αυτού του προβλήματος και προκειμένου να εξιχνιάσει τη διανομή του εισοδήματος, κατά ένα περισσότερο έγκυρο και αξιόπιστο τρόπο, ο Bourguignon (1990) προτείνει και εισαγάγει στην ανάλυση του τις κοινωνικές τάξεις, και ειδικότερα επιχειρεί να αναλύσει τη διανομή του εισοδήματος στο βιομηχανικό τομέα μεταξύ καπιταλιστών και μισθωτών. Σε αυτό το πλαίσιο, υποστηρίζει, ότι η μετακίνηση του πληθυσμού από τον αγροτικό στο βιομηχανικό τομέα, μειώνει την προσφορά αγροτικών προϊόντων και επιφέρει αυξήσεις των τιμών τους και των αμοιβών του εργατικού δυναμικού. Ωστόσο, η αύξηση της ανισότητας που αναμένεται να επέλθει υπό τις συνθήκες αυτές, θα εξαρτηθεί κυρίως από τις μεταβολές της ελαστικότητας της ζήτησης των γεωργικών προϊόντων ως προς την τιμή τους κατά τη διαδικασία της εκβιομηχάνισης (Παπαθεοδώρου et al., 2010).

Εξετάζοντας την εξέλιξη των εισοδημάτων μεταξύ του βιομηχανικού και του αγροτικού τομέα και ξεκινώντας με αφετηρία την υπόθεση ότι η ανισότητα είναι μεγαλύτερη στο βιομηχανικό τομέα, άλλοι ερευνητές, όπως οι Anand και Kanbur (1993) και οι Vicente και Borge (2000), αμφισβήτησαν ότι στα προχωρημένα στάδια της μεγέθυνσης η ανισότητα θα μειωθεί. Σύμφωνα με αυτό το επιχείρημα, η εκβιομηχάνιση και η συνακόλουθη αύξηση της διαφοράς μεταξύ του μέσου εισοδήματος στο βιομηχανικό και στον αγροτικό τομέα κατά τη διαδικασία της μεγέθυνσης, θα αυξάνει διαρκώς την ανισότητα χωρίς να υπάρχει τάση μείωσης, όπως σκιαγραφεί η καμπύλη του Kuznets (Anand και Kanbur, 1993; Vicente και Borge, 2000).

Η αυξητική τάση της ανισότητας στα πιο προχωρημένα στάδια οικονομικής μεγέθυνσης έχει υποστηριχθεί, επίσης, από τους Alderson και Nielsen (2002) και Moller et al. (2003). Έχοντας ως σημείο αναφοράς την επιδείνωση, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, της διανομής του εισοδήματος στις ΗΠΑ και σε αρκετές άλλες βιομηχανικές χώρες, οι συγγραφείς αυτοί υποστηρίζουν ότι οι επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης συμβάλλουν στην αύξηση των εισοδηματικών ανισοτήτων. Σύμφωνα με αυτό το συλλογισμό, οι χώρες που διαθέτουν χαμηλά αμειβόμενο εργατικό δυναμικό αποτελούν πόλο έλξης κεφαλαίων για παραγωγικές δραστηριότητες, με αποτέλεσμα οι ανεπτυγμένες οικονομίες να βιώνουν μια διαδικασία αποβιομηχάνισης και συνακόλουθη μετακίνηση του μεγαλύτερου μέρους του εργατικού δυναμικού της χώρας προς τον τριτογενή τομέα, ο οποίος χαρακτηρίζεται από χαμηλότερες αμοιβές και υψηλότερη ανισότητα συγκριτικά με το βιομηχανικό τομέα. Υπό αυτές τις συνθήκες, η μετακίνηση του εργατικού δυναμικού προς τις υπηρεσίες ενισχύει τις ανισότητες στο σύνολο της χώρας. Εκτός από την παρατηρούμενη τάση αποβιομηχάνισης στις ανεπτυγμένες οικονομίες, η ελεύθερη διακίνηση εμπορευμάτων και εργαζομένων, ως δύο άλλες διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης, συμβάλλουν στην αύξηση των ανισοτήτων στο εσωτερικό των διαφόρων ανεπτυγμένων οικονομιών. Σύμφωνα με αυτό το επιχείρημα, η εισαγωγή

φτηνών προϊόντων αλλά και η εισροή χαμηλά αμειβόμενων και χαμηλών δεξιοτήτων μεταναστών από το εξωτερικό, έχει ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωση της διαπραγματευτικής δύναμης των εργαζομένων και τη μείωση των μισθών σε διάφορους τομείς της οικονομίας. Υπό αυτή την έννοια υποστηρίζεται ότι η μετανάστευση έχει αρνητική επίδραση στη διανομή του εισοδήματος (Borjas, 1994).

Μια εναλλακτική, αλλά εξίσου ενδιαφέρουσα, προσέγγιση όσον αφορά τη σχέση μεγέθυνσης και ανισότητας αναπτύσσεται από τους Korzeniewicz και Moran (2005), οι οποίοι συνδέουν την αύξηση των ανισοτήτων με την τεχνολογική πρόοδο στο πλαίσιο μιας "σουμπετεριανής" διαδικασίας μεγέθυνσης και "δημιουργικής καταστροφής". Οι συνεχείς τεχνολογικές μεταβολές κατά τη διαδικασία της μεγέθυνσης και οι απαιτούμενες αναπροσαρμογές στη ζήτηση για εργασία προκαλούν μια μεγαλύτερη αύξηση των υψηλότερων εισοδημάτων. Παράλληλα, τονίζεται ο αμφιλεγόμενος ρόλος στην αναδιανομή των εισοδημάτων των κρατικών θεσμών και της αγοράς, γιατί η αύξηση ή όχι των ανισοτήτων δεν μπορεί να προδιαγραφεί εκ των προτέρων, διότι το συγκεκριμένο περιεχόμενο και οι επιπτώσεις των κρατικών θεσμών (ή της αγοράς) στη διανομή εξαρτάται από το χώρο και το χρόνο αναφοράς (Παπαθεοδώρου et al., 2010).

Τέλος, ο Piketty (2014), αν και αναγνωρίζει ότι η έρευνα για τη μέτρηση και την εξέλιξη της ανισότητας του Kuznets ήταν ιδιαίτερα σημαντική, δεδομένου ότι χρησιμοποίησε πηγές όπως οι δηλώσεις εισοδημάτων και οι εκτιμήσεις του εθνικού εισοδήματος, αμφισβητεί την ερμηνεία του Kuznets για τη μείωση των εισοδηματικών ανισοτήτων μεταξύ του 1913 και του 1948 στις ΗΠΑ και σε άλλες χώρες, και ειδικότερα τις διακλαδικές μετακινήσεις που περιγράφει ο Kuznets ως την κυριότερη αιτία μείωσης των ανισοτήτων. Η μείωση των εισοδηματικών ανισοτήτων ειδικά στις πλούσιες χώρες, κατά τον Piketty, οφείλεται σε εξωγενείς παράγοντες (παγκόσμιοι πόλεμοι, οικονομικές και πολιτικές διαταραχές) αλλά και στην ταχύρυθμη ανάπτυξη των αναδυόμενων χωρών (ιδίως της Κίνας)¹⁵.

4. Η θεσμική προσέγγιση και οι νόμοι της διανομής

Η ιστορία της οικονομικής σκέψης από τη συγκρότηση της πολιτικής οικονομίας ως επιστήμης έως σήμερα, αναδεικνύει αρκετούς διανοητές, οι οποίοι ήταν επιφυλακτικοί ως προς τον κεντρικό ρόλο που διαδραματίζουν τα γενικά μοντέλα που ισχύουν παντού και πάντα, δηλαδή μέσα στο χώρο και στο χρόνο (Κεραμίδου, 2015).

Οι κλασικοί οικονομολόγοι και ειδικότερα ο Mill, υποστήριζαν ότι οι νόμοι της διανομής πρέπει να γίνουν κατανοητοί σε ένα πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο, το οποίο καθορίζεται από συγκεκριμένους θεσμούς που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη. Ο Karl Marx τόνισε ότι η διανομή του εισοδήματος αντανάκλαζε τη συγκεκριμένη φάση κοινωνικής ανάπτυξης που ονόμαζε καπιταλισμό. Η γερμανική ιστορική σχολή, με επικεφαλής τους Roscher και Schmoller, υποβάθμισε το ρόλο της θεωρίας υπέρ μιας προσέγγισης που βασίζεται σε μια λεπτομερή μελέτη των ιστορικών δεδομένων. Οι θεσμικοί οικονομολόγοι, ξεκινώντας με αφετηρία την κριτική της γερμανικής ιστορικής σχολής στους νεοκλασικούς οικονομολόγους (βλέπε έργα των Roscher και Schmoller), αμφισβητούν ότι μπορεί να παραχθεί έγκυρη γνώση μέσα

¹⁵ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Kuznets είχε επισημάνει την επίδραση αυτών των εξωτερικών παραγόντων στη μείωση των ανισοτήτων, ωστόσο, θεωρούσε ότι ακόμα και εάν δεν υπήρχαν οι εξωγενείς αυτοί παράγοντες, οι ανισότητες στην αμερικανική οικονομία θα μειώνονταν ούτως ή άλλως όσο θα προχωρούσε η οικονομική ανάπτυξη.

από τη διατύπωση γενικών θεωριών καθολικής ισχύος στο χρόνο και στο χώρο (Screpanti et Zamagni, 2004).

Κατά την άποψη των θεσμικών οικονομολόγων και ειδικότερα του Veblen (1899), οι οικονομικές θεωρίες θα πρέπει να στηρίζονται στη λεπτομερή μελέτη και ενσωμάτωση των ιστορικών δεδομένων στην ανάλυση. Σύμφωνα με τη μεθοδολογική αυτή πρόταση, η έμφαση στην ιστορία συνιστά την αναγκαία και ικανή συνθήκη για τη δημιουργία έγκυρης γνώσης. Οι αμερικανοί θεσμιστές αμφισβήτησαν τις νεοκλασικές παραδοχές της ορθολογικής ατομικής συμπεριφοράς και της ανταγωνιστικής ισορροπίας (Κεραμίδου, 2002). Οι θεσμοί στην οικονομία παίζουν καθοριστικό ρόλο για τη διαμόρφωση της διανομής του εισοδήματος και του πλούτου (Κεραμίδου, 2002). Θεσμικές αφετηρίες φαίνεται να υιοθετούν αρκετοί νεοκλασικοί οικονομολόγοι, όπως ο Dunlop (1944, 1958), όταν μελετά τον τρόπο διαμόρφωσης των μισθών στις ΗΠΑ με άξονα τις διαπραγματεύσεις των ιδιοκτητών εταιριών, της διοίκησης και των εργατικών συνδικάτων. Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Brown (1977) επιχείρησε να ερμηνεύσει τις μισθολογικές ανισότητες επιλέγοντας ένα δείγμα χωρών με διαφορετικά οικονομικά χαρακτηριστικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΜΟΡΦΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ

Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξετάσουμε το επίπεδο εισοδηματικών ανισοτήτων και την εξέλιξη τους κατά τα τελευταία πενήντα πέντε χρόνια (1960-2015) στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες, οι οποίες εμφανίζουν διαφορετικές επιδόσεις όσον αφορά τις ανισότητες στο εισόδημα και στον πλούτο και ακολουθούν διαφορετικούς τύπους κοινωνικής προστασίας¹⁶.

Τα κριτήρια επιλογής και ταξινόμησης των χωρών που εξετάζουμε έχουν προταθεί από προηγούμενες μελέτες, οι οποίες είχαν ως στόχο να αποτιμήσουν την επίδραση που ασκούν στις ανισότητες οι διαφορές των συστημάτων κοινωνικής προστασίας μεταξύ των διαφόρων εθνικών κρατών (Παπαθεοδώρου et al., 2008). Θα μελετηθεί ένα δείγμα χωρών με διαφορετικά οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, καθώς και διαφορετικές σχέσεις όσον αφορά το ρόλο της αγοράς, του κράτους και της οικογένειας στην παροχή κοινωνικής προστασίας, οι οποίες έχουν σημαντικές επιπτώσεις στη διανομή του εισοδήματος και στις μακροοικονομικές επιδόσεις.

1. Τύποι κοινωνικής προστασίας και ομάδες χωρών

Τα δεδομένα που χρησιμοποιούμε για την ανάλυση των εισοδηματικών ανισοτήτων προέρχονται από τέσσερις ομάδες χωρών, οι οποίες χαρακτηρίζονται από διαφορετικά επίπεδα ανισότητας στον πλούτο και στο εισόδημα.

Στην πρώτη ομάδα χωρών κατατάσσουμε και εξετάζουμε τη Δανία, τη Σουηδία, τη Φινλανδία και την Ολλανδία, στις οποίες έχει θεσπιστεί μια σοσιαλδημοκρατική μορφή κοινωνικού κράτους (Esping-Andersen, 1990). Στις χώρες αυτές, μεταξύ των θεμελιωδών σκοπών του κράτους, περιλαμβάνεται η αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης. Το κράτος παρεμβαίνει στην οικονομία, με στόχο την προώθηση της κοινωνικής ευημερίας, θεσπίζοντας κοινωνικές παροχές για όλους τους πολίτες και προσφέροντας ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών υπηρεσιών, οι οποίες βελτιώνουν το επίπεδο διαβίωσης των πολιτών και συνεισφέρουν στη μείωση των εισοδηματικών ανισοτήτων και της φτώχειας. Το κράτος αναδιανέμει, μέσα από αυτές τις θεσμικές παρεμβάσεις (Παπαθεοδώρου et al., 2008), στους πολίτες ένα μερίδιο του εθνικού εισοδήματος και εγγυάται ένα ελάχιστο επίπεδο αξιοπρεπούς διαβίωσης, ενισχύοντας την απασχόληση και διασφαλίζοντας τις βασικές κοινωνικές υπηρεσίες, όπως η εκπαίδευση, η κοινωνική ασφάλιση, η υγειονομική προστασία, η εγγύηση ενός ελάχιστου βιοτικού επιπέδου. Ο βαθμός παρέμβασης του κράτους πιστοποιείται από τη σχετικά υψηλή ατομική¹⁷ και συλλογική¹⁸ κατανάλωση της

¹⁶ Με τον όρο κοινωνική προστασία, αναφερόμαστε σε όλες εκείνες τις πρωτοβουλίες, δημόσιες και ιδιωτικές, με στόχο την ανακούφιση νοικοκυριών και ατόμων από συγκεκριμένες ανάγκες και κινδύνους: γήρας, ανεργία, ασθένεια και υγειονομική περίθαλψη, ανικανότητα λόγω αναπηρίας, στέγαση, οικογένεια και φροντίδα των παιδιών (Παπαθεοδώρου et al., 2008).

¹⁷ Η ατομική κατανάλωση της γενικής κυβέρνησης περιλαμβάνει αγορές, από το κράτος, αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται από τους παραγωγούς εμπορευμάτων τα οποία παρέχονται σε νοικοκυριά, χωρίς αντίστοιχη αντιπαροχή ως μεταβιβαστικές πληρωμές σε είδος.

¹⁸ Η συλλογική καταναλωτική δαπάνη της γενικής κυβέρνησης αποτελείται κυρίως από δαπάνες για τη διαχείριση και ρύθμιση της κοινωνίας, την παροχή ασφάλειας και άμυνας, την τήρηση του νόμου

γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ στη Σουηδία (32,13%), στη Δανία (26,2%), στη Φινλανδία (25,95%) και στην Ολλανδία (23,52%) κατά την περίοδο 1960-2014. Στις χώρες αυτές, η εργασία επιτελείται κατά κύριο λόγο υπό τη μορφή της μισθωτής εργασίας: το ποσοστό των μισθωτών στο σύνολο του εργατικού δυναμικού κυμαίνεται από 77,7% στη Φινλανδία, 78,7% στην Ολλανδία, 83,8% στη Δανία και 88,6% στη Σουηδία (βλέπε Πίνακα Π.Π.1 και Πίνακα Π.Π.2).

Πίνακας Π.Π.1: Κατανάλωση Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ, 1960-2014

Χώρες	1960-1973	1974-2008	2009-2014	1960-2014
Δανία	25,27	26,44	27,03	26,20
Φινλανδία	24,73	26,58	23,98	25,95
Σουηδία	35,53	31,97	25,21	32,13
Ολλανδία	22,70	23,41	26,09	23,52
Γαλλία	21,02	23,54	23,78	22,99
Γερμανία	19,28	18,97	18,83	19,03
Ηνωμένο Βασίλειο	24,80	21,93	21,28	22,55
ΗΠΑ	24,49	18,86	35,20	21,45
Αυστραλία	15,44	17,83	17,66	17,27
Καναδάς	24,63	23,53	20,98	23,59
Ισπανία	10,78	14,90	20,29	14,45
Ιταλία	22,61	20,71	20,35	20,90
Πορτογαλία	21,42	18,09	20,52	17,19
Ελλάδα	19,03	20,41	22,34	20,26
Ιαπωνία	18,95	17,08	20,06	17,75
Μέσος όρος	22,04	21,62	22,91	21,68

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat

Με κριτήριο πάντα τη σχέση αγοράς και κράτους στην κάλυψη των κοινωνικών αναγκών, αλλά και το μοντέλο ανάπτυξης, μια δεύτερη ομάδα χωρών που εξετάζουμε στο πλαίσιο αυτής της διπλωματικής είναι η Γερμανία, η Γαλλία, αλλά και χώρες όπως το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο και η Αυστρία στις οποίες επικρατεί ένας συντηρητικός - κορπορατιστικός τύπος κοινωνικού κράτους (Παπαθεοδώρου et al., 2008). Στις ανωτέρω χώρες αμφισβητείται η αγορά ως ο βασικός μηχανισμός στη διανομή του εισοδήματος και θεμελιώνεται η παρέμβαση του κράτους, μέσω της θεσμοθέτησης παροχών και επιδομάτων για τους ενταγμένους στην αγορά εργασίας (ανέργους και απασχολούμενους). Στις κοινωνίες αυτές, το ύψος και η έκταση των κοινωνικών παροχών εξαρτάται από την κοινωνική και επαγγελματική θέση των ατόμων και κατ' επέκταση η υφιστάμενη κοινωνική ιεραρχία και οι διακρίσεις, που απορρέουν από την κοινωνικο-επαγγελματική θέση των ατόμων, διατηρούνται και αναπαράγονται. Οι μεταβιβάσεις, στο πλαίσιο αυτού του συστήματος κοινωνικής

και της τάξης, τη διατήρηση της δημόσιας υγείας, την προστασία του περιβάλλοντος, την έρευνα και ανάπτυξη, τις υποδομές και την οικονομική ανάπτυξη.

προστασίας, έχουν μικρότερη αναδιανεμητική επίδραση, σε σχέση με το σκανδιναβικό τύπο κοινωνικού κράτους, καθώς αυτές απευθύνονται σε ένα μικρότερο αριθμητικά τμήμα του πληθυσμού. Έτσι, η ατομική και συλλογική κατανάλωση της γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ για το διάστημα 1960-2014, αγγίζει το 22,99% στη Γαλλία και το 19,03% στη Γερμανία. Συγχρόνως, το ποσοστό των μισθωτών σε αυτή την ομάδα χωρών ως προς το σύνολο του εργατικού δυναμικού (βλέπε Πίνακα Π.Π.1 και Πίνακα Π.Π.2) είναι αρκετά υψηλό τόσο στη Γερμανία (82,8%), όσο και στη Γαλλία (79,9%).

Πίνακας Π.Π.2: Ποσοστό Μισθωτών (Μισθωτοί/Εργατικό Δυναμικό), 1960-2014

Χώρες	1960-1973	1974-2008	2009-2014	1960-2014
Δανία	80,9	84,4	87,7	83,8
Φινλανδία	74,4	79,0	81,0	77,7
Σουηδία	83,1	89,5	87,0	88,6
Ολλανδία	79,6	78,3	80,4	78,7
Γαλλία	77,3	80,7	81,2	79,9
Γερμανία	80,7	83,4	83,9	82,8
Ηνωμένο Βασίλειο	90,6	83,0	81,7	84,7
ΗΠΑ	85,9	86,4	84,1	86,1
Αυστραλία	83,5	81,2	86,6	82,1
Καναδάς	80,5	83,0	86,2	82,7
Ισπανία	66,4	69,3	67,6	68,2
Ιταλία	80,3	67,7	68,6	67,8
Πορτογαλία	69,5	73,5	71,7	73,2
Ελλάδα	39,5	54,0	54,3	50,6
Ιαπωνία	60,3	72,8	82,6	70,6
Μέσος όρος	75,5	77,8	79,0	77,2

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat

Η τρίτη ομάδα χωρών που περιλαμβάνεται στο δείγμα μας αφορά χώρες που βιώνουν ένα νεοφιλελεύθερο καθεστώς, στο οποίο η αγορά αποτελεί το βασικό μηχανισμό στη διανομή των πόρων, όπως η Ιρλανδία και η Μεγάλη Βρετανία (Παπαθεοδώρου et al., 2008). Στις χώρες αυτές, η κρατική παρέμβαση περιορίζεται στην παροχή επιδομάτων μόνο σε άτομα, τα οποία αδυνατούν, μέσω της αγοράς ή μέσω της οικογένειας, να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες, με αποτέλεσμα το στιγματισμό τους. Οι κοινωνικές παροχές στο νεοφιλελεύθερο κοινωνικό κράτος δίδονται μόνο στους οικονομικά αδύνατους και κατ' αυτό τον τρόπο διασφαλίζεται η ισότητα προς τα κάτω, δηλαδή προς τη φτώχεια. Ο τρόπος λειτουργίας αυτού του κοινωνικού κράτους έχει σαν αποτέλεσμα να συντηρούνται και να αναπαράγονται οι εισοδηματικές ανισότητες και να παράγεται μια μορφή ταξικού δυϊσμού, με την έννοια ότι από τη μια πλευρά υπάρχουν τα στρώματα που αναπαράγονται μέσα από την αγορά και από την άλλη τα στρώματα που συντηρούνται από την κρατική πρόνοια. Το επίπεδο κατανάλωσης της γενικής κυβέρνησης για τη Μεγάλη Βρετανία

στην περίοδο 1960-2014 ανέρχεται στο 22,55% του ΑΕΠ, ενώ το ποσοστό των μισθωτών ως προς το σύνολο του εργατικού δυναμικού που σημειώνεται στη χώρα το ίδιο διάστημα είναι 84,7% (βλέπε Πίνακα Π.Π.1 και Πίνακα Π.Π.2).

Μια τέταρτη ομάδα χωρών που περιλαμβάνεται στο δείγμα της παρούσας έρευνας αφορά τις χώρες της νοτίου Ευρώπης (Ιταλία, Ισπανία, Ελλάδα, Πορτογαλία), στις οποίες έχει επικρατήσει ένα διαφορετικό μοντέλο ανάπτυξης (Leibfried, 1992; Ferrera, 1996; Petmesidou, 1996; Ματσαγγάνης, 1999; Παπαθεοδώρου et al., 2008). Στις χώρες αυτές, το κοινωνικό κράτος δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένο και ένα υπολειμματικό σύστημα κοινωνικής προστασίας για τη στήριξη κοινωνικά ευαίσθητων ομάδων είναι θεσμοθετημένο.

Πίνακας Π.Π.3: Ποσοστό Αυτοαπασχολούμενων, 1960-2014

Χώρες	1960-1973	1974-2008	2009-2014	1960-2014
Δανία	17,81	9,71	6,53	11,36
Φινλανδία	23,63	13,50	11,01	16,05
Σουηδία	15,24	5,73	4,83	7,00
Ολλανδία	19,23	16,23	15,49	16,93
Γαλλία	22,45	11,86	8,62	14,20
Γερμανία	18,19	10,38	10,24	12,20
Ηνωμένο Βασίλειο	7,57	10,11	10,91	9,58
ΗΠΑ	9,33	7,55	14,30	8,48
Αυστραλία	14,78	12,05	8,31	12,40
Καναδάς	14,67	9,36	8,44	10,55
Ισπανία	30,91	18,24	10,61	20,88
Ιταλία	17,62	25,84	23,76	26,86
Πορτογαλία	29,33	19,71	14,37	20,53
Ελλάδα	56,37	39,43	27,46	42,45
Ιαπωνία	38,48	24,21	13,07	26,68
Μέσος όρος	22,37	15,59	12,53	17,08

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat

Το μεγαλύτερο μέρος των κοινωνικών δαπανών αντιστοιχεί στις συντάξεις, ενώ οι παροχές και οι υπηρεσίες προς την οικογένεια, τους άνεργους, τους αρρώστους κ.ά. είναι ιδιαίτερα ελλιπείς. Στο νοτιοευρωπαϊκό αυτό μοντέλο, το χαμηλό επίπεδο των κοινωνικών παροχών και η περιορισμένη καθολικότητα σε αυτές, αναπληρώνεται από ένα πρωταρχικό κοινωνικό δίκτυο ασφαλείας που συγκροτείται στη βάση ισχυρών φιλικών και οικογενειακών δεσμών, το οποίο καλύπτει τα κενά ή την απουσία κοινωνικής πολιτικής (Μπούτσιου και Σαράφης, 2013). Με βάση τα στοιχεία του Πίνακα Π.Π.1, ο οικονομικός ρόλος του κράτους είναι μικρότερος σε σύγκριση με τις δύο προηγούμενες ομάδες χωρών. Η μικρότερη συμβολή του κράτους στις χώρες αυτές πιστοποιείται από το μικρότερο επίπεδο ατομικής και συλλογικής κατανάλωσης της γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ στις χώρες της νοτίου Ευρώπης. Συγχρόνως δε στις χώρες αυτές, αναπτύσσονται ακόμη πρακτικές θεσμικής ευνοιοκρατίας και ανάπτυξης πελατειακών σχέσεων, οι οποίες

διαδραματίζουν ένα σημαντικό ρόλο στη διανομή των πόρων και στις παροχές κάλυψης των κοινωνικών αναγκών. Ειδικότερα δε όσον αφορά την Ελλάδα, ο προβληματικός χαρακτήρας του κράτους πρόνοιας, το οποίο αναπτύχθηκε κυρίως από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και μετά, ενισχύεται από τον υποτυπώδη σχεδιασμό πολιτικών για την κάλυψη κοινωνικών αναγκών και τις περιορισμένες πηγές χρηματοδότησης μέσω της φορολογίας. Ένα άλλο σημαντικό χαρακτηριστικό της ελληνικής περίπτωσης, είναι το σχετικά χαμηλό ποσοστό των μισθωτών στο σύνολο του εργατικού δυναμικού και η συνύπαρξη ενός σχετικά υψηλού ποσοστού αυτοαπασχολουμένων (βλέπε Πίνακα Π.Π.2 και Πίνακα Π.Π.3).

Μια πέμπτη και τελευταία ομάδα χωρών, η οποία αναγνωρίζεται από τη βιβλιογραφία είναι οι χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, του πρώην ανατολικού μπλοκ και τα νέα κράτη μέλη της ΕΕ. Στην έρευνά μας, αυτή η ομάδα χωρών δεν περιλαμβάνεται στο δείγμα γιατί δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για όλη την υπό εξέταση περίοδο 1960- 2014.

Πίνακας Π.Π.4: Εισοδηματικές ανισότητες: συντελεστής Gini, 1960-2014

Χώρες	1960-1973	1974-2008	2009-2014	1960-2014
Δανία	22,13	23,09	23,69	22,91
Φινλανδία	23,23	22,66	25,43	23,02
Σουηδία	25,20	21,02	25,19	22,16
Ολλανδία	26,63	25,05	25,37	25,39
Γαλλία	32,19	29,08	27,77	29,59
Γερμανία	27,26	26,95	28,53	27,16
Ηνωμένο Βασίλειο	25,57	31,01	33,35	29,92
ΗΠΑ	31,74	34,08	25,04	32,84
Αυστραλία	24,80	28,38	31,78	27,89
Καναδάς	23,81	29,17	31,06	28,06
Ισπανία	26,54	31,68	33,38	29,97
Ιταλία	26,28	32,61	32,15	33,54
Πορτογαλία	36,67	31,22	31,96	29,06
Ελλάδα	43,72	33,90	32,97	36,17
Ιαπωνία	24,68	29,12	30,88	28,25
Μέσος όρος	28,03	28,60	29,23	28,40

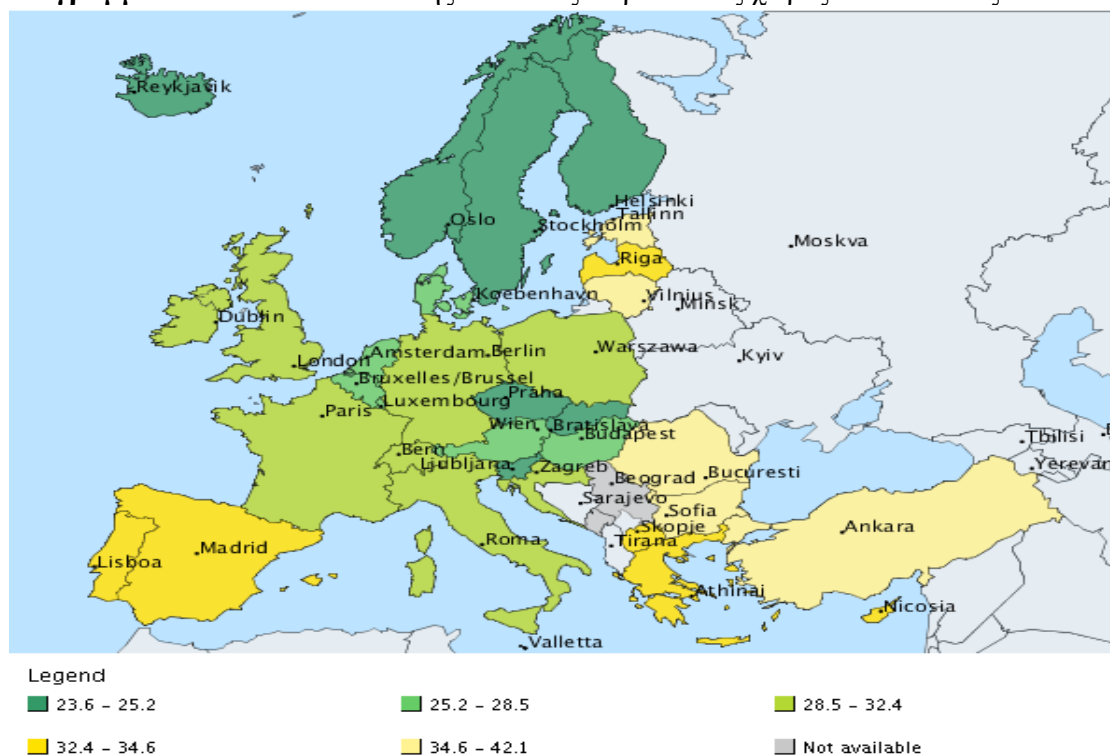
Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat και World Income Inequality Database

2. Οι εισοδηματικές ανισότητες

Σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας δίνει ο Πίνακας Π.Π.4, η εισοδηματική ανισότητα με βάση το συντελεστή Gini, καθόλη την περίοδο 1960-2014 είναι αισθητά μικρότερη στις χώρες στις οποίες έχει θεσπιστεί μια σοσιαλδημοκρατική μορφή κοινωνικού κράτους (Παπαθεοδώρου et al., 2008), δηλαδή στη Σουηδία (22,16), στη Φινλανδία (23,02), στην Ολλανδία (25,39) και στη Δανία (22,91) (βλέπε και Διάγραμμα Δ.Π.1). Οι οικονομίες, που ακολουθούν ένα σοσιαλδημοκρατικό τύπο γενικής ρύθμισης και διακανονισμού των κοινωνικών σχέσεων, καταλαμβάνουν το

2015 όπως άλλωστε και το 2010, τις χαμηλότερες θέσεις όσον αφορά τις ανισότητες στη διανομή του εισοδήματος (βλέπε Διάγραμμα Δ.Π.1 και Διάγραμμα Δ.Π.1). Αξιοσημείωτο είναι ότι στις τελευταίες θέσεις με κριτήριο το συντελεστή Gini, κατά το έτος 2015, κατατάσσονται τρεις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, του πρώην ανατολικού μπλοκ: η Σλοβακία (23,7), η Σλοβενία (24,5) και η Τσεχική Δημοκρατία (25). Στη δεύτερη ομάδα χωρών οι εισοδηματικές ανισότητες κινούνται σε ελαφρώς υψηλότερα επίπεδα, με το Βέλγιο να σημειώνει τη μικρότερη τιμή (26,2) και τη Γερμανία να εμφανίζει τις μεγαλύτερες ανισότητες (30,1). Όπως φαίνεται και από το χάρτη, οι χώρες της τρίτης ομάδας (Ιρλανδία και Ηνωμένο Βασίλειο) είναι σε μια μεσαία κλίμακα ανισοτήτων (29,8 και 32,4 αντίστοιχα). Στην τέταρτη ομάδα οι ανισότητες στο εισόδημα είναι μεγαλύτερες, με την Ισπανία να σημειώνει την υψηλότερη τιμή (34,6) και την Ελλάδα να ακολουθεί (34,2). Στην πέμπτη και τελευταία ομάδα χωρών, οι ανισότητες κυμαίνονται από μικρές έως μεγάλες. Συγκεκριμένα στη Σλοβακία (23,7) και στη Σλοβενία (24,5) ο δείκτης σημειώνει τις χαμηλότερες τιμές, ενώ η Λιθουανία (37,9) και η Ρουμανία (37,4) έχουν τις μεγαλύτερες εισοδηματικές ανισότητες.

Διάγραμμα Δ.Π.1: Ο συντελεστής Gini στις Ευρωπαϊκές χώρες κατά το έτος 2015

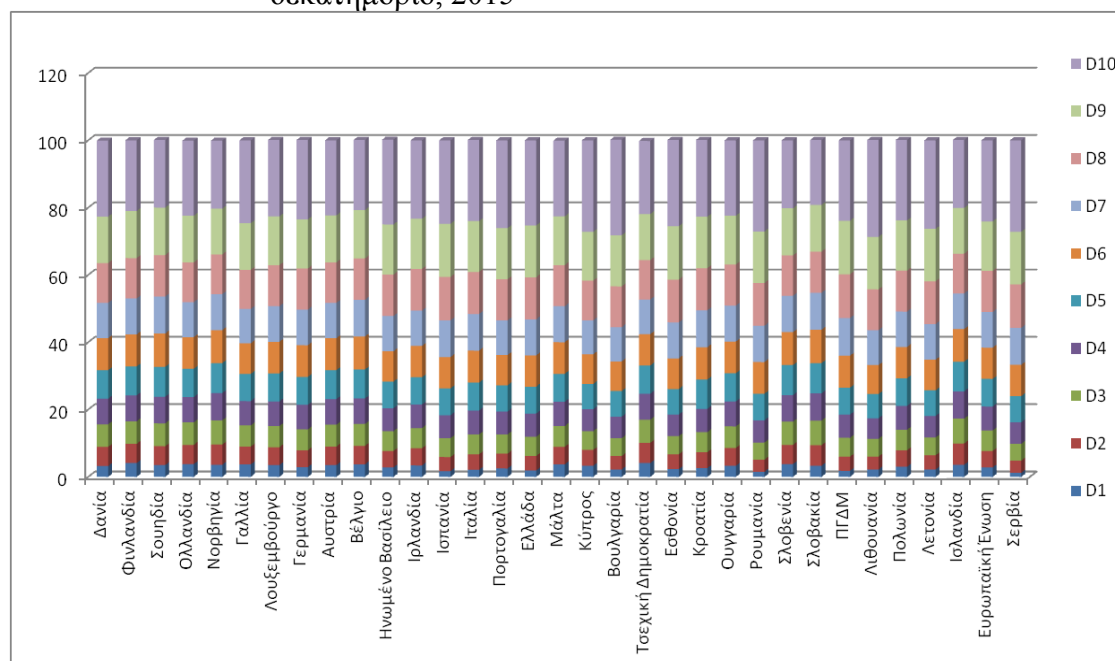

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat

Όπως φαίνεται από το Διάγραμμα Δ.Π.2, το 2015, το 2,8% του συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος στα κράτη μέλη της ΕΕ (μέσος όρος) κατέχει το 10% του φτωχότερου πληθυσμού, ενώ το πλουσιότερο 10% του πληθυσμού αποκομίζει 24,1% του συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος. Στις χώρες της ΕΕ (μέσος όρος) το 4,9% του εισοδήματος ανήκει στο δεύτερο δεκατημόριο, το 6,1% στο τρίτο, το 7,1% στο τέταρτο, το 8,2% στο πέμπτο, το 9,3% στο έκτο, το 10,6% στο έβδομο, το 12,2% στο όγδοο, το 14,7% στο ένατο και το 23,9% στο δέκατο. Στη Φινλανδία και την Τσεχική Δημοκρατία, ο πληθυσμός στο πρώτο δεκατημόριο κατέχει υψηλότερο ποσοστό (4,1%) του εισοδήματος με την Ολλανδία και τη Σλοβενία να ακολουθούν (3,8%). Μικρότερο μέρος του εθνικού εισοδήματος λαμβάνει η φτωχότερη τάξη σε χώρες

όπως η Σερβία (1,2%), η Ρουμανία (1,5%), η Ισπανία (1,7%), η ΠΓΔΜ (1,8%) και η Ελλάδα (1,9%). Στο δέκατο δεκατημόριο (βλέπε Διάγραμμα Δ.Π.3), τα μέλη της ανώτερης εισοδηματικής τάξης αποσπών μεγαλύτερα ποσοστά από το συνολικό εισόδημα σε χώρες όπως η Λιθουανία (28,8%), η Βουλγαρία (28,4%), η Κύπρος και η Σερβία (27,2%). Αντίθετα μικρότερο ποσοστό του συνολικού εισοδήματος κατέχει το υψηλότερο εισοδηματικό κλιμάκιο σε χώρες όπως η Σλοβακία (19,3%), η Σουηδία (20,1%), αλλά και η Νορβηγία, η Σλοβενία και η Ισλανδία (20,2%). Όσον αφορά την Ελλάδα, ο πληθυσμός που ανήκει στο πρώτο δεκατημόριο αποσπά χαμηλότερο ποσοστό του εισοδήματος της τάξης του 1,9%, ενώ το πλουσιότερο 10% του πληθυσμού κατέχει το 25,3% του συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος.

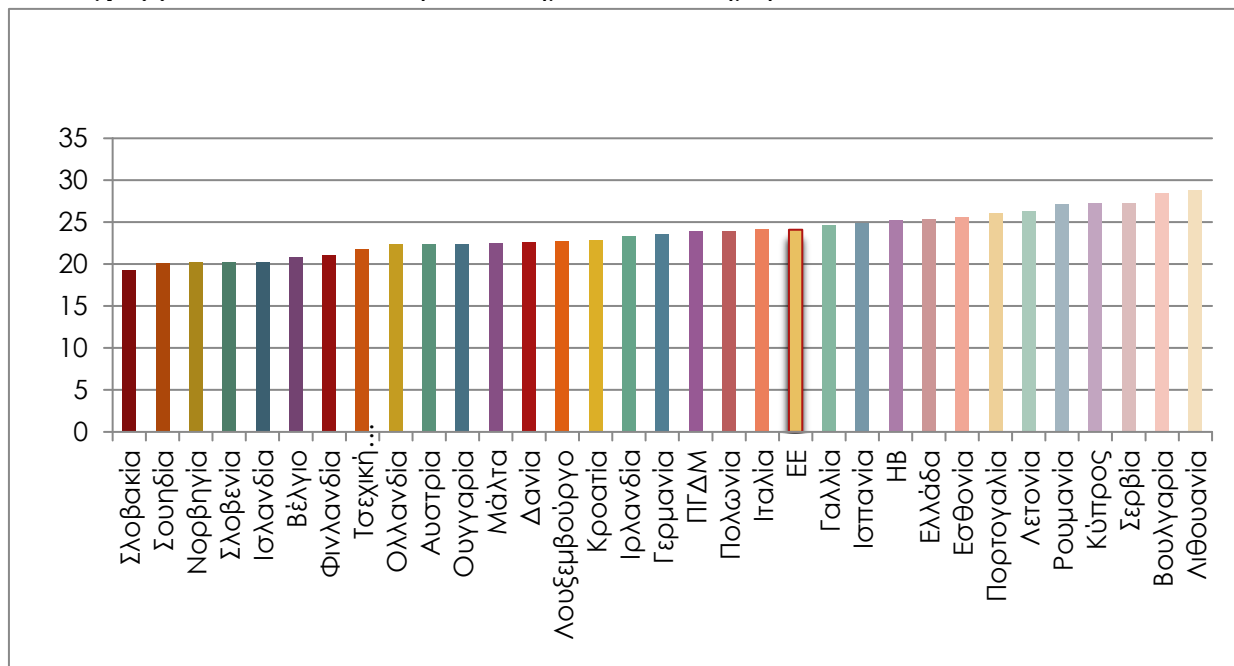
Διάγραμμα Δ.Π.2: Μερίδια του συνολικού ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος ανά δεκατημόριο, 2015

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat

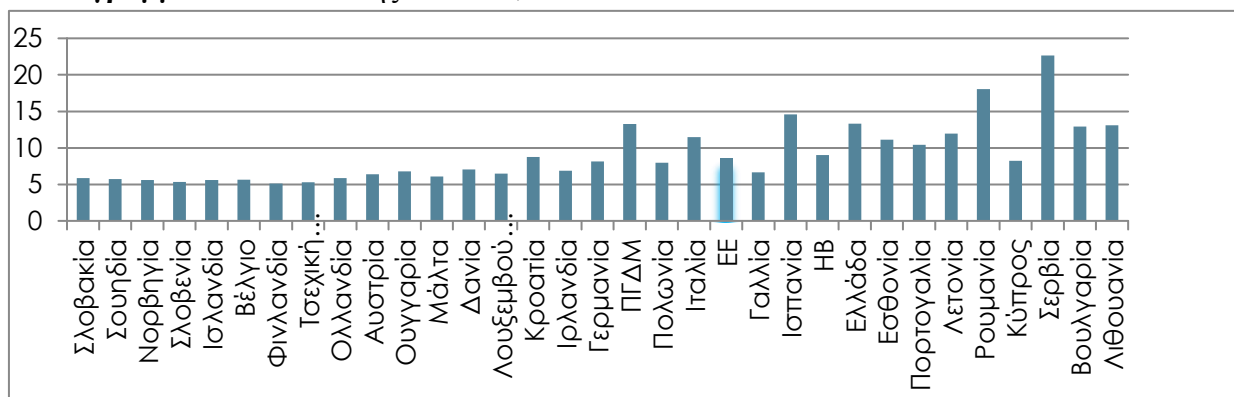
Εξετάζοντας το ποσοστό εισοδήματος που κατέχει το ανώτερο εισοδηματικό δεκατημόριο κατά το έτος 2015 μεταξύ των διαφόρων χωρών (βλέπε Διάγραμμα Δ.Π.3), διαπιστώνουμε ότι στις πρώτες θέσεις, δηλαδή στις χώρες όπου η πλουσιότερη τάξη λαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος του εθνικού εισοδήματος, κατατάσσονται χώρες όπως η Λιθουανία (28,8%), η Βουλγαρία (28,4%), η Κύπρος και η Σερβία (27,2%), η Ρουμανία (27,1%), η Λετονία (26,3%) και η Πορτογαλία (26,1%). Τελευταίες στην κατάταξη, με την ανώτερη τάξη να κατέχει το λιγότερο ποσοστό από το εθνικό εισόδημα συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες, εμφανίζονται η Σλοβακία (19,3%), η Σουηδία (20,1%), η Νορβηγία, η Σλοβενία και η Ισλανδία (20,2%), το Βέλγιο (20,8%), η Φινλανδία (21%) καθώς και η Τσεχική Δημοκρατία (21,7%). Για τις υπόλοιπες χώρες το μερίδιο του εθνικού εισοδήματος που αποσπά το πλουσιότερο 10% του πληθυσμού κινείται σε ενδιάμεσα επίπεδα: Ολλανδία και Αυστρία (22,3%), Ουγγαρία (22,4%), Μάλτα (22,5%), Δανία (22,6%), Λουξεμβούργο (22,7%), Κροατία (22,8%), Ιρλανδία (23,3%), Γερμανία (23,6%), Γαλλία (24,6%), Ηνωμένο Βασίλειο (25,2%), Ισπανία (24,8%), Ιταλία (24,1%), Ελλάδα (25,3%), Εσθονία (25,6%), ΠΓΔΜ και Πολωνία (23,9%).

Διάγραμμα Δ.Π.3: Το ανώτερο εισοδηματικό δεκατημόριο, 2015

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat

Διάγραμμα Δ.Π.4: Δείκτης S90/S10, 2015

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat

Η ταξινόμηση των διαφόρων εθνικών οικονομιών των χωρών ως προς την ανισότητα στο εισόδημα, διαφέρει, εάν εξετάσουμε ένα άλλο μέτρο αυτής, όπως είναι ο λόγος των εισοδηματικών δεκατημορίων (S90/S10). Από τα δεδομένα που απεικονίζονται στο Διάγραμμα Δ.Π.4, διαπιστώνουμε ότι οι θέσεις των χωρών ως προς το μέγεθος της εισοδηματικής ανισότητας διαφέρουν συγκριτικά με την κατάταξη που έχουμε κάνει χρησιμοποιώντας ως κριτήριο το συντελεστή Gini κατά το έτος 2015. Η Σερβία (22,6), η Ρουμανία (18,06), η Ισπανία (14,58) και η Ελλάδα (13,31) παρουσιάζουν τόσο σημαντικές εισοδηματικές διαφορές ώστε να κατατάσσονται στις τέσσερις πρώτες θέσεις εμφανίζοντας τα υψηλότερα επίπεδα ανισότητας με την ΠΓΔΜ (13,27), τη Λιθουανία (13,09), τη Βουλγαρία (12,91), τη Λετονία (11,95), την Ιταλία (11,47) και την Εσθονία (11,13) να ακολουθούν, ενώ τα χαμηλότερα επίπεδα ανισότητας εμφανίζουν χώρες όπως: η Φινλανδία (5,12), η Τσεχική Δημοκρατία (5,29), η Σλοβενία (5,31), η Νορβηγία και η Ισλανδία (5,61), το Βέλγιο (5,62), η Σουηδία (5,74), η Σλοβακία (5,84), η Ολλανδία (5,86), η Μάλτα (6,08), η Αυστρία (6,37), το Λουξεμβούργο (6,48), η Γαλλία (6,64), η Ουγγαρία (6,78) και η Ιρλανδία

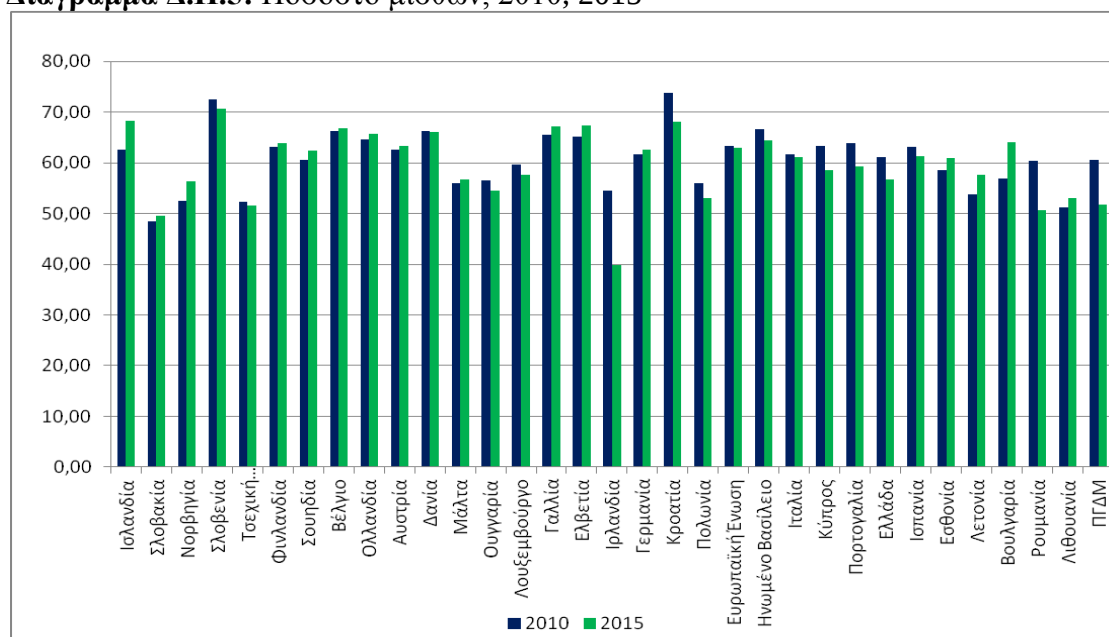
(6,85). Για τις υπόλοιπες χώρες οι τιμές που παίρνει ο λόγος εισοδηματικών δεκατημορίων, αντανakλούν το ενδιάμεσο επίπεδο ανισοτήτων των χωρών αυτών: Δανία (7,06), Πολωνία (7,96), Γερμανία (8,13), Κύπρος (8,24), Κροατία (8,76), Ηνωμένο Βασίλειο (9) και Πορτογαλία (10,44).

Πίνακας Π.Π.5: Ποσοστό μισθών, 1960-2014

Χώρες	1960-1973	1974-2008	2009-2014	1960-2014
Δανία	68,2	66,9	66,1	67,2
Φινλανδία	73,2	66,9	64,2	68,6
Σουηδία	65,9	63,2	62,4	64,1
Ολλανδία	70,4	69,2	65,7	69,1
Γαλλία	72,5	68,5	66,1	69,4
Γερμανία	68,3	66,1	62,0	66,2
Ηνωμένο Βασίλειο	64,6	62,9	65,6	63,5
ΗΠΑ	67,3	65,0	66,1	65,6
Αυστραλία	63,9	65,0	57,9	64,1
Καναδάς	69,2	65,2	62,3	65,9
Ισπανία	71,2	67,1	62,0	67,6
Ιταλία	68,6	63,0	61,5	64,0
Πορτογαλία	67,6	69,7	62,4	70,6
Ελλάδα	68,4	57,1	58,9	60,0
Ιαπωνία	74,3	70,1	64,9	70,6
Μέσος όρος	68,9	65,7	63,2	66,4

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat

Διάγραμμα Δ.Π.5: Ποσοστό μισθών, 2010, 2015

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του Πίνακα Π.Π.5, στις χώρες που βρίσκονται σε υψηλό επίπεδο ανισοτήτων με βάση το συντελεστή Gini και τα δεκατημόρια του εισοδήματος, το συνολικό ύψος των μισθών ως ποσοστό του ΑΕΠ σε σταθερές τιμές κυμαίνεται επίσης σε υψηλά επίπεδα. Για παράδειγμα στις χώρες με μια σοσιαλδημοκρατική μορφή κράτους, το ποσοστό των μισθών στην περίοδο 1960-2014 είναι μεγαλύτερο συγκριτικά με άλλες χώρες.

Στη Δανία το ποσοστό των μισθών ανέρχεται στο 67,2% του εθνικού εισοδήματος, στη Φινλανδία στο 68,6%, στην Ολλανδία στο 69,1% και στη Σουηδία στο 64,1%. Το ποσοστό των μισθών που απεικονίζεται και στο Διάγραμμα Δ.Π.5, όσον αφορά τη Γαλλία ανέρχεται στο 69,4% και τη Γερμανία στο 66,2%. Η τρίτη ομάδα χωρών με κύριο εκπρόσωπο το Ηνωμένο Βασίλειο παρουσιάζει ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά μισθών (63,5%). Χαμηλή θέση στην κατάταξη εμφανίζει και η Αυστραλία (64,1%), ενώ οι ΗΠΑ (65,6%) και ο Καναδάς (65,9%) φαίνεται να καταλαμβάνουν μια ενδιάμεση θέση όσον αφορά το ποσοστό των μισθών στο εθνικό εισόδημα. Στις χώρες της νότιας Ευρώπης, στην Πορτογαλία (70,6%) και στην Ισπανία (67,6%) τα ποσοστά των μισθών κινούνται σε υψηλά επίπεδα, σε αντίθεση με την Ιταλία (64%) και την Ελλάδα (60%), η οποία κατέχει την τελευταία θέση στην κατάταξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ

Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξετάσουμε τα εμπειρικά δεδομένα που αφορούν τη σχέση της οικονομικής μεγέθυνσης και των εισοδηματικών ανισοτήτων. Τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται αφορούν την περίοδο 1960-2015 και προέρχονται όπως και προηγουμένως, από τέσσερις ομάδες χωρών (Παπαθεοδώρου και Πετμεξίδου, 2004, 2005; Esping-Andersen, 1990), οι οποίες χαρακτηρίζονται από διαφορετικά επίπεδα ανισότητας στον πλούτο και στο εισόδημα, και ακολουθούν διαφορετικούς τύπους κοινωνικής προστασίας.

Οικονομική μεγέθυνση και ανισότητες

Εξετάζοντας το ΑΕΠ, ως το δείκτη που χρησιμοποιείται συχνότερα για τον υπολογισμό του συνολικού μεγέθους μιας οικονομίας, διαπιστώνουμε ότι κατά την περίοδο 1960-1973, οι συγκεκριμένες οικονομίες σημειώνουν μια σχετικά υψηλή επίδοση όσον αφορά τη μεγέθυνση του ΑΕΠ, το ποσοστό επένδυσης και τους ρυθμούς αύξησης των επενδύσεων.

Πίνακας Π.ΙΙΙ.1: Μέσες ετήσιες μεταβολές ΑΕΠ, 1960-2014

Χώρες	1960-1973	1974-2008	2009-2014	1960-2014
Δανία	4,68	2,04	-0,23	2,47
Φινλανδία	5,11	2,88	-0,93	2,79
Σουηδία	5,07	2,25	1,17	2,60
Ολλανδία	5,28	2,59	-0,09	3,01
Γαλλία	5,68	2,38	0,38	2,99
Γερμανία	4,39	2,44	0,70	2,75
Ηνωμένο Βασίλειο	3,35	2,39	0,28	2,39
ΗΠΑ	4,34	3,01	5,15	3,45
Αυστραλία	4,78	3,21	2,47	3,52
Καναδάς	5,17	2,92	1,62	3,30
Ισπανία	6,41	2,96	-1,30	3,41
Ιταλία	4,93	2,24	-1,28	2,76
Πορτογαλία	5,27	2,90	-1,20	3,25
Ελλάδα	8,45	2,47	-4,85	3,29
Ιαπωνία	9,47	2,76	0,30	4,14
Μέσος όρος	5,49	2,63	0,15	3,07

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα Π.ΙΙΙ.1, στην Ολλανδία κατά την περίοδο 1960-1973 το ΑΕΠ αυξάνεται (5,28%), όπως επίσης στη Σουηδία (5,07%), στη Δανία (4,68%) και στη Φινλανδία (5,11%). Οι προαναφερόμενες χώρες σημειώνουν,

ακόμη, υψηλά ποσοστά επένδυσης (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.2): η Φινλανδία επενδύει το 28,45% του ΑΕΠ, η Ολλανδία το 25,46%, η Σουηδία το 26,86% και η Δανία το 18,38% του ΑΕΠ. Οι επενδύσεις αυξάνονται ετησίως με σχετικά υψηλούς ρυθμούς: 7,55% στη Δανία, 4,28% στη Φινλανδία, 7,06% στη Σουηδία και 6,27% στην Ολλανδία (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.3). Κατά την περίοδο αυτή, η ανεργία στις ανωτέρω χώρες είναι σχεδόν μηδενική (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.5).

Πίνακας Π.ΙΙΙ.2: Επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ, 1960-2014

Χώρες	1960-1973	1974-2008	2009-2014	1960-2014
Δανία	18,38	18,44	19,19	18,46
Φινλανδία	28,45	24,47	21,77	25,13
Σουηδία	26,86	22,77	22,91	23,89
Ολλανδία	25,46	21,48	20,04	22,28
Γαλλία	25,71	22,40	22,57	23,12
Γερμανία	24,57	20,76	19,50	21,55
Ηνωμένο Βασίλειο	20,61	18,97	15,79	19,08
ΗΠΑ	18,04	19,45	27,44	19,74
Αυστραλία	21,37	19,63	27,38	20,65
Καναδάς	18,26	19,27	24,01	19,41
Ισπανία	24,50	23,54	21,90	23,62
Ιταλία	22,93	20,38	18,71	20,72
Πορτογαλία	22,66	21,82	17,82	21,27
Ελλάδα	30,16	22,75	14,10	23,73
Ιαπωνία	26,53	27,62	20,26	26,77
Μέσος όρος	23,63	21,58	20,89	21,96

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat

Τους υψηλότερους ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ, ωστόσο, κατά την περίοδο 1960-1973 σημειώνει η Ιαπωνία (9,47%), η Ελλάδα (8,45%) και η Ισπανία (6,41%) (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.1). Οι τρεις αυτές χώρες παρουσιάζουν ακόμη υψηλές επιδόσεις όσον αφορά τα ποσοστά επένδυσης και τους ρυθμούς αύξησης των επενδύσεων. Η Ελλάδα κατά την περίοδο 1960-1973 επενδύει το 30,16% του ΑΕΠ, η Ιαπωνία το 26,53% και η Ισπανία το 24,5% του ΑΕΠ (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.2). Οι επενδύσεις στις τρεις αυτές οικονομίες αυξάνονται επίσης ετησίως με σχετικά υψηλότερους ρυθμούς: 14,49% στην Ιαπωνία, 9,96% στην Ελλάδα και 8,42% στην Ισπανία (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.3).

Οι εισοδηματικές ανισότητες στις ταχύρυθμα μεγεθυνόμενες οικονομίες κατά την περίοδο 1960-1973, είναι σχετικά χαμηλές στην Ιαπωνία (24,68 ο συντελεστής Gini) και στην Ισπανία (26,54 ο συντελεστής Gini), ενώ στην Ελλάδα οι ανισότητες στο εισόδημα είναι αισθητά πιο υψηλές (43,72 ο συντελεστής Gini). Οι ανισότητες στις συγκεκριμένες χώρες δεν εξελίσσονται κατά ένα ομοιογενή τρόπο. Στην Ιαπωνία οι ανισότητες την περίοδο 1960-1973 μειώνονται κατά 1,32%. Αντιθέτως στην Ισπανία και στην Ελλάδα ο συντελεστής Gini αυξάνεται κατά 7,37% και 0,17% αντίστοιχα (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.4).

Από τις πληροφορίες που μας δίνει ο Πίνακας Π.ΙΙΙ.4, διαπιστώνουμε ότι οι ανισότητες κατά την περίοδο ταχύρυθμης οικονομικής μεγέθυνσης μειώνονται στη Σουηδία (-2,28%) και στη Φινλανδία (-0,21%) και αυξάνονται στη Δανία (1,9%) και στην Ολλανδία (1,86%).

Πίνακας Π.ΙΙΙ.3: Μέσες ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές ακαθάριστων επενδύσεων, 1960-2014

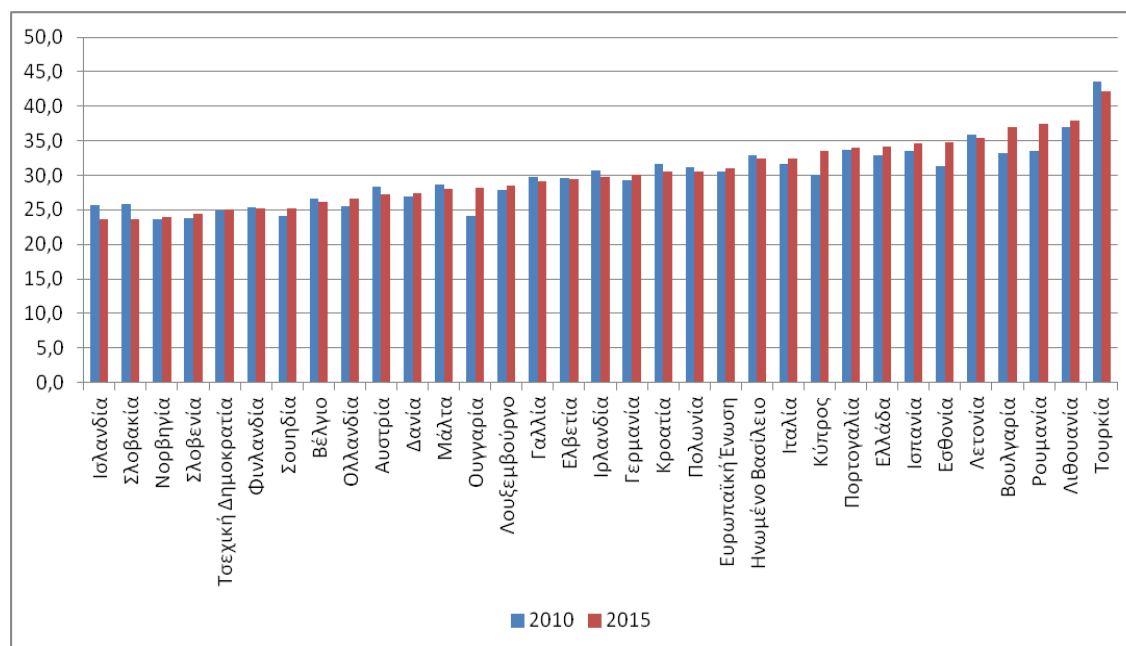
Χώρες	1960-1973	1974-2008	2009-2014	1960-2014
Δανία	7,55	2,72	-1,59	3,30
Φινλανδία	4,28	2,24	-2,79	1,55
Σουηδία	7,06	2,32	0,69	2,62
Ολλανδία	6,27	2,40	-3,07	3,22
Γαλλία	7,29	2,19	-0,71	3,23
Γερμανία	4,12	2,29	0,37	2,40
Ηνωμένο Βασίλειο	5,21	1,82	-1,56	2,26
ΗΠΑ	4,88	3,51	6,64	4,06
Αυστραλία	5,22	4,67	3,34	4,16
Καναδάς	5,13	3,82	1,67	4,29
Ισπανία	8,42	3,68	-6,16	3,78
Ιταλία	5,95	1,98	-5,22	2,84
Πορτογαλία	6,20	3,05	-6,73	4,45
Ελλάδα	9,96	1,89	-15,04	3,47
Ιαπωνία	14,49	1,56	-0,37	4,45
Μέσος όρος	6,80	2,68	-2,04	3,34

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat

Συγκρίνοντας τις επιδόσεις των χωρών που ανήκουν στη δεύτερη ομάδα, όπως η Γαλλία και η Γερμανία, στις οποίες επικρατεί ένας συντηρητικός - κορπορατιστικός τύπος κοινωνικού κράτους, διαπιστώνουμε ότι και οι δύο αυτές χώρες γνωρίζουν, επίσης έναν ικανοποιητικό ετήσιο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ της τάξης του 5,68% και 4,39% αντίστοιχα κατά την περίοδο 1960-1973. Με βάση αυτά τα δεδομένα, η Γαλλία επιτυγχάνει υψηλότερους ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ από το μέσο επίπεδο αύξησης των χωρών που εξετάζουμε (5,49%), ενώ η Γερμανία φαίνεται να υστερεί κατά μια σχεδόν ποσοστιαία μονάδα έναντι του μέσου ετήσιου ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης στις υπό εξέταση χώρες (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.1). Κατά την περίοδο αυτή, η Γαλλία επενδύει ετησίως το 25,71% του ΑΕΠ και η Γερμανία το 24,7% (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.2). Οι ακαθάριστες επενδύσεις στη γαλλική και γερμανική οικονομία αυξάνονται επιπροσθέτως με υψηλούς ρυθμούς. Στη Γερμανία το ακαθάριστο κεφάλαιο σε σταθερές τιμές αυξάνει κάθε χρόνο κατά μέσο όρο 4,12% και στη Γαλλία κατά 7,29% (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.3). Εξετάζοντας τις εισοδηματικές ανισότητες στις χώρες αυτές, παρατηρούμε ότι τόσο στη Γαλλία όσο και στη Γερμανία, ο συντελεστής Gini είναι μεγαλύτερος σε σύγκριση με τα επίπεδα της πρώτης ομάδας χωρών κατά την περίοδο ταχύρυθμης μεγέθυνσης 1960-1973, αλλά και καθόλη την περίοδο 1960-2014. Ο συντελεστής Gini στη Γαλλία κατά την

περίοδο 1960-1973, είναι 32,19 και στη Γερμανία 27,26 (βλέπε Κεφάλαιο Δεύτερο και Πίνακα Π.Π.4).

Διάγραμμα Δ.ΠΙ.1: Συντελεστής Gini ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος, 2010, 2015

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat

Κατά την ίδια περίοδο 1960-1973, στη Μεγάλη Βρετανία, η οποία βιώνει ένα νεοφιλελεύθερο καθεστώς, στο οποίο η αγορά αποτελεί το βασικό μηχανισμό στη διανομή των πόρων, το ΑΕΠ αυξάνεται με σχετικά χαμηλότερους ρυθμούς (3,35%) (βλέπε Πίνακα Π.ΠΙ.1), ενώ το ποσοστό επένδυσης ανερχόταν μόλις στο 20,61%, ένα ποσοστό σημαντικά χαμηλότερο από το μέσο όρο των υπό εξέταση χωρών (23,63%) (βλέπε Πίνακα Π.ΠΙ.2). Παρομοίως, οι επενδύσεις στη Μεγάλη Βρετανία κατά την περίοδο 1960-1973 αυξάνονταν ετησίως κατά 5,21%, όταν στις άλλες εθνικές οικονομίες το ακαθάριστο κεφαλαίο σε σταθερές τιμές αυξανόταν με υψηλότερους ρυθμούς (βλέπε Πίνακα Π.ΠΙ.3). Αξιοσημείωτο είναι ότι στη Μεγάλη Βρετανία διαχρονικά οι εισοδηματικές ανισότητες είναι πολύ μεγαλύτερες σε σύγκριση με τα επίπεδα ανισοτήτων της πρώτης ομάδας χωρών, στις οποίες επικρατεί μια σοσιαλδημοκρατική μορφή κοινωνικού κράτους. Ο συντελεστής Gini κατά την περίοδο 1960-1973 στη Μεγάλη Βρετανία ανέρχεται σε 25,57 (βλέπε Κεφάλαιο Δεύτερο και Πίνακα Π.Π.4). Κατά την περίοδο ανάπτυξης (1960-1973), ωστόσο, οι εισοδηματικές ανισότητες στο Ηνωμένο Βασίλειο αυξάνονται ελαφρώς κάθε χρόνο κατά 0,32% (βλέπε Πίνακα Π.ΠΙ.4).

Η συνολική επίδοση των χωρών της νοτίου Ευρώπης, όπως η Ιταλία, η Ισπανία, η Ελλάδα και η Πορτογαλία, στις οποίες έχει επικρατήσει ένα διαφορετικό μοντέλο ανάπτυξης (Ferrera, 1996) και στις οποίες το κοινωνικό κράτος δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένο, είναι σχετικά υψηλή: το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν της Ελλάδας κατά την περίοδο 1960-1973 αυξάνεται ετησίως κατά 8,45%, της Ισπανίας κατά 6,41%, της Πορτογαλίας κατά 5,27% και της Ιταλίας κατά 4,93% (βλέπε Πίνακα Π.ΠΙ.1).

Πίνακας Π.ΙΙΙ.4: Μέσες ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές συντελεστή Gini, 1960-2014

Χώρες	1960-1973	1974-2008	2009-2014	1960-2014
Δανία	1,90	0,15	-0,02	0,51
Φινλανδία	-0,21	0,32	-0,94	0,09
Σουηδία	-2,28	0,48	0,43	0,11
Ολλανδία	1,86	0,03	-0,93	0,53
Γαλλία	1,18	-0,53	-0,17	-0,08
Γερμανία	-0,53	-0,06	-0,17	0,05
Ηνωμένο Βασίλειο	0,32	0,68	-0,76	0,51
ΗΠΑ	-0,76	0,59	-1,22	0,08
Αυστραλία	-2,20	1,38	-0,61	0,45
Καναδάς	2,86	0,11	-0,11	0,91
Ισπανία	7,37	-0,15	0,92	2,05
Ιταλία	0,87	-0,35	-0,38	-0,36
Πορτογαλία	-0,18	1,08	-1,06	1,79
Ελλάδα	0,17	-0,74	0,50	-0,36
Ιαπωνία	-1,32	0,28	0,49	-0,13
Μέσος όρος	0,60	0,22	-0,27	0,41

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat και World Income Inequality Database

Η ένταση των επενδύσεων, όπως φαίνεται από τα στοιχεία του Πίνακα Π.ΙΙΙ.2, η οποία αντικατοπτρίζει τη δυναμική της μεγέθυνσης, είναι επίσης αρκετά ισχυρή στις χώρες αυτές. Ο ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ κατά την περίοδο 1960-1973, στην Ελλάδα ανέρχεται στο 30,16% του ΑΕΠ, στην Ισπανία στο 24,5%, στην Ιταλία στο 22,93% και στην Πορτογαλία στο 22,66% του ΑΕΠ (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.2). Οι επιδόσεις των οικονομιών της νοτίου Ευρώπης είναι ιδιαίτερα υψηλές όσον αφορά τις ακαθάριστες επενδύσεις κεφαλαίου (σε σταθερές τιμές). Από το 1960 έως το 1973, οι επενδύσεις στην Ελλάδα αυξάνονται κατά 9,96%, στην Ισπανία κατά 8,42%, στην Πορτογαλία κατά 6,20% και στην Ιταλία κατά 5,95% (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.3). Όσον αφορά τις εισοδηματικές ανισότητες, το υψηλότερο επίπεδο ανισοτήτων εμφανίζει η Ελλάδα (43,72 ο συντελεστής Gini) και η Πορτογαλία (36,67 ο συντελεστής Gini), ενώ χαμηλότερες ανισότητες παρατηρούνται στην Ισπανία (26,54) και στην Ιταλία (26,28) (βλέπε Κεφάλαιο Δεύτερο και Πίνακα Π.ΙΙ.4). Κατά την περίοδο ανάπτυξης, οι εισοδηματικές ανισότητες στις τρεις από τις τέσσερις χώρες της νοτίου Ευρώπης εμφανίζουν ετησίως αυξητικές τάσεις, τάξεως 7,37% στην Ισπανία, 0,87% στην Ιταλία και 0,17% στην Ελλάδα, ενώ η μόνη χώρα που οι ανισότητες εμφανίζουν οριακή μείωση είναι η Πορτογαλία (-0,18%) (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.4).

Από το 1974 και έκτοτε σημειώνεται κάμψη στο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ, με την τελευταία περίοδο 2009-2014 το ΑΕΠ να καταγράφει αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης στις περισσότερες χώρες, όπως η Ελλάδα (-4,85%), η Ισπανία (-1,30%), η Ιταλία (-1,28%) και η Πορτογαλία (-1,20%). Εξαίρεση αποτελεί η Σουηδία, στην οποία ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ αυξάνεται (1,17%) καθώς και οι ΗΠΑ, η

Αυστραλία και ο Καναδάς, στις οποίες σημειώνονται θετικοί και σχετικά υψηλοί ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης, της τάξης του 5,15%, 2,47% και 1,62% αντίστοιχα (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.1).

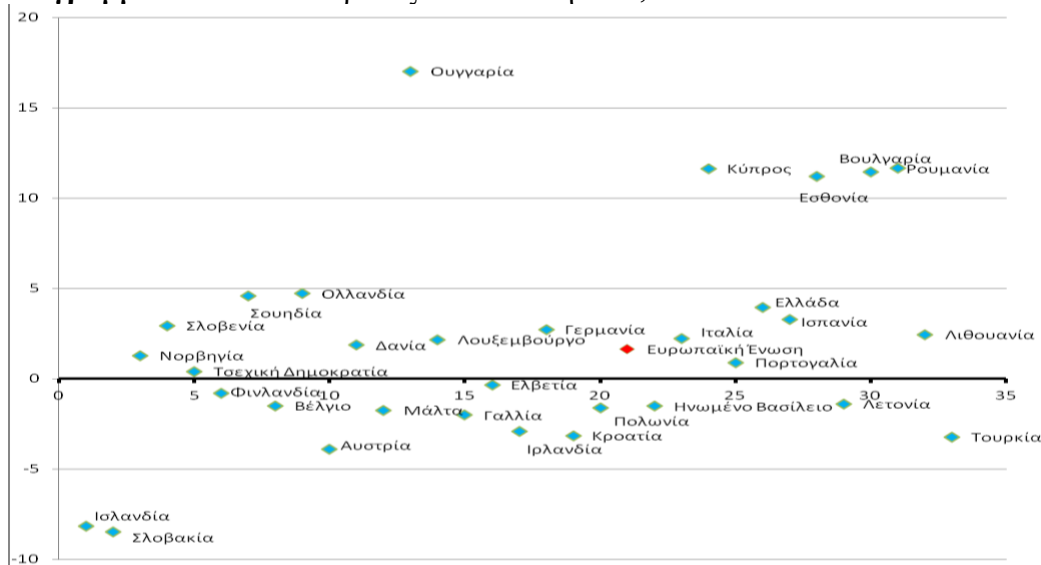
Πίνακας Π.ΙΙΙ.5: Ποσοστό ανεργίας, 1960-2014

Χώρες	1960-1973	1974-2008	2009-2014	1960-2014
Δανία	1,0	5,6	7,0	4,7
Φινλανδία	2,3	7,6	8,0	6,4
Σουηδία	1,7	4,7	8,2	4,4
Ολλανδία	1,1	5,7	5,6	4,6
Γαλλία	2,0	7,5	9,0	6,3
Γερμανία	0,6	6,2	6,0	4,9
Ηνωμένο Βασίλειο	1,9	6,8	7,4	5,7
ΗΠΑ	4,7	6,0	1,6	5,4
Αυστραλία	1,8	6,8	5,1	5,5
Καναδάς	5,0	8,2	7,4	7,4
Ισπανία	2,6	12,5	21,7	10,9
Ιταλία	2,2	8,1	9,4	7,5
Πορτογαλία	5,5	6,7	13,3	6,2
Ελλάδα	4,2	6,6	18,3	7,0
Ιαπωνία	1,2	3,0	4,3	2,7
Μέσος όρος	2,5	6,8	8,8	6,0

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat

Κατά την περίοδο 1974-2008, σημαντική μείωση παρατηρείται επίσης στο ποσοστό επένδυσης στις περισσότερες εθνικές οικονομίες (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.2), καθώς επίσης και στο ρυθμό αύξησης των επενδύσεων (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.3). Στην πλειοψηφία των χωρών οι επενδύσεις σημειώνουν πτωτικές τάσεις με τις εντονότερες να διακρίνονται στην Ιαπωνία (1,89%) και στην Ελλάδα (1,56%). Κατά την περίοδο 1974-2008, την υψηλότερη αύξηση των επενδύσεων παρουσιάζουν η Αυστραλία (4,67%), και έπειτα ο Καναδάς (3,82%), οι ΗΠΑ (3,51%), η Ισπανία (3,68%) και η Πορτογαλία (3,05%). Ειδικότερα, όσον αφορά τα τελευταία χρόνια (2009-2014), η οικονομική κατάσταση επιδεινώνεται στις 10 από τις 15 χώρες. Οι επενδύσεις μειώνονται στην Ισπανία (-6,16%), στην Ιταλία (-5,22%), στην Πορτογαλία (-6,73%), στην Ελλάδα (-15,04%), στην Ιαπωνία (-0,37%), στο Ηνωμένο Βασίλειο (-1,56%), στη Γαλλία (-0,71%), στην Ολλανδία (-3,07%), στη Φινλανδία (-2,79%) και στη Δανία (-1,59%) με τη μεγαλύτερη μείωση να καταγράφεται στην Ελλάδα (-15,04%) και να ακολουθούν η Πορτογαλία (-6,73%) και η Ισπανία (-6,16%). Οι πέντε χώρες που κινούνται σε ανοδική τροχιά είναι η Σουηδία (0,69%), η Γερμανία (0,37%), οι ΗΠΑ (6,64%), η Αυστραλία (3,34%) και ο Καναδάς (1,67%) με τη μεγαλύτερη μέση ετήσια αύξηση στις επενδύσεις να σημειώνουν, όπως προαναφέραμε, οι ΗΠΑ (6,64%) και η Αυστραλία (3,34%).

Διάγραμμα Δ.ΙΙΙ.2: Μεταβολές συντελεστή Gini, 2010-2015

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat

Πιο αναλυτικά, την περίοδο ανάπτυξης (1960-1973) οι εισοδηματικές ανισότητες παρουσίασαν μείωση στις 7 από τις 15 χώρες (Φινλανδία, Σουηδία, Γερμανία, ΗΠΑ, Αυστραλία, Πορτογαλία και Ιαπωνία) δηλαδή επιβεβαιώθηκε η καμπύλη Kuznets, με τη μεγαλύτερη μείωση να εμφανίζεται στη Σουηδία (-2,28%) και στην Αυστραλία (-2,2%). Ωστόσο υπήρξαν και χώρες, οι οποίες κατά την περίοδο της ανάπτυξης εμφάνισαν αύξηση στις ανισότητες (Δανία, Ολλανδία, Γαλλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Καναδάς, Ισπανία, Ιταλία και Ελλάδα) με τη μεγαλύτερη αύξηση να παρουσιάζεται στην Ισπανία (7,37%) και στον Καναδά (2,86%). Κατά την περίοδο της ύφεσης 2009-2014, οι ανισότητες μειώθηκαν σε 11 από τις 15 χώρες (Δανία, Φινλανδία, Ολλανδία, Γαλλία, Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο, ΗΠΑ, Αυστραλία, Καναδάς, Ιταλία και Πορτογαλία) με τη μεγαλύτερη μείωση των ανισοτήτων να σημειώνεται στις ΗΠΑ (-1,22%) και στην Πορτογαλία (-1,06%), ενώ η Σουηδία (0,43%), η Ισπανία (0,92%), η Ελλάδα (0,5%) και η Ιαπωνία (0,49%), κατέγραψαν αύξηση στις ανισότητες. Για την περίοδο 1960-2014, οι ανισότητες αυξήθηκαν σε 11 από τις 15 χώρες (Δανία, Φινλανδία, Σουηδία, Ολλανδία, Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο, ΗΠΑ, Αυστραλία, Καναδάς, Ισπανία και Πορτογαλία) ενώ μειώθηκαν σε Γαλλία (-0,08%), Ιταλία (-0,36%), Ελλάδα (-0,36%) και Ιαπωνία (-0,13%). Τόσο στην περίοδο της ανάπτυξης όσο και στην περίοδο της ύφεσης, από την πορεία του συντελεστή Gini, η Σουηδία και η Ιαπωνία φαίνεται να επιβεβαιώνουν την υπόθεση Kuznets.

Όπως φαίνεται από τα στοιχεία του Πίνακα Π.ΙΙΙ.4, οι ανισότητες από το 2009 έως και το 2014, αυξάνονται μόλις σε 4 από τις 15 χώρες: στη Σουηδία (0,43%), στην Ισπανία (0,92%), στην Ελλάδα (0,5%) και στην Ιαπωνία (0,49%). Μείωση των ανισοτήτων παρατηρείται κατά την περίοδο αυτή στις περισσότερες χώρες όπως στη Δανία (-0,02%), στη Φινλανδία (-0,94%), στην Ολλανδία (-0,93%), στο Ηνωμένο Βασίλειο (-0,76%), στις ΗΠΑ (-1,22%), στην Αυστραλία (-0,61%), στον Καναδά (-0,11%), στην Ιταλία (-0,38%), στην Πορτογαλία (-1,06%), στη Γαλλία και στη Γερμανία (-0,17%) (βλέπε και Διάγραμμα Δ.ΙΙΙ.2).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Διαγράμματος Δ.ΙΙΙ.2, αποτυπώνονται οι εισοδηματικές μεταβολές του συντελεστή Gini την περίοδο 2010-2015. Η μεγαλύτερη αύξηση στις εισοδηματικές ανισότητες, της τάξεως του 17% παρατηρείται στην Ουγγαρία, ενώ η μεγαλύτερη μείωση καταγράφεται στη Σλοβακία (-8,49%) και στην Ισλανδία (-8,17%).

Πίνακας Π.ΙΙΙ.6: Ανώτερο δεκατημόριο και ποσοστιαίες μεταβολές, 1974-2015

Χώρες	1974-2006	2007-2015	1974-2015
Δανία	20,9	21,9	1,0
Φινλανδία	21,3	21,5	0,2
Σουηδία	19,6	20,0	0,4
Ολλανδία	22,7	22,0	-0,7
Νορβηγία	22,6	20,0	-2,7
Γαλλία	24,3	24,8	0,5
Λουξεμβούργο	22,3	22,8	0,5
Γερμανία	23,5	23,5	0,0
Αυστρία	22,1	22,3	0,2
Βέλγιο	21,9	21,1	-0,8
Ελβετία	25,0	24,1	-0,9
Ηνωμένο Βασίλειο	26,3	25,2	-1,1
Ιρλανδία	26,5	23,8	-2,7
ΗΠΑ	27,6	30,0	2,4
Καναδάς	24,3	25,9	1,6
Ισπανία	25,2	24,5	-0,7
Ιταλία	25,8	24,4	-1,4
Πορτογαλία	28,5	27,2	-1,3
Ελλάδα	25,3	25,4	0,1
Μάλτα	21,2	21,9	0,7
Κύπρος	23,1	25,3	2,2
Βουλγαρία	26,2	26,4	0,2
Τσεχική Δημοκρατία	21,8	21,8	0,0
Εσθονία	26,0	24,6	-1,5
Κροατία	29,6	22,8	-6,8
Ουγγαρία	20,7	21,8	1,1
Ρουμανία	24,5	25,4	0,9
Σλοβενία	20,3	19,8	-0,5
Σλοβακία	21,1	20,5	-0,6
ΠΓΔΜ	23,3	25,2	1,9
Λιθουανία	25,8	26,3	0,5
Πολωνία	23,9	24,4	0,6
Λετονία	26,8	26,6	-0,1
Ισλανδία	21,9	22,1	0,2
Τουρκία	32,7	33,4	0,7
Μέσος όρος	24,1	24,0	-0,2

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat και World Income Inequality Database

Η ανισότητα για την ΕΕ κατά μέσο όρο εμφανίζει μια σχετική αύξηση (1,63%), μια τάση που εμφανίζεται και στις περισσότερες χώρες. Οι εισοδηματικές ανισότητες αυξήθηκαν σε 18 συνολικά χώρες, ανάμεσά τους και η Ελλάδα, ενώ στις υπόλοιπες μειώθηκαν (Φινλανδία, Βέλγιο, Αυστρία, Ισλανδία, Σλοβακία, Μάλτα, Γαλλία, Ελβετία, Ιρλανδία, Κροατία, Πολωνία, Ηνωμένο Βασίλειο, Λετονία και Τουρκία).

Εξετάζοντας τις μεταβολές του ανώτερου δεκατημορίου (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.6) κατά την περίοδο 1974-2015, στις 19 από τις 35 χώρες αυξήθηκε το ποσοστό του εισοδήματος του ανώτερου 10% του πληθυσμού με αποτέλεσμα η ανώτερη εισοδηματική τάξη να αυξάνει το μερίδιό της στη διανομή του εισοδήματος. Τη μεγαλύτερη αύξηση σημείωσαν οι ΗΠΑ (2,4%) και η Κύπρος (2,2%) ενώ τη μεγαλύτερη μείωση την έχει με διαφορά η Κροατία (-6,8%) και ακολουθούν η Ιρλανδία και η Νορβηγία (-2,7%). Το ποσοστό εισοδήματος του πλουσιότερου πληθυσμού για τη Γερμανία και την Τσεχική Δημοκρατία κατά την εξεταζόμενη περίοδο, παρέμεινε αμετάβλητο. Παρατηρείται ότι κατά τη διάρκεια της κρίσης στις περισσότερες χώρες μειώθηκε η ισχύς της ανώτερης εισοδηματικής τάξης που σημαίνει ότι οι ανισότητες στο εισόδημα άρχισαν να αμβλύνονται. Η κατάσταση στην Ελλάδα δεν παρουσιάζει κάποια αξιόλογη μεταβολή (0,1%) αν και υποδηλώνεται μια τάση ενίσχυσης των πλουσιότερων εισοδηματικών κλιμακίων.

Πίνακας Π.ΙΙΙ.7: Ποσοστιαίες μεταβολές ποσοστού μισθών, 1960-2014

Χώρες	1960-1973	1974-2008	2009-2014	1960-2014
Δανία	0,48	-0,11	-0,20	0,06
Φινλανδία	-1,24	-0,40	1,19	-0,49
Σουηδία	1,60	-0,28	0,52	-0,03
Ολλανδία	1,06	-0,38	0,75	0,05
Γαλλία	-0,33	-0,29	0,85	-0,19
Γερμανία	0,49	-0,40	0,91	-0,11
Ηνωμένο Βασίλειο	-0,05	0,06	0,29	0,06
ΗΠΑ	-0,14	-0,19	0,86	-0,08
Αυστραλία	0,42	-0,36	-0,23	-0,18
Καναδάς	-0,31	-0,33	0,35	-0,22
Ισπανία	0,47	-0,32	-0,51	0,00
Ιταλία	0,22	-0,36	0,22	-0,47
Πορτογαλία	-0,24	-0,35	-1,22	0,25
Ελλάδα	-3,27	0,00	-0,34	-0,64
Ιαπωνία	-0,62	-0,82	0,36	-0,71
Μέσος όρος	-0,10	-0,30	0,25	-0,18

Πηγή: Επεξεργασία δική μου στοιχείων Eurostat

Όσον αφορά το ποσοστό των μισθών (βλέπε Πίνακα Π.ΙΙΙ.7), κατά την περίοδο 1960-1973 στις 7 από τις 15 χώρες σημειώνεται αύξηση: οι χώρες αυτές είναι η Δανία, η Σουηδία, η Ολλανδία, η Γερμανία, η Αυστραλία, η Ισπανία και η Ιταλία, με τη μεγαλύτερη αύξηση να σημειώνει η Σουηδία (1,6%) και η Ολλανδία (1,06%). Κατά την περίοδο 1974-2008 στις 13 από τις 15 χώρες μειώνεται το μερίδιό του

μισθού, από το 2009 και έκτοτε σε 5 χώρες συνεχίζει να μειώνεται, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνεται και η Ελλάδα, και στις υπόλοιπες 10 σημειώνεται μια ελαφρά αύξηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Δεδομένης της δυναμικής σχέσης μεταξύ της οικονομικής μεγέθυνσης και της διανομής του εισοδήματος, η παρούσα εργασία χρησιμοποιεί τη Μερικών Ελαχίστων Τετραγώνων (PLS) μέσω Δομικών Εξισώσεων Μοντελοποίηση (SEM), προκειμένου να αποτιμήσει τη στατιστική σημαντικότητα μεταξύ των μεταβλητών ενδιαφέροντος. Η μοντελοποίηση μέσω δομικών εξισώσεων (Structural Equation Modeling, SEM) περιλαμβάνει διάφορες πολυμεταβλητές τεχνικές, όπως η Linear Structural Relations (LISREL) και η Partial Least Squares Path Modeling (PLS-PM). Η συγκεκριμένη μέθοδος προσφέρει μια ελκυστική εναλλακτική προσέγγιση έναντι των παραδοσιακών οικονομετρικών τεχνικών, οι οποίες παρέχουν συνεπείς εκτιμήσεις μόνο όταν υπάρχει ένας ικανοποιητικός αριθμός εξωγενών και ταυτόχρονα σχετικών βοηθητικών μεταβλητών και πληρούνται οι αυστηρές παραδοχές για το μεγάλο μέγεθος του δείγματος και την κατανομή των δεδομένων.

1. Η ανάλυση των δεδομένων

Τα Δομικά Μοντέλα Εξισώσεων (SEM) αποτελούν μια στατιστική μέθοδο, η οποία άρχισε να χρησιμοποιείται τη δεκαετία του 1970. Τα SEM χρησιμοποιούνται για να ελέγξουν την αιτιότητα των εξεταζόμενων μεταβλητών χρησιμοποιώντας διάφορες τεχνικές όπως η επιβεβαιωτική πολυπαραγοντική ανάλυση, η μοντελοποίηση λανθανουσών μεταβλητών, η ανάλυση διαδρομής, η οποία μελετάει τις συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών μέσω εξισώσεων πολλαπλής γραμμικής παλινδρόμησης, η μοντελοποίηση διαδρομής μερικών ελαχίστων τετραγώνων ή Partial Least Squares Path Modeling (PLS-PM), η οποία βασίζεται στη διακύμανση, και η μοντελοποίηση γραμμικών δομικών σχέσεων ή Linear Structural Relations (LISREL), η οποία βασίζεται στη συνδιακύμανση (Henseler et al, 2015)¹⁹.

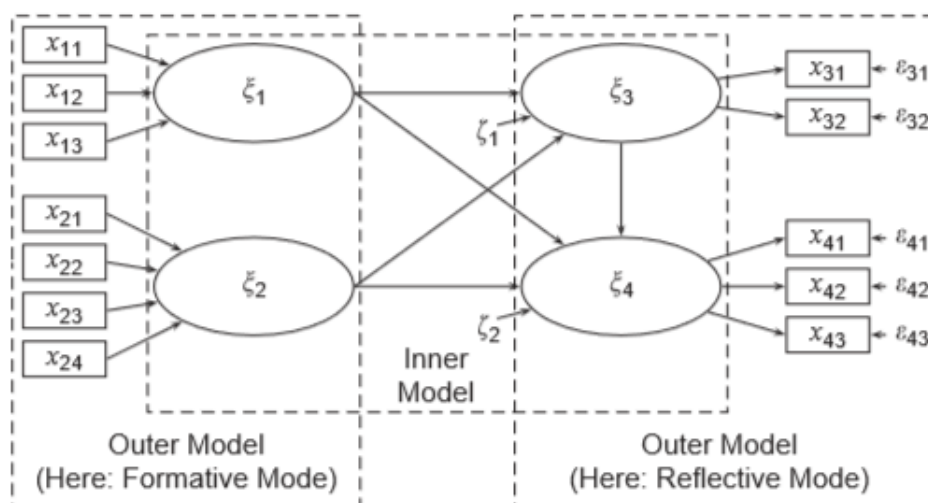
Τα SEM επιτρέπουν στον ερευνητή να δημιουργήσει από μετρήσιμες μεταβλητές μια λανθάνουσα μεταβλητή και να διακρίνει κατά πόσο αυτές οι μεταβλητές αποτελούν αντιπροσωπευτικούς δείκτες για την εκάστοτε λανθάνουσα. Η μοντελοποίηση μέσω δομικών εξισώσεων επιτρέπει, με άλλα λόγια, την εκτίμηση μη παρατηρούμενων ή λανθάνουσών μεταβλητών, η κάθε μια από τις οποίες δημιουργείται από ένα γραμμικό συνδυασμό μετρήσιμων μεταβλητών. Τα SEM περιλαμβάνουν δυο μοντέλα: το μοντέλο μέτρησης ή εξωτερικό μοντέλο, στο οποίο εξετάζονται οι σχέσεις λανθάνουσών και μετρήσιμων μεταβλητών X_j , όπως φαίνεται στο Διάγραμμα Δ.IV.1. Στο δομικό ή εσωτερικό μοντέλο, εξετάζονται οι σχέσεις μεταξύ των λανθάνουσών μεταβλητών (ξ_1 , ξ_2 , ξ_3 , ξ_4). Αναπόσπαστο μέρος της μεθοδολογίας των δομικών εξισώσεων αποτελεί ο στατιστικός έλεγχος, ο οποίος δείχνει αν το θεωρητικό μοντέλο προσαρμόζεται καλά στα δεδομένα. Οι τρεις μέθοδοι ελέγχου που εφαρμόζονται είναι η επιβεβαιωτική προσέγγιση, η προσέγγιση εναλλακτικών μοντέλων και ο συνδυασμός και των δύο μεθόδων. Ακόμα από τους δείκτες προσαρμογής μπορεί κανείς να διακρίνει τις μικρότερες αποκλίσεις μεταξύ του θεωρητικού μοντέλου και των δεδομένων. Ο δημοφιλέστερος και πιο αξιόπιστος έλεγχος για την καλή προσαρμογή των μοντέλων είναι ο στατιστικός έλεγχος

¹⁹ Τα SEM συνιστούν μία πολύπλοκη τεχνική, η γνώση της οποίας απαιτεί αρκετό χρόνο και προσπάθεια και για το λόγο αυτό, η εφαρμογή της PLS-SEM μοντελοποίησης πραγματοποιήθηκε από την επιβλέπουσα καθηγήτρια κυρία Ιωάννα Κεραμίδου.

υποθέσεων της κατανομής X^2 για τα πεπλεγμένα (nested) μοντέλα. Η τιμή αποδοχής της αρχικής υπόθεσης ορίζεται με το p-value να είναι μικρότερο του 0,05, με προϋπόθεση ότι οι υπόλοιποι συντελεστές είναι αποδεκτοί.

Η παρούσα εργασία εφαρμόζει την τεχνική PLS-PM, την οποία εισήγαγε ο Herman Wold (1985) και ο Lohmöller (1989). Η μέθοδος PLS (Partial Least Squares) εκτιμά την προβλεπτική ικανότητα του θεωρητικού μοντέλου. Σύμφωνα με τους Jöreskog και Wold (1982), η PLS-PM υπολογίζει μοντέλα σύνθετων σχέσεων αιτίου-αιτιατού μεταξύ λανθανουσών και παρατηρούμενων μεταβλητών. Ο αλγόριθμος PLS δημιουργεί φορτίσεις (loadings) ανάμεσα στις μετρήσιμες και στις λανθάνουσες μεταβλητές, καθώς και τους συντελεστές μεταξύ των λανθανουσών, οι οποίοι υπολογίζονται με τη βοήθεια της OLS (Ordinary Least Squares) πολλαπλής παλινδρόμησης. Αυτός ο αλγόριθμος επαναλαμβάνεται μέχρι να επιτευχθεί σύγκλιση. Το μοντέλο μέτρησης, το οποίο όπως αναφέρθηκε μελετά τις σχέσεις λανθανουσών και μετρήσιμων μεταβλητών, περιλαμβάνει δύο τύπους σχέσεων: τον αντανakλαστικό (reflective) και το διαμορφωτικό (formative) τρόπο. Στον αντανakλαστικό τρόπο, οι μετρήσιμες μεταβλητές είναι απόρροια των λανθανουσών μεταβλητών, ενώ στο διαμορφωτικό τρόπο οι μετρήσιμες μεταβλητές καθορίζουν τη λανθάνουσα μεταβλητή.

Διάγραμμα Δ.IV.1: Μοντελοποίηση με PLS -PM

Πηγή: Henseler et al, 2015

Για να ελέγξουμε το θεωρητικό μοντέλο πρέπει να διερευνήσουμε την ακρίβεια του μοντέλου μέτρησης. Η ακρίβεια του μοντέλου μέτρησης προκύπτει εξετάζοντας ξεχωριστά την αξιοπιστία και τη συνεκτικότητα των στοιχείων, έτσι ώστε να διασφαλιστεί η εγκυρότητα των μετρήσεων και η συμφωνία τους με το θεωρητικό μοντέλο. Η επιλογή της συγκεκριμένης μεθόδου συνίσταται στο πλήθος των πλεονεκτημάτων που παρουσιάζει έναντι των άλλων μεθόδων SEM. Η PLS-PM επιτρέπει αξιόπιστες εκτιμήσεις ακόμα και με μικρό αριθμό δείγματος καθώς και φαινόμενα πολυσυγραμμικότητας και ενδογένειας. Επίσης δεν αντιμετωπίζει προβλήματα αν η κατανομή των δεδομένων είναι ασύμμετρη. Ο αλγόριθμος του μοντέλου PLS path έχει την ικανότητα να υπολογίζει τη σχέση αιτίου – αιτιατού των μεταβλητών συνδέοντας τον αντανakλαστικό και το διαπλαστικό τρόπο μέτρησης

Πίνακας Π.ΙV.1: Θεωρητικές κατασκευές και δείκτες

Λανθάνουσες και Μετρήσιμες Μεταβλητές	
Οικονομική Μεγέθυνση	
OVGD%	Ποσοστιαίες μεταβολές Ακαθάριστου Πραγματικού Εγχώριου Προϊόντος
RVGDP%	Ποσοστιαίες μεταβολές Ακαθάριστου Πραγματικού κατά κεφαλήν Εγχώριου Προϊόντος
Υποκατάσταση Εργασίας με Κεφάλαιο	
ZKNDE	Υποκατάσταση εργασίας με κεφάλαιο
Ανεργία	
NUTNN%NL	Ανεργία ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού
Μερίδιο Μισθών	
ALCD2	Προσαρμοσμένο μερίδιο μισθών ως ποσοστό του ΑΕΠ
ALCD0	Προσαρμοσμένο μερίδιο μισθών ως ποσοστό του ΑΕΠ (αμοιβές παραγωγικών συντελεστών)
Συγκέντρωση Κεφαλαίου	
OKND	Καθαρό απόθεμα κεφαλαίου (σε σταθερές τιμές)
Μερίδιο Αυτοαπασχολούμενων	
NSTD%NLTN	Αριθμός αυτοαπασχολούμενων ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού
UQGD-SELF%	Ποσοστιαίες μεταβολές μεριδίου αυτοαπασχολούμενων
Εισοδηματικές Ανισότητες - Ανώτερο Εισοδηματικό Δεκατημόριο (Δ10)	
D10b%	Ποσοστιαίες μεταβολές ανώτερου εισοδηματικού δεκατημορίου
D10b	Ανώτερο εισοδηματικό δεκατημόριο
Εισοδηματικές Ανισότητες - Gini	
Gini-1	Συντελεστής Gini
Gini-100	Συντελεστής Gini με έτος βάσης το 2010
Ποσοστό Κέρδους	
APNDK	Καθαρές αποδόσεις στο καθαρό απόθεμα κεφαλαίου
Καταναλωτική Ζήτηση	
OCNT%	Ποσοστιαίες μεταβολές συνολικής καταναλωτικής δαπάνης
OCPH%	Ποσοστιαίες μεταβολές ιδιωτικής καταναλωτικής δαπάνης
Επενδύσεις	
OINT%	Ποσοστιαίες μεταβολές καθαρών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου
OITT%	Ποσοστιαίες μεταβολές ακαθάριστου σχηματισμού κεφαλαίου

των μοντέλων (Diamantopoulos και Winklhofer, 2001). Τέλος η τεχνική PLS-PM αποτελεί μια ευέλικτη μοντελοποίηση καθώς εμφανίζει μεγαλύτερη ελαστικότητα στο χειρισμό προβλημάτων μοντελοποίησης σε καταστάσεις όπου οι υποθέσεις της κλασικής πολυμεταβλητής στατιστικής είναι δύσκολο να ανταποκριθούν (Vinzi et al, 2010).

Οι μετρήσιμες μεταβλητές που χρησιμοποιούμε στην παρούσα μελέτη απεικονίζονται στον Πίνακα Π.IV.1. Πρόκειται για 18 μετρήσιμες μεταβλητές από τις οποίες προκύπτουν 11 λανθάνουσες.

2. Οι υποθέσεις της έρευνας

Οι υποθέσεις της έρευνας μας παρουσιάζονται στο Διάγραμμα Δ.IV.2. Οι κυριότερες δυνάμεις απόκλισης των εισοδημάτων, όπως φαίνεται από το διάγραμμα αυτό, είναι η σχετικά υψηλή απόδοση και η συγκέντρωση του κεφαλαίου, το μερίδιο των αυτοαπασχολούμενων και η ανεργία. Με αφετηρία την υπόθεση ότι οι νόμοι της διανομής μπορούν να γίνουν κατανοητοί σε ένα συγκεκριμένο πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο και ότι η διανομή του εισοδήματος και του πλούτου παίζει καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη των μακροοικονομικών μεταβλητών στο μοντέλο μας, περιλαμβάνεται μια σειρά εξωγενών μεταβλητών όπως, το ποσοστό κέρδους, το ποσοστό των μισθών, η συμμετοχή των αυτοαπασχολούμενων στο εθνικό εισόδημα και στο εργατικό δυναμικό και η συγκέντρωση του κεφαλαίου, καθώς επίσης και μια σειρά ενδογενών μεταβλητών, όπως η ανεργία και η υποκατάσταση της εργασίας με κεφάλαιο, τις οποίες συσχετίζουμε με την οικονομική μεγέθυνση, με σκοπό να διαγνώσουμε τις κυρίαρχες τάσεις και την εξέλιξη των μεταβλητών αυτών στις υπό εξέταση χώρες για την περίοδο 1960-2015.

2.1 Η λειτουργική διανομή του εισοδήματος

Όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο, το συνολικά παραγόμενο προϊόν (ή η συνολική αξία) που δημιουργεί η εργασία διανέμεται μεταξύ των τριών κοινωνικών τάξεων και χωρίζεται σε δύο κυρίως μέρη: α) στο προϊόν που αποκτούν οι εργαζόμενοι για να αναπαραχθούν, και β) στο πλεόνασμα δηλαδή στο προϊόν που απομένει μετά την πληρωμή των μισθών τους, το οποίο αποκτούν οι γαιοκτήμονες και οι επιχειρηματίες. Συνεπώς, οι ανισότητες στη διανομή συνδέονται με τους προσδιοριστικούς παράγοντες αλλά και την εξέλιξη των μισθών, των κερδών, των ενοικίων και άλλων μορφών εισοδημάτων.

Στα χρόνια που ακολούθησαν, αρκετοί οικονομολόγοι μελέτησαν τη διανομή των εισοδημάτων από εργασία και των εισοδημάτων από κεφάλαιο στη μακροχρόνια περίοδο. Μεταξύ αυτών των ερευνών, ξεχωρίζει η μελέτη του Piketty, η οποία επιχειρεί να καταγράψει τη διανομή του εισοδήματος μεταξύ της εργασίας και του κεφαλαίου στις ΗΠΑ, στην Ιαπωνία, στη Γερμανία, στη Γαλλία και στο Ηνωμένο Βασίλειο από το 1700 μέχρι σήμερα, χρησιμοποιώντας τα δεδομένα των φόρων εισοδήματος (World Top Incomes Database, WTID) ²⁰. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας του, κατά τον 18^ο αιώνα το 65%-70% του ΑΕΠ

²⁰ Η ανάλυση του Piketty στηρίζεται σε δύο υποθέσεις. Σύμφωνα με την πρώτη υπόθεση το μερίδιο του κεφαλαίου στο εθνικό εισόδημα ισούται με το γινόμενο του ποσοστού απόδοσης του κεφαλαίου και του λόγου κεφαλαίου προς εισόδημα ($\alpha = r * \beta$). Σύμφωνα με τη δεύτερη υπόθεση ο λόγος κεφαλαίου/εισοδήματος ισούται μακροπρόθεσμα με το λόγο του ποσοστού αποταμίευσης προς το ρυθμό μεγέθυνσης ($\beta = s / g$).

αντιπροσώπευε τους μισθούς και άλλα εισοδήματα της εργασίας, και το 30%-35% τα κέρδη, τα ενοίκια και άλλα εισοδήματα του κεφαλαίου.

Με βάση αυτά τα στοιχεία είναι εμφανές ότι επαληθεύεται η θέση των κλασικών ότι το εισόδημα των εργαζόμενων κατά τη μακροχρόνια περίοδο θα τείνει να συγκλίνει προς ένα ελάχιστο επίπεδο μισθού (μισθός συντήρησης) και άρα η διανομή του εθνικού εισοδήματος ανάμεσα στην εργασία και στο κεφάλαιο μακροπρόθεσμα θα παραμείνει σταθερή.

Η σταθερότητα στη διανομή μεταξύ του κεφαλαίου και της εργασίας κατά τον 18^ο αιώνα, είναι το αποτέλεσμα των επικρατούσων εκείνη την εποχή κοινωνικών και τεχνολογικών συνθηκών. Ωστόσο, οι ριζικές μεταμορφώσεις σε πολιτικοοικονομικό επίπεδο κατά τον Piketty, και ειδικότερα το πέρασμα, από την ηγεμονία των γαιοκτημόνων κατά τον 18^ο αιώνα στην κυριαρχία του βιομηχανικού κεφαλαίου, οδηγεί σε μια αύξηση του μεριδίου του κεφαλαίου κατά το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα το μερίδιο του κεφαλαίου σημειώνει μια μικρή μείωση και σταθεροποιείται τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που αντλούμε από την έρευνα του Piketty, οι εισοδηματικές ανισότητες και ειδικότερα το ποσοστό του εισοδήματος που κατέχει το ανώτερο εισοδηματικό δεκατημόριο στις ΗΠΑ και στις περισσότερες ανεπτυγμένες οικονομίες, όπως η Ιαπωνία, η Γερμανία, η Γαλλία και άλλες χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης, μειώνεται κατά το διάστημα 1913-1948, όπως άλλωστε είχε εντοπίσει και ο Kuznets. Ο Α' παγκόσμιος πόλεμος, η μπολσεβίκικη επανάσταση του 1917, η κρίση του 1929, ο Β' παγκόσμιος πόλεμος και οι νέες πολιτικές ρύθμισης φορολογίας και δημοσίου ελέγχου του κεφαλαίου οδήγησαν κατά τον Piketty, το μερίδιο του κεφαλαίου σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα τη δεκαετία του 1950, στα οποία παρέμεινε και τη δεκαετία του 1960 και άρχισε να αυξάνεται από το 1970 και έκτοτε. Παρομοίως το μερίδιο του ανώτερου δεκατημορίου παραμένει σταθερό κατά την περίοδο 1950-1970 και κατά το διάστημα 1970-1980 παρουσιάζει μια σταδιακή αύξηση και εκτινάσσεται κατά την περίοδο 2000-2010 (μια αύξηση της τάξεως του 50%). Η αυξητική τάση είναι μικρότερη στην Αγγλία. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Piketty με την αγγλοσαξονική συντηρητική επανάσταση του 1979-1980, την κατάρρευση του σοβιετικού συνασπισμού το 1989-1990, τη χρηματοοικονομική παγκοσμιοποίηση και την απορρύθμιση των δεκαετιών του 1990 και 2000, το μερίδιο του κεφαλαίου αυξάνεται, φτάνοντας στις αρχές της δεκαετίας του 2010, και παρά την κρίση που ξέσπασε το 2007-2008, σε πολύ υψηλά επίπεδα, τα οποία είναι ελαφρώς μικρότερα απ' όσο ήταν στις αρχές του 19^{ου} αιώνα.

Εκτός όμως, από τις ποιοτικές αλλαγές που γνωρίζει το οικονομικό σύστημα της αγοράς, η πρόβλεψη των κλασικών οικονομολόγων ότι η διανομή του εισοδήματος μεταξύ του κεφαλαίου και της εργασίας θα παραμείνει σχεδόν σταθερή, δεν επιβεβαιώθηκε κατά την άποψη του Piketty για ένα ακόμη λόγο, επειδή η οικονομική μεγέθυνση χαρακτηριζόταν από την άνοδο και την ισχύ του "ανθρώπινου κεφαλαίου", με θετικές συνέπειες για το εισόδημα της εργασίας, οι οποίες σε ορισμένες εποχές και χώρες συνέβαλλαν σε μια αυξητική τάση του μεριδίου της εργασίας στο εθνικό εισόδημα. Ως απόρροια αυτής της εξέλιξης, τα εισοδήματα των διευθυντικών στελεχών αυξάνονται λόγω των υψηλότερων δεξιοτήτων τους και της υψηλότερης παραγωγικότητας τους, αλλά και λόγω της πρακτικής που ακολουθούν σε αρκετές χώρες να καθορίζουν μόνοι τους τις αποδοχές τους.

Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης είναι προφανές ότι οι ανισότητες στο εισόδημα συνδέονται με τους παράγοντες που καθορίζουν το μερίδιο των μισθών, το μερίδιο της καπιταλιστικής τάξης στο εθνικό εισόδημα, αλλά και το μερίδιο των

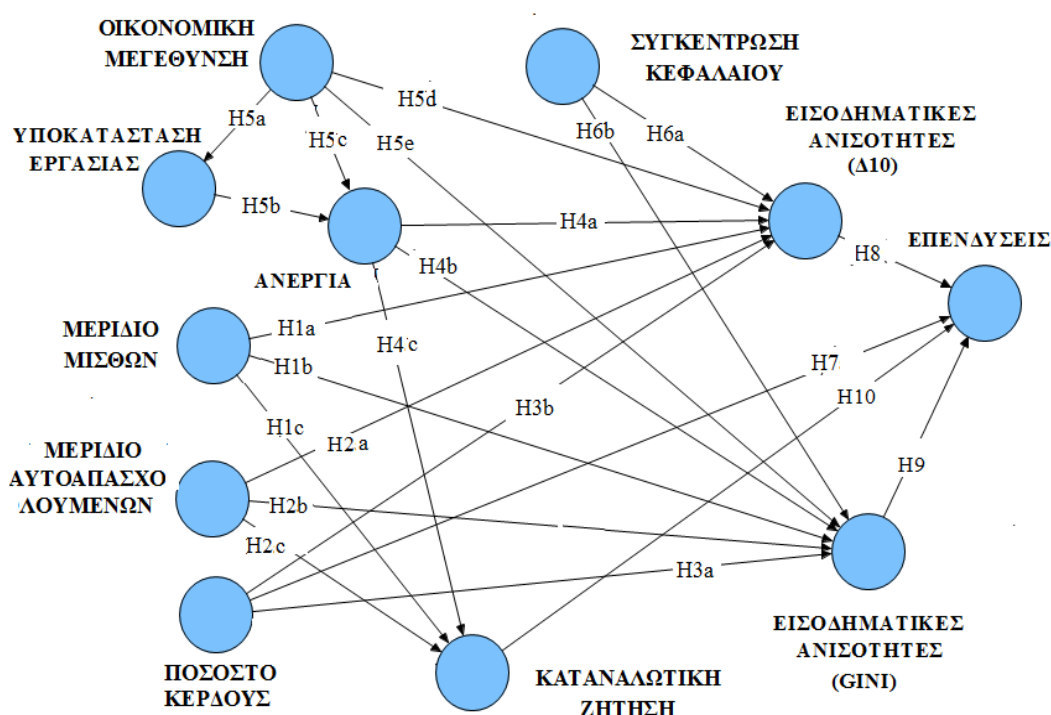
αυτοαπασχολουμένων. Ως εκ τούτου, αναμένεται μια θετική σχέση μεταξύ των εισοδηματικών ανισοτήτων και του ποσοστού κέρδους και της συμμετοχής των αυτοαπασχολουμένων στο εργατικό δυναμικό και στο εθνικό εισόδημα. Υπό αυτό το πρίσμα θεωρούμε απαραίτητο να εστιάσουμε στη λειτουργική διανομή του εισοδήματος, υιοθετώντας τις παρακάτω υποθέσεις:

H1a-H1b: Το μερίδιο των μισθών συνδέεται αρνητικά με τους δείκτες εισοδηματικών ανισοτήτων.

H2a-H2b: Το μερίδιο των αυτοαπασχολουμένων συνδέεται θετικά με τους δείκτες εισοδηματικών ανισοτήτων.

H3a-H3b: Το ποσοστό κέρδους συνδέεται θετικά με τους δείκτες εισοδηματικών ανισοτήτων.

Διάγραμμα Δ.IV.2: Οι υποθέσεις της έρευνας

2.2 Η ανεργία και η συγκέντρωση του κεφαλαίου

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία η ανεργία αυξάνει τις ανισότητες. Μία από τις αιτίες της ανεργίας, είναι η υποκατάσταση της εργασίας με κεφάλαιο, η οποία, σύμφωνα με τη μαρξική ανάλυση, μειώνει τη ζήτηση εργασίας και αυξάνει τον "εφεδρικό στρατό". Ως εκ τούτου, ένα μόνιμο χαρακτηριστικό της οικονομικής μεγέθυνσης αναμένεται να είναι η υποκατάσταση της εργασίας με μηχανές, η οποία αυξάνει την ανεργία. Συγχρόνως, όμως, επειδή η οικονομική μεγέθυνση συμβάλλει στην αύξηση της απασχόλησης, η ανεργία στις περιόδους ταχύρυθμης ανάπτυξης είναι σε χαμηλά επίπεδα, με θετικές επιδράσεις στη διανομή του εισοδήματος. Σύμφωνα με τα παραπάνω υποθέτουμε ότι:

H5a: Η οικονομική μεγέθυνση συμβαδίζει με την υποκατάσταση της εργασίας με μηχανές.

H5b: Η υποκατάσταση της εργασίας με μηχανές συνδέεται θετικά με το επίπεδο ανεργίας.

H5c: Η οικονομική μεγέθυνση συνδέεται αρνητικά με την ανεργία.

H4a- H4b: Η ανεργία αυξάνει τις εισοδηματικές ανισότητες.

Εκτός από την ανεργία, οι μαρξικές θεωρίες της διανομής αναγνωρίζουν ένα ακόμη παράγοντα που συντελεί στην αύξηση των ανισοτήτων στη διανομή του εισοδήματος: τη συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου. Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται αρκετοί σύγχρονοι μελετητές, οι οποίοι εξετάζουν την ανισότητα στη διανομή των εισοδημάτων και του πλούτου αλλά και τη σχέση μεταξύ τους, χρησιμοποιώντας στοιχεία, όπως οι φόροι κληρονομιάς, τα οποία είναι διαθέσιμα για ένα μεγάλο χρονικό ορίζοντα. Το κύριο ερώτημα που τους απασχολεί, είναι εάν οι ανισότητες στον πλούτο προέρχονται από την κληρονομιά που άφησαν οι προηγούμενες γενεές ή από την αποταμίευση που γίνεται κατά τη διάρκεια της ζωής. Το έργο του Piketty (2014) ξεχωρίζει έναντι άλλων, χάρη στην πληρότητα και στην άρτια οργάνωση των ιστορικών πηγών, αλλά και του μεγάλου χρονικού ορίζοντα, ο οποίος του επιτρέπει να διασαφηνίζει τις επιδράσεις στις ανισότητες διάφορων γεγονότων, αλλαγών και αναταραχών. Εξετάζοντας την εξέλιξη των ιδιωτικών περιουσιών κατά την περίοδο 1870-2010 στο Ηνωμένο Βασίλειο, στη Γαλλία και στη Γερμανία, ο Piketty διαπιστώνει ότι ο λόγος κεφαλαίου/εισοδήματος αυξάνεται στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ενώ κατά τα έτη 1914-1945 παρουσιάζει μια ραγδαία μείωση, και τις τελευταίες δεκαετίες αρχίζει και πάλι να αυξάνεται, με κορύφωση της ανόδου αυτής στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Η άνιση αυτή ανάπτυξη του $r > g$, σύμφωνα με τον Piketty, όχι μόνο δε σχετίζεται με κάποια ατέλεια της αγοράς αλλά αντιθέτως όσο πιο "τέλεια" είναι η αγορά του κεφαλαίου, τόσο πιο πιθανό είναι να αυξάνεται ο λόγος κεφαλαίου/εισοδήματος. Κατά τον Piketty, η αύξηση του λόγου κεφαλαίου/εισοδήματος τις τελευταίες δεκαετίες, αναδεικνύει ότι οι οικονομίες διανύουν μια χαμηλή μεγέθυνση, κατά την οποία το ποσοστό απόδοσης του κεφαλαίου (r) είναι μεγαλύτερο από το ρυθμό μεγέθυνσης της οικονομίας (g), και ως εκ τούτου οι ανισότητες στη διανομή του πλούτου αυξάνονται. Η άνιση σχέση μεταξύ του r και του g δείχνει ότι οι περιουσίες κεφαλαιοποιούνται ταχύτερα από το ρυθμό αύξησης της παραγωγής, με αποτέλεσμα οι ανισότητες στον πλούτο να αυξάνονται. Τα ευρήματα αυτά αναδεικνύουν ότι οι ανισότητες στον πλούτο προέρχονται κυρίως από την κληρονομιά παρά από την εργασία και την αποταμίευση που γίνεται κατά τη διάρκεια της ζωής. Η κύρια αυτή γενεσιουργός αιτία των ανισοτήτων είναι αντίθετη, κατά την άποψη του Piketty με ένα δημοκρατικό περιβάλλον που πρωταρχικός του στόχος είναι να προάγει την αξιοκρατία και τη δικαιοσύνη. Γι αυτό η λήψη μέτρων για τη μείωση των ανισοτήτων και η εφαρμογή των κατάλληλων δημόσιων πολιτικών, όπως η επιβολή ενός προοδευτικού φόρου στο κεφάλαιο είναι αναγκαία, κατά την άποψη του, ώστε να περιοριστεί το καπιταλιστικό σύστημα και συγχρόνως να προωθηθεί το συμφέρον του κοινωνικού συνόλου. Στο πλαίσιο της θεωρητικής αυτής συζήτησης υιοθετούμε την υπόθεση ότι:

H6a-H6b: Η συγκέντρωση του κεφαλαίου συνδέεται θετικά με τις εισοδηματικές ανισότητες.

2.3 Επιπτώσεις της οικονομικής μεγέθυνσης στη διανομή του εισοδήματος

Η σχέση της οικονομικής μεγέθυνσης με τις εισοδηματικές ανισότητες στην υπόθεση Kuznets έχει διερευνηθεί από πολλούς μελετητές. Ο Ahluwalia (1976), για παράδειγμα, εξετάζοντας το εισοδηματικό μερίδιο του 40% του φτωχότερου πληθυσμού στη διανομή του εισοδήματος σε εξήντα αναπτυσσόμενες και

ανεπτυγμένες χώρες κατά το χρονικό διάστημα 1950-1970 και υποθέτοντας μία μη γραμμική σχέση μεταξύ μεγέθυνσης και ανισότητας, επιβεβαιώνει το υπόδειγμα Kuznets. Τα ευρήματα του Ahluwalia, ωστόσο, αμφισβητήθηκαν από τους Anand και Kanbur το 1993, οι οποίοι χρησιμοποιώντας τα ίδια δεδομένα έδειξαν ότι η καμπύλη του Kuznets μπορεί να αντιστραφεί αν υποθέσουμε διαφορετικές συναρτήσεις της σχέσης μεγέθυνσης και ανισότητας. Οι δύο προαναφερόμενοι ερευνητές αμφισβήτησαν επίσης, την αξιοπιστία των στοιχείων που χρησιμοποίησε ο Ahluwalia, λόγω του διαφορετικού τρόπου συλλογής τους στις διάφορες χώρες και της εφαρμογής μεθόδων που δεν εξασφαλίζουν την αντιπροσωπευτικότητα των εκάστοτε δειγμάτων (Παπαθεοδώρου et al., 2010).

Η υπόθεση του Kuznets επαληθεύτηκε ακόμη από αρκετούς μελετητές, οι οποίοι μελέτησαν τη μακροχρόνια διανομή του εισοδήματος σε πλήθος ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο σε διάφορες χρονικές περιόδους (Jha, 1996; Heshmati, 2004; Iradian, 2005; Fielding και Torres, 2005; Calderón και Chong, 2009). Σύμφωνα με τα ευρήματα, ωστόσο, των Iradian (2005) και Barro (2000), το κατά κεφαλήν εισόδημα ερμηνεύει ένα μικρό ποσοστό (12%-20%) των διαφορών στο επίπεδο της ανισότητας μεταξύ των διαφόρων χωρών. Στις εμπειρικές αυτές έρευνες, για τη μέτρηση της ανισότητας αξιοποιήθηκαν τεχνικές panel, χρησιμοποιήθηκαν διάφοροι δείκτες μέτρησης της ανισότητας (όπως ο συντελεστής Gini, Theil κ.ά.), και εφαρμόστηκαν διαφορετικές τεχνικές ανάλυσης όπως η 3SLS (Three-Stage Least Squares).

Για την ερμηνεία των ανισοτήτων, επιπροσθέτως, αναπτύχθηκαν διάφορα μοντέλα, στα οποία συμπεριελήφθησαν μεταβλητές όπως το επίπεδο εκπαίδευσης, (Jha, 1996), το ανθρώπινο κεφάλαιο (Assane και Grammy, 2003) αλλά και μεταβλητές σχετιζόμενες με τους θεσμούς στην αγορά εργασίας (Calderón και Chong, 2009). Σε ορισμένες μάλιστα μελέτες χρησιμοποιήθηκαν τεχνικές για τον έλεγχο της αιτιότητας (όπως το Granger causality test), ώστε να διασαφηνιστεί η κατεύθυνση της αιτιότητας μεταξύ της μεγέθυνσης και της ανισότητας (Assane και Grammy, 2003).

Σε αντίθεση με τις προαναφερθείσες εμπειρικές αναλύσεις, οι οποίες εστίασαν στη σύγκριση και στην ερμηνεία της σχέσης οικονομικής μεγέθυνσης και ανισότητας σε μεγάλο αριθμό ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων οικονομιών, στη σχετική βιβλιογραφία υπάρχουν ακόμη εμπειρικές έρευνες που επιχειρούν να διασαφηνίσουν τις επιπτώσεις της οικονομικής μεγέθυνσης στην ανισότητα μόνο στις ανεπτυγμένες οικονομίες (Dimelis και Livada, 1999; Assane και Grammy, 2003; Perez-Moreno, 2009). Τα ευρήματα αυτών των μελετών ποικίλλουν από χώρα σε χώρα. Ο ερευνητικός φακός αποκαλύπτει ότι η οικονομική μεγέθυνση οδηγεί μεταπολεμικά σε μια αύξηση των ανισοτήτων στις ΗΠΑ και στη Μεγάλη Βρετανία (Dimelis και Livada, 1999; Assane και Grammy, 2003), ενώ η ανισότητα τείνει να μειώνεται στην Ελλάδα (Dimelis και Livada, 1999) και στην Ισπανία (Dimelis και Livada, 1999; Perez-Moreno, 2009) και να παραμένει αμετάβλητη στην Ιταλία (Dimelis και Livada, 1999).

Συνοψίζοντας τα ευρήματα παραμένουν αμφιλεγόμενα, καθώς ένας μεγάλος αριθμός μελετών δεν επιβεβαιώνει την υπόθεση Kuznets. Οι Deininger και Squire (1998), μετρώντας την ανισότητα με το συντελεστή Gini, διέψευσαν την υπόθεση Kuznets χρησιμοποιώντας δεδομένα πολλών αναπτυσσόμενων και ανεπτυγμένων χωρών για την περίοδο 1960-1995. Οι οικονομικοί αυτοί αναλυτές, επιβεβαίωσαν την ύπαρξη ενός ανεστραμμένου U μόλις στο 10% των υπό μελέτη χωρών. Σε αντίθεση με τα παραπάνω ευρήματα, οι Ravallion και Chen (1997), χρησιμοποιώντας

την ίδια βάση δεδομένων και μετρώντας την ανισότητα με τον ίδιο δείκτη με τους Deininger και Squire (1998), επιβεβαίωσαν την υπόθεση Kuznets. Κατά την ίδια περίοδο, η υπόθεση του Kuznets δεν επιβεβαιώθηκε, ακόμη, και από άλλες έρευνες που είχαν ως πεδίο αναφοράς τις χώρες του ΟΟΣΑ (Gustafsson και Johansson, 1999). Πρόσφατες έρευνες, επίσης, οι οποίες εξέτασαν τις επιπτώσεις της οικονομικής μεγέθυνσης στις ανισότητες σε αρκετές αναπτυσσόμενες και αναπτυγμένες χώρες για διάφορες χρονικές περιόδους, δεν επαλήθευσαν την καμπύλη Kuznets (Bourguignon και Morrison, 1990; Dollar και Kraay, 2002; Li et al., 1998; Tam, 2008).

Με βάση τη θεωρητική αυτή συζήτηση και τα ευρήματα των εμπειρικών ερευνών, υποθέτουμε ότι:

H5d-H5e: Η οικονομική μεγέθυνση επιδρά θετικά στη μείωση των εισοδηματικών ανισοτήτων.

2.4 Η επίδραση των εισοδηματικών ανισοτήτων στις επενδύσεις

Το κέρδος συνιστά το κίνητρο που έχει ο επιχειρηματίας για να προβεί σε αποταμίευση και επενδύσεις. Σύμφωνα με αυτή την ανάλυση, οι ανισότητες στη διανομή που δημιουργεί το οικονομικό σύστημα ευνοούν τη συσσώρευση του κεφαλαίου, την αύξηση της απασχόλησης και του συνολικού εισοδήματος. Οι εισοδηματικές ανισότητες γίνονται αποδεκτές, ως μια αναγκαιότητα, η οποία σύμφωνα με την κλασική προσέγγιση, συνιστά προϋπόθεση για την οικονομική ανάπτυξη και την αναπαραγωγή μιας ανταγωνιστικής μορφής οργάνωσης της κοινωνίας η οποία διασφαλίζει τη μέγιστη οικονομική απόδοση. Οι εισοδηματικές ανισότητες είναι δικαιολογημένες, κατά την άποψη των κλασικών οικονομολόγων, γιατί ενισχύουν το ποσοστό κέρδους και τις επενδύσεις.

H7: Το ποσοστό κέρδους προσδιορίζει θετικά τις επενδύσεις.

H8-H9: Οι εισοδηματικές ανισότητες συνδέονται θετικά με τις επενδύσεις.

Οι ετερόδοξοι ή αιρετικοί οικονομολόγοι, όπως ο Malthus, ο Sismondi, ο Marx, αλλά και ο Keynes συνδέουν τις ανισότητες στη διανομή του εισοδήματος με την υπέρμετρη αποταμίευση και την υποκατανάλωση (Heilbroner, 2000). Σύμφωνα με αυτές τις απόψεις, η αύξηση των εισοδηματικών ανισοτήτων αφήνει ανοικτό το περιθώριο υπέρμετρης αποταμίευσης και εκδήλωσης κρίσεων υποκατανάλωσης, "κορεσμού των αγορών", ή μιας τάσης μειούμενης ενεργούς ζήτησης (Κεραμίδου, 2002). Με αφετηρία αυτούς τους προβληματισμούς, περιλαμβάνουμε στο μοντέλο μας τις εξής υποθέσεις:

H1c: Το μερίδιο των μισθών συνδέεται θετικά με την καταναλωτική ζήτηση.

H2c: Το μερίδιο των αυτοαπασχολούμενων συνδέεται θετικά με την καταναλωτική ζήτηση.

H4c: Η ανεργία συνδέεται αρνητικά με την καταναλωτική ζήτηση.

H10: Η καταναλωτική ζήτηση προσδιορίζει θετικά τις επενδύσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΤΑ ΕΜΠΕΙΡΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται και ερμηνεύονται τα αποτελέσματα της PLS μοντελοποίησης δομικών εξισώσεων. Ειδικότερα παρουσιάζονται τα ευρήματα από τους ελέγχους αξιοπιστίας του μοντέλου μέτρησης και της μέτρησης του δομικού μοντέλου.

1. Το μοντέλο μέτρησης

Η εγκυρότητα του μοντέλου μέτρησης ελέγχεται μέσω τεσσάρων κριτηρίων ποιότητας, της αξιοπιστίας των δεικτών μέτρησης (indicators reliability), της εσωτερικής συνοχής (internal consistency), της συγκλίνουσας εγκυρότητας (convergent validity) και της διακρίνουσας εγκυρότητας (discriminant validity). Τα αποτελέσματα αυτών των ελέγχων παρουσιάζονται στον Πίνακα Π.Υ.1.

Ο πρώτος έλεγχος για την αξιοπιστία των δεικτών μέτρησης (indicators reliability) διεξάγεται εξετάζοντας τις φορτίσεις κάθε δείκτη μέτρησης για όλες τις λανθάνουσες μεταβλητές του μοντέλου. Όταν οι τιμές των φορτίσεων είναι μεγαλύτερες από τον κανόνα του ελάχιστου ορίου του 0,707, θεωρείται ότι υπάρχει μεγαλύτερη από κοινού διακύμανση μεταξύ των λανθανουσών μεταβλητών και των δεικτών μέτρησης απ' ό,τι με τη διακύμανση του σφάλματος. Προχωρώντας σε αυτό τον έλεγχο, θα εξακριβώσουμε το βαθμό συσχέτισης του κάθε δείκτη με τη λανθάνουσα μεταβλητή του. Όπως φαίνεται από το Διάγραμμα Δ.Υ.1, οι φορτίσεις των 16 από τους 18 δείκτες έχουν τιμή μεγαλύτερη του 0,707, με εξαίρεση τους δείκτες UQGD-SELF% και D10b, οι οποίοι έχουν μικρότερες τιμές (0,693 και 0,600 αντίστοιχα). Παρά ταύτα οι μεταβλητές είναι αποδεκτές, δεδομένου ότι όπως αναφέρει και ο Chin (1998), οι φορτίσεις των άλλων μεταβλητών που μετρούν τις ίδιες λανθάνουσες μεταβλητές είναι μεγαλύτερες του 0,707 (βλέπε Διάγραμμα Δ.Υ.1). Ακόμα η ανάλυση των φορτίσεων των παραγόντων κάθε δείκτη για όλες τις λανθάνουσες μεταβλητές αποδεικνύει ότι όλες οι φορτίσεις είναι σημαντικές σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 0,001. Η στατιστική σημαντικότητα των φορτίσεων ελέγχθηκε χρησιμοποιώντας μια διαδικασία bootstrap με 5000 αναδειγματοληψίες ώστε να προκύψουν οι τιμές t-statistic. Όλες οι φορτίσεις ήταν σημαντικές σε επίπεδο 0,999 (βασισμένο σε διμερή έλεγχο t (4999)).

Με το δεύτερο έλεγχο για την εσωτερική συνοχή (internal consistency) των ομάδων (blocks) των παρατηρούμενων μεταβλητών από τις οποίες δημιουργούνται οι λανθάνουσες μεταβλητές, θα δούμε εάν οι λανθάνουσες μεταβλητές μετρούν πράγματι αυτό που υποτίθεται ότι μετρούν (Straub et al., 2004). Η εσωτερική συνοχή (internal consistency) ελέγχεται χρησιμοποιώντας το κριτήριο της πολυσύνθετης αξιοπιστίας (composite reliability) που προτείνουν οι Fornell και Larcker (1981). Η πολυσύνθετη αξιοπιστία συγκριτικά με άλλα παραδοσιακά κριτήρια για την εσωτερική συνοχή (π.χ. συντελεστές Cronbach's alpha) έχει το πλεονέκτημα ότι λαμβάνει υπόψη τις διαφορετικές εξωτερικές φορτίσεις των δεικτών και δεν είναι ευαίσθητη στον αριθμό των δεικτών μέτρησης. Η πολυσύνθετη αξιοπιστία εξασφαλίζεται αν οι τιμές κυμαίνονται μεταξύ 0,70 και 0,90 (Hair et al., 2014). Όπως φαίνεται από τον Πίνακα Π.Υ.1, οι τιμές της πολυσύνθετης αξιοπιστίας για κάθε λανθάνουσα μεταβλητή είναι μεγαλύτερες από την ελάχιστη αποδεκτή τιμή 0,7 (με εξαίρεση το ανώτερο εισοδηματικό δεκατημόριο, Δ10). Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνουν ότι όλες οι λανθάνουσες μεταβλητές έχουν την απαιτούμενη εσωτερική συνοχή.

Πίνακας Π.Υ.1: Κριτήρια ποιότητας για το μοντέλο μέτρησης

	Μέση εξαγόμενη διασπορά (AVE)	Πολυσύνθετη αξιοπιστία (Composite Reliability)	R ²	Μέση διακύμανση (Communality)
Εισοδηματικές ανισότητες (Δ10)	0,47	0,64	0,05	0,47
Επενδύσεις	0,73	0,85	0,57	0,73
Εισοδηματικές ανισότητες (Gini)	0,87	0,93	0,39	0,87
Οικονομική μεγέθυνση	0,97	0,99		0,97
Ποσοστό κέρδους	1,00	1,00		1,00
Υποκατάσταση της εργασίας	1,00	1,00	0,46	1,00
Ανεργία	1,00	1,00	0,33	1,00
Μερίδιο αυτοαπασχο/νων	0,67	0,80		0,67
Συγκέντρωση κεφαλαίου	1,00	1,00		1,00
Καταναλωτική ζήτηση	0,99	0,99	0,36	0,99
Μερίδιο μισθών	0,96	0,98		0,96

Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουμε, με τον τρίτο έλεγχο εξετάζοντας τη μέση εξαγόμενη διασπορά (AVE), δηλαδή το ποσό της διασποράς των λανθανουσών μεταβλητών που οφείλεται στις μετρήσιμες μεταβλητές, συγκριτικά με το αντίστοιχο μέγεθος που σχετίζεται με το σφάλμα μέτρησης. Οι μέσες εξαγόμενες διασπορές σχεδόν όλων των λανθανουσών μεταβλητών (AVE) είναι μεγαλύτερες από το 0,70 (εκτός από τις εισοδηματικές ανισότητες κατά ανώτερο δεκατημόριο και από το μερίδιο των αυτοαπασχολούμενων, βλέπε Πίνακα Π.Υ.1), υπερβαίνοντας κατά πολύ τον κανόνα του 0,50 (με εξαίρεση το ανώτερο εισοδηματικό δεκατημόριο, Δ10), ο οποίος χρησιμοποιείται ως ένα ακόμη κριτήριο ελέγχου της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας του μοντέλου μέτρησης.

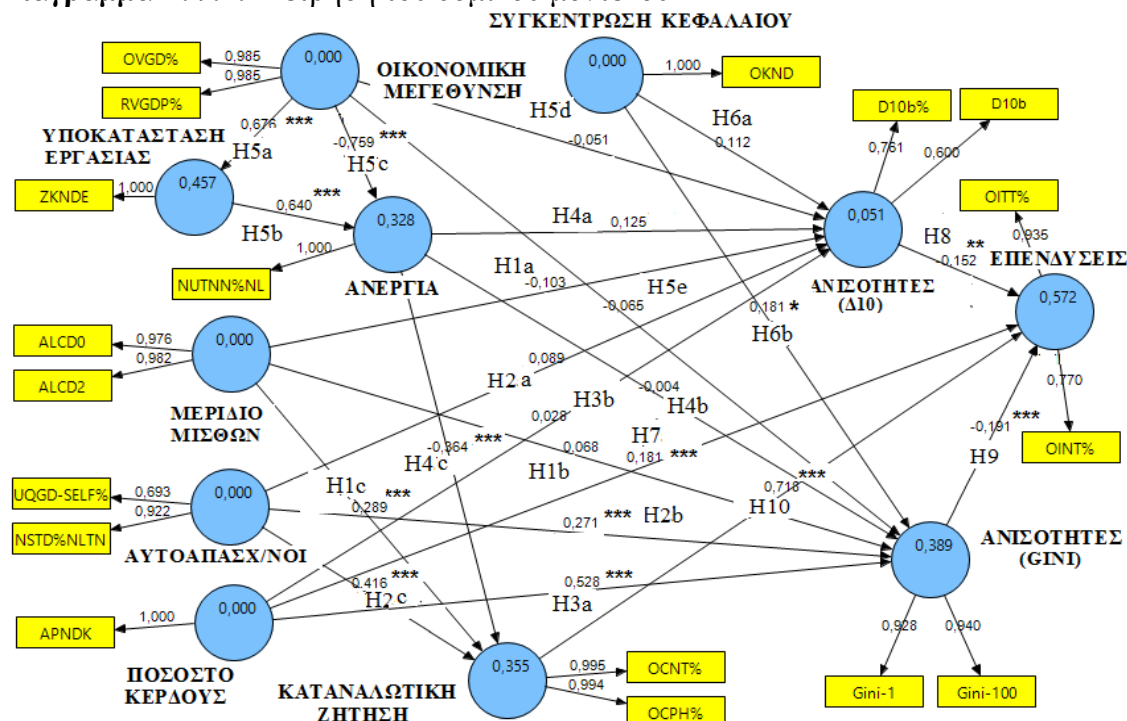
Ο τέταρτος έλεγχος αφορά το κριτήριο της διακρίνουσας εγκυρότητας των Fornell-Larcker (1981), το οποίο ικανοποιείται όταν η τετραγωνική ρίζα της μέσης εξαγόμενης διασποράς (AVE) όλων των μετρούμενων λανθανουσών μεταβλητών είναι μεγαλύτερη από το συσχετισμό τους με άλλες λανθάνουσες μεταβλητές. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα Π.Υ.2 ικανοποιείται το κριτήριο της διακρίνουσας εγκυρότητας.

Πίνακας Π.Υ.2: Το κριτήριο της διακρίνουσας εγκυρότητας των Fornell-Larcker

	Εισοδηματικές ανισότητες (Δ10)	Επενδύσεις	Εισοδηματικές ανισότητες (Gini)	Οικονομική μεγέθυνση	Ποσοστό κέρδους	Υποκατάσταση της εργασίας	Ανεργία	Μερίδιο αυτοαπασχ/νων	Συγκέντρωση κεφαλαίου	Καταναλωτική ζήτηση	Μερίδιο μισθών
Εισοδηματικές ανισότητες (Δ10)	0,69	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Επενδύσεις	-0,17	0,86	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Εισοδηματικές ανισότητες (Gini)	-0,06	-0,05	0,93	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Οικονομική μεγέθυνση	-0,16	0,81	-0,01	0,99	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Ποσοστό κέρδους	0,09	0,08	0,58	0,07	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Υποκατάσταση της εργασίας	-0,17	0,44	-0,24	0,68	-0,25	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Ανεργία	0,09	-0,43	-0,15	-0,33	-0,34	0,13	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Μερίδιο αυτοαπασχ/νων	0,00	0,22	0,23	0,43	0,12	0,56	0,07	0,82	0,00	0,00	0,00
Συγκέντρωση κεφαλαίου	0,14	-0,42	0,22	-0,65	0,33	-0,82	-0,16	-0,53	1,00	0,00	0,00
Καταναλωτική ζήτηση	-0,06	0,73	0,04	0,89	0,04	0,59	-0,24	0,46	-0,64	0,99	0,00
Μερίδιο μισθών	-0,14	0,14	-0,29	0,31	-0,55	0,61	0,32	0,23	-0,57	0,27	0,98

Συνοψίζοντας, όλα τα κριτήρια για την αξιοπιστία και την εγκυρότητα του μοντέλου μέτρησης μας, ικανοποιούνται, και ως εκ τούτου όλες οι λανθάνουσες μεταβλητές είναι κατάλληλες για να προχωρήσουμε στην ανάλυση του δομικού μοντέλου.

Διάγραμμα Δ.V.1: Μέτρηση του δομικού μοντέλου

* significant at $p < 0,1$, ** significant at $p < 0,05$, *** significant at $p < 0,001$

2. Το δομικό μοντέλο

Σε αυτή την ενότητα θα εξετάσουμε το δομικό μοντέλο και θα ελέγξουμε την εγκυρότητα των υποθέσεων της έρευνάς μας. Οι σχέσεις μεταξύ των λανθάνουσών μεταβλητών και η στατιστική τους σημαντικότητα εκτιμήθηκαν μέσω μιας PLS bootstrap διαδικασίας με 5000 αναδειγματοληψίες (βλέπε Διάγραμμα Δ.V.1). Κατά αυτό τον τρόπο υπολογίστηκαν οι τιμές t-statistic και το τυπικό σφάλμα που παρουσιάζονται στον Πίνακα Π.V.3.

Σύμφωνα με αυτές τις εκτιμήσεις, οι έξι λανθάνουσες μεταβλητές, δηλαδή το μερίδιο των μισθών, η ανεργία, η σημασία των αυτοαπασχολουμένων, η συγκέντρωση του κεφαλαίου, το ποσοστό κέρδους και η οικονομική μεγέθυνση εξηγούν το 38,9% της διακύμανσης των εισοδηματικών ανισοτήτων με βάση το συντελεστή Gini και το 5,1% της διακύμανσης των εισοδηματικών ανισοτήτων με βάση το ανώτερο εισοδηματικό δεκατημόριο. Αυτό σημαίνει ότι το μεγαλύτερο μέρος της διακύμανσης του συντελεστή Gini και του ανώτερου δεκατημορίου μένει ανεξήγητο. Ως εκ τούτου, το μοντέλο μας όσον αφορά το συντελεστή Gini χαρακτηρίζεται από μέτρια προβλεπτική ικανότητα (Chin, 1998). Η ερμηνευτική δύναμη του μοντέλου μας είναι πολύ υψηλότερη όσον αφορά τις επενδύσεις, καθώς οι λανθάνουσες μεταβλητές μας (βλέπε Πίνακα Π.V.1) εξηγούν το 57,2% της διακύμανσης των επενδύσεων.

Ειδικότερα όσον αφορά τα επιμέρους αποτελέσματα, οι υποθέσεις H1a και H1b, ότι το μερίδιο των μισθών συνιστά ένα παράγοντα σύγκλισης των ανισοτήτων, δεν επαληθεύονται καθώς διαπιστώνεται μια αρνητική και μη στατιστικά σημαντική

σχέση μεταξύ του μεριδίου των μισθών και του ποσοστού εισοδήματος του ανώτερου δεκατημορίου, H1a ($\beta = -0,103$, $t=0,8273$, $p=0,408$). Παρομοίως, ο συντελεστής Gini συνδέεται θετικά αλλά μη στατιστικά σημαντικά με το μερίδιο των μισθών, H1b ($\beta=0,068$, $t=0,916$, $p=0,360$). Τα ευρήματα αυτά αναδεικνύουν για μια ακόμη φορά ότι η συσχέτιση μεταξύ των εισοδηματικών ανισοτήτων και διαφόρων μεταβλητών ενδιαφέροντος μπορεί να λάβει αρνητικές ή θετικές τιμές, ανάλογα με τους χρησιμοποιούμενους δείκτες μέτρησης των ανισοτήτων.

Εξετάζοντας τις άλλες αιτιώδεις σχέσεις, διαπιστώνουμε ότι η συμμετοχή των αυτοαπασχολούμενων στο εργατικό δυναμικό και το μερίδιο τους στο εθνικό εισόδημα, επιδρούν θετικά στις ανισότητες, με βάση το συντελεστή Gini, και ως εκ τούτου η υπόθεση H2b γίνεται αποδεκτή ($\beta=0,271$, $t=2,84$, $p<0,001$). Οι αυτοαπασχολούμενοι, σύμφωνα με αυτά τα αποτελέσματα, αποτελούν ένα παράγοντα αύξησης των ανισοτήτων, ενώ δε φαίνεται να συσχετίζονται στατιστικά σημαντικά με το μερίδιο του εισοδήματος του ανώτερου δεκατημορίου, γεγονός που μας οδηγεί να απορρίψουμε την υπόθεση H2a ($\beta=0,089$, $t=0,9071$, $p=0,364$).

Όπως παρατηρούμε από το Διάγραμμα Δ.Β.1 και τα στοιχεία του Πίνακα Π.Β.3, το ποσοστό κέρδους έχει μια θετική και στατιστικά σημαντική επιρροή στο συντελεστή Gini και άρα η υπόθεση H3a επαληθεύεται ($\beta=0,528$, $t=6,56$, $p<0,001$). Αντίθετα μια μικρή θετική μη στατιστικά σημαντική επίδραση διαφαίνεται να έχει το ποσοστό κέρδους στο ανώτερο εισοδηματικό δεκατημόριο και άρα η υπόθεση H3b θα πρέπει να απορριφθεί ($\beta=0,028$, $t=0,21$, $p=0,84$).

Επιπροσθέτως διαπιστώνουμε ότι, οι σχέσεις μεταξύ της ανεργίας και του μεριδίου του πλουσιότερου 10% του πληθυσμού καθώς και του συντελεστή Gini, είναι μη στατιστικά σημαντικές, και άρα η υπόθεση H4a ($\beta=0,125$, $t=1,123$, $p=0,261$), καθώς και H4b ($\beta = -0,0042$, $t=0,061$, $p=0,951$) θα πρέπει να απορριφθούν. Τα ευρήματα μας επιβεβαιώνουν ότι μόνιμο χαρακτηριστικό της οικονομικής μεγέθυνσης στις περισσότερες υπό εξέταση οικονομίες κατά την περίοδο 1960-2015 είναι η υποκατάσταση της εργασίας με μηχανές. Υπό αυτές τις συνθήκες είναι προφανές ότι η υπόθεση H5a επαληθεύεται ($\beta=0,676$, $t=12,24$, $p<0,001$). Η υποκατάσταση εργασίας με μηχανές αυξάνει την ανεργία, και ως εκ τούτου η υπόθεση H5b ($\beta=0,64$, $t=7,953$, $p<0,001$) επιβεβαιώνεται. Εκτός από την τεχνολογική πρόοδο, ένας άλλος καθοριστικός παράγοντας που επηρεάζει την ανεργία, αλλά αρνητικά αυτή τη φορά, είναι η οικονομική μεγέθυνση. Η τελευταία, όπως είναι αναμενόμενο, βρίσκεται να μειώνει στατιστικά σημαντικά το επίπεδο ανεργίας, επιβεβαιώνοντας την υπόθεση H5c ($\beta = -0,759$, $t=9,49$, $p<0,001$). Επιπροσθέτως, διαπιστώνουμε ότι οι προσδιοριστικοί παράγοντες της ανεργίας, δηλαδή η οικονομική μεγέθυνση και η υποκατάσταση της εργασίας με κεφάλαιο, ερμηνεύουν το 32,8% της διακύμανσης της ανεργίας.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της εμπειρικής μας έρευνας, η κυριότερη αιτία αύξησης των εισοδηματικών ανισοτήτων είναι η συγκέντρωση του κεφαλαίου, καθώς διαπιστώνεται μια υψηλή θετική και στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ του συντελεστή Gini και της συγκέντρωσης του κεφαλαίου ($\beta=0,181$, $t=1,90$, $p<0,1$), η οποία μας οδηγεί να αποδεχτούμε την υπόθεση H6b. Θετική σχέση διαπιστώνεται επίσης μεταξύ της συγκέντρωσης του κεφαλαίου και του ανώτερου εισοδηματικού δεκατημορίου, ωστόσο η σχέση αυτή δεν είναι στατιστικά σημαντική και συνεπώς θα πρέπει να απορρίψουμε την υπόθεση H6a ($\beta=0,112$, $t=0,776$, $p=0,437$).

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η διαπίστωση ότι η οικονομική μεγέθυνση συνδέεται αρνητικά με το ανώτερο εισοδηματικό δεκατημόριο (H5d, $\beta = -0,051$, $t=0,359$, $p=0,719$) και με το συντελεστή Gini (H5e, $\beta = -0,065$, $t=0,773$, $p=0,440$).

Πίνακας Π.Υ.3: Φορτίσεις, τυπικές αποκλίσεις, τυπικά σφάλματα, t-statistic, p-value

	Αρχικό δείγμα (O)	Μέσος δείγματος (M)	Τυπική απόκλιση (STDEV)	Τυπικό σφάλμα (STERR)	T-Stat (O/STERR)	P- Value (two tailed)
Οικονομική μεγέθυνση> Δ10	-0,05	-0,06	0,14	0,14	0,36	0,72
Οικονομική μεγέθυνση> Gini	-0,07	-0,07	0,08	0,08	0,77	0,44
Οικονομική μεγέθυνση> Υποκατάσταση εργασίας	0,68	0,67	0,06	0,06	12,24	0,00
Υποκατάσταση εργασίας> Ανεργία	0,64	0,65	0,08	0,08	7,95	0,00
Οικονομική μεγέθυνση> Ανεργία	-0,76	-0,77	0,08	0,08	9,49	0,00
Ανεργία> Δ10	0,13	0,10	0,11	0,11	1,12	0,26
Ανεργία> Gini	0,00	-0,01	0,07	0,07	0,06	0,95
Ανεργία> Καταναλωτική ζήτηση	-0,36	-0,37	0,06	0,06	5,81	0,00
Ποσοστό κέρδους> Gini	0,53	0,52	0,08	0,08	6,56	0,00
Ποσοστό κέρδους> Δ10	0,03	0,03	0,13	0,13	0,21	0,84
Ποσοστό κέρδους> Επενδύσεις	0,18	0,18	0,06	0,06	3,08	0,00
Μερίδιο αυτοαπασχο/νων> Δ10	0,09	0,07	0,10	0,10	0,91	0,36
Μερίδιο αυτοαπασχο/νων> Gini	0,27	0,26	0,10	0,10	2,84	0,00
Μερίδιο αυτοαπασχο/νων> Καταναλωτική ζήτηση	0,42	0,42	0,06	0,06	6,77	0,00
Συγκέντρωση κεφαλαίου> Δ10	0,11	0,10	0,14	0,14	0,78	0,44
Συγκέντρωση κεφαλαίου> Gini	0,18	0,18	0,10	0,10	1,90	0,06
Μερίδιο μισθών> Δ10	-0,10	-0,10	0,12	0,12	0,83	0,41
Μερίδιο μισθών> Gini	0,07	0,07	0,07	0,07	0,92	0,36
Μερίδιο μισθών> Καταναλωτική ζήτηση	0,29	0,29	0,06	0,06	4,76	0,00
Καταναλωτική ζήτηση> Επενδύσεις	0,72	0,72	0,04	0,04	19,53	0,00
Δ10> Επενδύσεις	-0,15	-0,12	0,08	0,08	1,98	0,05
Gini> Επενδύσεις	-0,19	-0,18	0,06	0,06	3,21	0,00

Ωστόσο οι σχέσεις αυτές δεν είναι στατιστικά σημαντικές και άρα θα πρέπει να απορρίψουμε τις υποθέσεις H5d και H5e. Εξετάζοντας τις επιπτώσεις των εισοδηματικών ανισοτήτων στο ποσοστό κέρδους, στην καταναλωτική ζήτηση και στις επενδύσεις, διαπιστώνουμε τα εξής: Πρώτον, το ποσοστό κέρδους επιδρά θετικά και στατιστικά σημαντικά στις επενδύσεις, και ως εκ τούτου η υπόθεση H7 επιβεβαιώνεται ($\beta=0,181$, $t=3,08$, $p<0,001$). Σύμφωνα με τα παραπάνω είναι εμφανές ότι οι μεταβολές του ποσοστού κέρδους επηρεάζουν τις επενδύσεις και κατ' επέκταση την οικονομική μεγέθυνση. Εκτός όμως από το ποσοστό κέρδους, ένας άλλος παράγοντας που καθορίζει τις επενδύσεις, είναι η καταναλωτική ζήτηση (βλέπε Διάγραμμα Δ.Υ.1), η οποία έχει μια μεγάλη θετική και στατιστικά σημαντική

Πίνακας Π.Υ.4: Συνολικές επιδράσεις

	Αρχικό δείγμα (O)	Μέσος δείγματος (M)	Τυπική απόκλιση (STDEV)	Τυπικό σφάλμα (STERR)	T-Stat (O/STERR)	P- Value (two tailed)
Δ10> Επενδύσεις	-0,15	-0,12	0,08	0,08	1,96	0,05
Gini> Επενδύσεις	-0,19	-0,18	0,06	0,06	3,27	0,00
Οικονομική μεγέθυνση> Δ10	-0,09	-0,10	0,12	0,12	0,73	0,46
Οικονομική μεγέθυνση> Επενδύσεις	0,11	0,11	0,03	0,03	3,20	0,00
Οικονομική μεγέθυνση> Gini	-0,06	-0,07	0,07	0,07	0,86	0,39
Οικονομική μεγέθυνση> Υποκατάσταση εργασίας	0,68	0,68	0,05	0,05	12,39	0,00
Οικονομική μεγέθυνση> Ανεργία	-0,33	-0,33	0,05	0,05	6,58	0,00
Οικονομική μεγέθυνση> Καταναλωτική ζήτηση	0,12	0,12	0,03	0,03	3,41	0,00
Ποσοστό κέρδους> Δ10	0,03	0,03	0,13	0,13	0,21	0,84
Ποσοστό κέρδους> Επενδύσεις	0,08	0,08	0,06	0,06	1,32	0,19
Ποσοστό κέρδους> Gini	0,53	0,52	0,08	0,08	6,59	0,00
Υποκατάσταση εργασίας> Δ10	0,08	0,07	0,07	0,07	1,14	0,26
Υποκατάσταση εργασίας> Επενδύσεις	-0,18	-0,18	0,04	0,04	4,30	0,00
Υποκατάσταση εργασίας> Gini	0,00	-0,01	0,04	0,04	0,06	0,95
Υποκατάσταση εργασίας> Ανεργία	0,64	0,65	0,08	0,08	7,95	0,00
Υποκατάσταση εργασίας> Καταναλωτική ζήτηση	-0,23	-0,24	0,06	0,06	3,95	0,00
Ανεργία> Δ10	0,13	0,10	0,11	0,11	1,13	0,26
Ανεργία> Επενδύσεις	-0,28	-0,28	0,05	0,05	5,81	0,00
Ανεργία> Gini	0,00	-0,01	0,07	0,07	0,06	0,95
Ανεργία> Καταναλωτική ζήτηση	-0,36	-0,37	0,06	0,06	5,77	0,00
Μερίδιο αυτοαπασχο/νων> Δ10	0,09	0,07	0,10	0,10	0,90	0,37
Μερίδιο αυτοαπασχο/νων>	0,23	0,25	0,05	0,05	4,41	0,00

Επενδύσεις						
Μερίδιο αυτοαπασχο/νων> Gini	0,27	0,27	0,10	0,10	2,82	0,00
Μερίδιο αυτοαπασχο/νων> Καταναλωτική ζήτηση	0,42	0,42	0,06	0,06	6,86	0,00
Συγκέντρωση κεφαλαίου> Δ10	0,11	0,10	0,15	0,15	0,76	0,44
Συγκέντρωση κεφαλαίου> Επενδύσεις	-0,05	-0,04	0,03	0,03	1,81	0,07
Συγκέντρωση κεφαλαίου> Gini	0,18	0,18	0,09	0,09	1,96	0,05
Καταναλωτική ζήτηση> Επενδύσεις	0,72	0,72	0,04	0,04	19,63	0,00
Μερίδιο μισθών> Δ10	-0,10	-0,10	0,12	0,12	0,84	0,40
Μερίδιο μισθών> Επενδύσεις	0,21	0,21	0,05	0,05	4,36	0,00
Μερίδιο μισθών> Gini	0,07	0,07	0,07	0,07	0,91	0,36
Μερίδιο μισθών> Καταναλωτική ζήτηση	0,29	0,29	0,06	0,06	4,80	0,00

επιρροή στις επενδύσεις (H_{10} , $\beta=0,718$, $t=19,53$, $p<0,001$). Η καταναλωτική ζήτηση όμως, εξαρτάται κυρίως από τη διανομή του εισοδήματος, το ποσοστό των μισθών (H_{1c} , $\beta=0,289$, $t=4,76$, $p<0,001$), την ανεργία με την οποία συνδέεται αρνητικά (H_{4c} , $\beta= -0,364$, $t=5,81$, $p<0,001$), και το μερίδιο των αυτοαπασχολούμενων (H_{2c} , $\beta=0,416$, $t=6,77$, $p<0,001$). Συνεπώς, οι υποθέσεις H_{1c} , H_{4c} και H_{2c} θα πρέπει να γίνουν αποδεκτές. Τα ευρήματα αυτά αποκαλύπτουν μια σοβαρή αντίφαση πάνω στην οποία φαίνεται να σκοντάφτει η οικονομική μεγέθυνση. Το ποσοστό κέρδους επηρεάζει θετικά τις επενδύσεις. Η θετική αυτή επίδραση μπορεί να εξουδετερωθεί από τη μείωση της καταναλωτικής ζήτησης, ως αποτέλεσμα της μείωσης του μεριδίου των μισθών.

Υπό αυτές τις αντιφατικές επιρροές, βρίσκουμε ότι οι εισοδηματικές ανισότητες τόσο κατά ανώτερο δεκατημόριο όσο και κατά Gini, ασκούν μια στατιστικά σημαντική, αλλά ισχυρή αρνητική επιρροή στις επενδύσεις, γεγονός που μας οδηγεί να απορρίψουμε τις υποθέσεις H_8 ($\beta= -0,152$, $t=1,98$, $p<0,05$) και H_9 ($\beta= -0,191$, $t=3,209$, $p<0,001$) αντίστοιχα. Το αποτέλεσμα αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό από θεωρητικής άποψης, καθώς θέτει υπό αμφισβήτηση το βασικό επιχείρημα των κλασικών αλλά και των μεταγενέστερων νεοκλασικών οικονομολόγων ότι οι εισοδηματικές ανισότητες είναι αναγκαίες γιατί συνιστούν προϋπόθεση για την οικονομική ανάπτυξη και την αναπαραγωγή μιας ανταγωνιστικής μορφής οργάνωσης της κοινωνίας η οποία διασφαλίζει τη μέγιστη οικονομική απόδοση. Οι εισοδηματικές ανισότητες μπορεί να είναι δικαιολογημένες γιατί ενισχύουν το ποσοστό κέρδους και τις επενδύσεις, ωστόσο, οι ανισότητες επιδρούν συγχρόνως αρνητικά σε ένα άλλο παράγοντα, στην καταναλωτική ζήτηση (βλέπε Διάγραμμα Δ.V.1), η οποία, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας μας, συνιστά το σημαντικότερο παράγοντα για την ανάληψη επενδύσεων.

Πίνακας Π.Υ.5: Communalities and GoF

Μεταβλητές	Communality	R ²
Εισοδηματικές ανισότητες (Δ10)	0,47	0,05
Επενδύσεις	0,73	0,57
Εισοδηματικές ανισότητες (Gini)	0,87	0,39
Οικονομική μεγέθυνση	0,97	
Ποσοστό κέρδους	1,00	
Υποκατάσταση της εργασίας	1,00	0,46
Ανεργία	1,00	0,33
Μερίδιο αυτοαπασχο/νων	0,67	
Συγκέντρωση κεφαλαίου	1,00	
Καταναλωτική ζήτηση	0,99	0,36
Μερίδιο μισθών	0,96	
Average	0,878	0,359
GoF		0,56

Δεδομένου ότι η PLS-SEM δεν παρέχει μια συνολική επικύρωση του δομικού μοντέλου, στη συνέχεια υπολογίζεται και αναλύεται ο δείκτης "Goodness of Fit" (GoF) και τα αποτελέσματα αυτής της μέτρησης παρουσιάζονται στον Πίνακα Π.Υ.5. Ο GoF είναι ο γεωμετρικός μέσος της μέσης διακύμανσης (communality) (μοντέλο μέτρησης) και του μέσου R² για τις ενδογενείς μεταβλητές (δομικό μοντέλο). Η τιμή του κανονικοποιείται μεταξύ 0 και 1. Μια υψηλή τιμή για το δείκτη GoF επικυρώνει το μοντέλο PLS συνολικά. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις μας, ο GoF είναι 0,56, και ως εκ τούτου θεωρούμε ότι η προβλεπτική ικανότητα του μοντέλου μας είναι ικανοποιητική.

Συμπεράσματα

Ακολουθώντας τη λογική σειρά των βημάτων που απαιτούνται για τη δημιουργία ενός μοντέλου μέσω δομικών εξισώσεων, η παρούσα εργασία ξεκίνησε με την παρουσίαση των ιδεών των οικονομολόγων που έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη διανομή του εισοδήματος και του πλούτου. Η θεωρητική αυτή επισκόπηση είχε ως στόχο να προσδιοριστούν οι δυνάμεις απόκλισης και σύγκλισης στη διανομή του εισοδήματος και κατ' επέκταση και οι υποθέσεις της έρευνας. Στη συνέχεια, οι υποθέσεις ελέγχθηκαν μέσα από την εφαρμογή μιας μερικών ελαχίστων τετραγώνων μοντελοποίησης μέσω δομικών εξισώσεων, η οποία επιτρέπει αξιόπιστες εκτιμήσεις ακόμα και όταν έχουμε ένα μικρό αριθμό δείγματος, ή παρατηρούνται φαινόμενα πολυσυγγραμμικότητας και ενδογένειας, ή ακόμα και όταν οι υποθέσεις σχετικά με τις στατιστικές κατανομές των εμπειρικών δεδομένων παραβιάζονται.

Η βιβλιογραφική επισκόπηση ανέδειξε ότι ένα από τα ζητήματα που απασχόλησαν την οικονομική ανάλυση από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα και έκτοτε, ήταν το κατά πόσο η οικονομική μεγέθυνση και η εισοδηματική ανισότητα λαμβάνει διαχρονικά τη μορφή ενός ανεστραμμένου U, όπως υποστήριξε ο Simon Kuznets το 1955, μελετώντας τη μακροχρόνια τάση της ανισότητας του εισοδήματος στις Ηνωμένες Πολιτείες, στην Αγγλία και στη Γερμανία. Σύμφωνα με τη δική του αφήγηση, οι ανισότητες αυξήθηκαν στις τρεις υπό μελέτη χώρες κατά την περίοδο της αστικοποίησης και της μετάβασης από μια προβιομηχανική σε μια βιομηχανική οικονομία, γιατί ολοένα και μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού απασχολούνταν σε θέσεις του βιομηχανικού τομέα, οι οποίες αρχικά ήταν κυρίως χαμηλά αμειβόμενες, με αποτέλεσμα να αυξηθεί η ανισότητα στο βιομηχανικό τομέα και κατ' επέκταση σε όλη την οικονομία. Στα πρώτα στάδια της οικονομικής μεγέθυνσης, κατά τον Kuznets, οι ανισότητες αυξήθηκαν για ένα ακόμη λόγο: της συγκέντρωσης των αποταμιεύσεων στα υψηλότερα εισοδηματικά στρώματα του πληθυσμού, με αποτέλεσμα την ταχύτερη αύξηση της περιουσίας των πλουσίων και των μελλοντικών τους εισοδημάτων. Κατά την άποψη αυτού του αναλυτή, η αυξητική τάση των ανισοτήτων αντιστράφηκε στα πιο προχωρημένα στάδια οικονομικής μεγέθυνσης, γιατί με τη σταθεροποίηση του αστικού πληθυσμού, το εργατικό δυναμικό στο βιομηχανικό τομέα επιτύγχανε κατά τα χρόνια που ακολούθησαν ένα μεγαλύτερο μερίδιο στο συνολικό εισόδημα, αλλά και γιατί κυρίως μέσα από τις θεσμικές παρεμβάσεις του κράτους σχετικά με τη φορολογία, τον πληθωρισμό, τα επιτόκια κ.ά., περιορίστηκαν οι συνέπειες της συγκέντρωσης των αποταμιεύσεων στα εύπορα στρώματα. Επιπροσθέτως υποστηρίζεται ότι οι ανισότητες σταθεροποιήθηκαν στα μεταγενέστερα στάδια της οικονομικής μεγέθυνσης στις Ηνωμένες Πολιτείες, στην Αγγλία και στη Γερμανία και ειδικότερα μέχρι τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, ενώ μετά το τέλος του πρώτου παγκοσμίου πολέμου οι εισοδηματικές ανισότητες μειώθηκαν, εξαιτίας των διαφορετικών αποδόσεων των επενδεδυμένων κεφαλαίων στο βιομηχανικό τομέα και ειδικότερα λόγω των φθινουσών αποδόσεων σε πιο παραδοσιακούς βιομηχανικούς κλάδους, σε συνδυασμό με τη δημιουργία νέων πιο κερδοφόρων βιομηχανικών κλάδων, στους οποίους η οριακή παραγωγικότητα του κεφαλαίου είναι υψηλότερη. Σύμφωνα με την ανάλυση αυτή, οι επενδυτικές ευκαιρίες σε νέες βιομηχανικές δραστηριότητες δεν αξιοποιήθηκαν μόνο από τις υψηλές εισοδηματικές τάξεις αλλά και από τις κατώτερες.

Η αντιστροφή της τάσης διεύρυνσης της ανισότητας αποδόθηκε ακόμη, από τον Kuznets, στην τριτογενοποίηση της οικονομίας, δηλαδή στην αύξηση του εργατικού δυναμικού στον τομέα των υπηρεσιών, σε ένα κλάδο όπου το εισόδημα

των κατώτερων εισοδηματικών ομάδων αυξανόταν μακροχρονίως πιο γρήγορα από το εισόδημα των ανώτερων εισοδηματικών τάξεων. Και αυτό γιατί τα υψηλότερα εισοδήματα στον τομέα των υπηρεσιών οφείλονται στις προσωπικές διαφορές, στην υπεροχή του ατόμου που προσφέρει τις υπηρεσίες, η οποία δε μεταβιβάζεται στους απογόνους του και άρα η ανισότητα που οφείλεται στις υψηλότερες δεξιότητες και γνώσεις, δε διατηρείται από γενιά σε γενιά, έχοντας θετικές επιδράσεις στη διανομή του εισοδήματος.

Ακολουθώντας το συλλογισμό του Kuznets, είναι σαφές ότι εμμέσως αναγνωρίζει ως αιτίες απόκλισης των ανισοτήτων, την πτώση του μεριδίου του μισθού στο βιομηχανικό τομέα ή στον τομέα των υπηρεσιών, τις διαφορές στην απόδοση του κεφαλαίου εντός του βιομηχανικού τομέα, καθώς και τη συγκέντρωση των αποταμιεύσεων και των περιουσιών στα ευπορότερα στρώματα του πληθυσμού, παράγοντες που έχουν επισημανθεί και από άλλους ερευνητές διαφορετικών θεωρητικών σχολών και φιλοσοφικών τοποθετήσεων (Atkinson; Piketty κ.ά.). Με στόχο να συμβάλλουμε σε αυτή τη συζήτηση, η πρώτη σχέση που εξετάζουμε καταρχήν στο πλαίσιο αυτής της διπλωματικής είναι η σχέση της οικονομικής μεγέθυνσης και των εισοδηματικών ανισοτήτων, και συγχρόνως ως κύριες αιτίες των ανισοτήτων εξετάζονται το μερίδιο των μισθών και των αυτοαπασχολούμενων, το ποσοστό κέρδους, η συγκέντρωση του κεφαλαίου και η ανεργία.

Σύμφωνα με τα εμπειρικά μας ευρήματα, η οικονομική μεγέθυνση δε σχετίζεται στατιστικά σημαντικά με τις εισοδηματικές ανισότητες. Συνεπώς, η κυριότερη δύναμη σύγκλισης των εισοδημάτων δε φαίνεται να είναι, όπως υποστηρίζει ο Kuznets, η οικονομική μεγέθυνση. Σε παρόμοια συμπεράσματα έχουν καταλήξει και άλλοι ερευνητές όπως οι Li et al. (1998), οι Gustafsson και Johansson (1999), οι Dollar και Kraay (2002), ο Volscho (2004) και ο Tam (2008). Υπό το φως αυτών των ευρημάτων φαίνεται να έχει δίκιο ο Piketty (2014) όταν ισχυρίζεται ότι ανάλογα με τη χώρα και την εποχή ενεργοποιούνται, συγκεκριμένοι μηχανισμοί από τους οποίους εξαρτάται η διεύρυνση ή η συρρίκνωση των ανισοτήτων και δεν υπάρχει καμία αυτόματη διαδικασία που θα αποτρέψει κάποια μεταβολή στις ανισότητες και τη διάρκεια τους για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Ένα δεύτερο αλλά εξίσου σημαντικό αποτέλεσμα της εμπειρικής μας διερεύνησης είναι ότι στις δεκαπέντε υπό εξέταση χώρες (Δανία, Σουηδία, Φινλανδία, Ολλανδία, Γερμανία, Γαλλία, Μεγάλη Βρετανία, Ιταλία, Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία, ΗΠΑ, Ιαπωνία, Καναδάς και Αυστραλία), οι κυριότεροι παράγοντες που συνέβαλλαν κατά την περίοδο 1960-2015 στην αύξηση των εισοδηματικών ανισοτήτων ήταν η αύξηση του ποσοστού κέρδους, η συγκέντρωση του κεφαλαίου, και τέλος η άνοδος του μεριδίου των αυτοαπασχολούμενων. Τα ευρήματα αυτά είναι σύμφωνα με εκείνα του Piketty, ότι κύριος παράγοντας των αποκλίσεων στη διανομή του εισοδήματος είναι η συγκέντρωση του κεφαλαίου.

Σε αντίθεση με τις προηγούμενες έρευνες, όμως, η διπλωματική αυτή εργασία επιχειρεί να ρίξει φως στη δυναμική αλληλεξάρτηση μεταξύ της οικονομικής μεγέθυνσης και των εισοδηματικών ανισοτήτων, υποστηρίζοντας ότι η διανομή του εισοδήματος επηρεάζει καθοριστικά τις επενδύσεις και την οικονομική μεγέθυνση. Τα αποτελέσματα της έρευνας αναδεικνύουν πράγματι ότι οι εισοδηματικές ανισότητες έχουν μια στατιστικά σημαντική, αλλά αρνητική επίδραση στις επενδύσεις, σε αντίθεση με τα όσα υποστήριζαν οι κλασικοί αλλά και άλλοι μεταγενέστεροι νεοκλασικοί οικονομολόγοι, δηλαδή ότι οι εισοδηματικές ανισότητες συνιστούν μια αναγκαιότητα για την ανάληψη επενδύσεων. Οι εισοδηματικές ανισότητες μπορεί να είναι δικαιολογημένες γιατί ενισχύουν το ποσοστό κέρδους,

ωστόσο, φαίνεται να έχουν δίκιο οι ετερόδοξοι ή αιρετικοί οικονομολόγοι (Malthus, Sismondi, Marx, Keynes) που συνδέουν τις ανισότητες με την υπέρμετρη αποταμίευση και κατ' επέκταση με την πιθανότητα εκδήλωσης κρίσεων υποκατανάλωσης. Σύμφωνα με αυτές τις απόψεις, η αύξηση των εισοδηματικών ανισοτήτων αφήνει ανοικτό το περιθώριο υπέρμετρης αποταμίευσης και εκδήλωσης μιας τάσης μειούμενης ενεργούς ζήτησης, με αρνητικά αποτελέσματα στην οικονομική μεγέθυνση σε αρκετές χώρες που αναζητούν και εφαρμόζουν πολιτικές για την ενίσχυση των επενδύσεων μειώνοντας τους μισθούς των εργαζομένων και τα εισοδήματα των μεσαίων κοινωνικών τάξεων.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Aghion, P. & Bolton, P. (1997). A theory of trickle-down growth and development. *Review of Economic Studies*, 64, pp. 151-172.
- Aghion, P., Caroli, E. & García-Peñalosa, C. (1999, 12). Inequality and economic growth: The perspective of the new growth theories. *Journal of Economic Literature*, XXXVII, pp. 1615-1660.
- Ahluwalia, M. (1976). Income distribution and development: some stylized facts. *American Economic Review*, Papers and Proceedings, 66 (2), pp. 128-135.
- Ahluwalia, M. (1976). Inequality, poverty and development. *Journal of Development Economics*, pp. 207-342.
- Alderson, A. & Nielsen, F. (2002). Globalization and the great U-turn: Income inequality trends in 16 OECD countries. *American Journal of Sociology*, 107, pp. 1244-1299.
- Anand, S. & Kanbur, S.M.R. (1993). The Kuznets process and the inequality development relationship. *Journal of Development Economics*, 40, pp. 25-52.
- Assane, D. & Grammy, A. (2003). An assessment of the growth and inequality causality relationship. *Applied Economics Letters*, 10, pp. 871-873.
- Atkinson, A. B. (1970). On the measurement of inequality. *Journal of Economic Theory*, 2 (3), pp. 244-263.
- Barro, R. (2000, 03). Inequality and growth in a panel of countries. *Journal of Economic Growth*, 5, pp. 5-32.
- Becker, G. S. (1964). *Human capital theory*. New York: Columbia University Press.
- Becker, G. S. & Tomes, N. (1979). An equilibrium theory of the distribution of income and intergenerational mobility. *Journal of Political Economy*, 87 (6), pp. 1153-1189.
- Bergson, A. (1938). A reformulation of certain aspects of welfare economics. *Quarterly Journal of Economics*, 52, pp. 310-334.
- Borjas, G. (1994). The economics of immigration. *Journal of Economic Literature*, 32, pp. 1667-1717.
- Bourguignon, F. (1990). Growth and inequality in the dual model of development: The role of demand factors. *Review of Economic Studies*, 57, pp. 215-228.
- Bourguignon, F. & Morrison, C. (1990). Income distribution, development and foreign trade: A cross-sectional analysis. *European Economic Review*, 34, pp. 1113-1132.
- Brown, H. P. (1977). *The inequality of pay*. University of California Press.
- Calderón, C. & Chong, A. (2009). Labor market institutions and income inequality: an empirical investigation. *Public Choice*, 138, pp. 65-81.
- Champernowne, D. G. (1953). A model of income distribution. *The Economic Journal*, 63 (250), pp. 318-351.
- Chin, W. W. (1998). The partial least squares approach to structural equation modeling. *Modern Methods for Business Research*, 295 (2), pp. 295-336.

- Cohen-Stuart, A. J. (1889). *Bijdrage tot de theorie der progressieve inkomstenbelasting*. The Hague: Martinus Nijhoff. Translated in part as “On progressive taxation”. In Musgrave, Richard A. & Alan T. Peacock, eds. (1958), *Classics in the Theory of Public Finance*. London: Macmillan.
- Dalton, H. (1920). The measurement of the inequality of incomes. *The Economic Journal*, 30 (119), pp. 348-361.
- Deininger, K. & Squire, L. (1998). New ways of looking at old issues: Inequality and growth. *Journal of Development Economics*, 57, pp. 259-287.
- Diamantopoulos, A. & Winklhofer, H. (2001). Index construction with formative indicators: An alternative to scale development. *Journal of Marketing Research*, 38 (2), pp. 269-277.
- Dimelis, S. & Livada, A. (1999). Inequality and business cycles in the U.S. and European Union countries. *International Advances in Economic Research*, 5 (3), pp. 321-338.
- Dollar, D. & Kraay, A. (2002). Growth is good for the poor. *Journal of Economic Growth*, 7, pp. 195-225.
- Domar, E. D. & Musgrave, R. A. (1944). Proportional income taxation and risk-taking. *Quarterly Journal of Economics*, 58 (3), pp. 388-422.
- Dunlop, J. T. (1944). *Wage Determination under Trade Unions*. New York: Macmillan.
- Dunlop, J. T. (1958). *Industrial Relations Systems*. 2nd Revised Edition, Harvard Business School Press, 1993.
- Edgeworth, F. Y. (1877). *New and Old Methods of Ethics*. Oxford: James Parker.
- Edgeworth, F. Y. (1897). The pure theory of taxation. *The Economic Journal*, 7 (25), pp. 46-70.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Oxford: Policy Press.
- Eurostat. Annual macro-economic database of the European Commission's Directorate General for Economic and Financial Affairs (AMECO). http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/SelectSerie.cfm.
- Ferrera, M. (1996). The ‘Southern model’ of welfare in social Europe. *Journal of European Social Policy*, 6, pp. 17-37.
- Fielding, D. & Torres, S. (2005). A simultaneous equation model of economic development and income inequality. *Journal of Economic Inequality*, 4, pp. 279-301.
- Fleming, M. (1952). A cardinal concept of welfare. *Quarterly Journal of Economics*, 66 (3), pp. 366-384.
- Fornell, C. & Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. *Journal of Marketing Research*, 18 (3), pp. 328-388.
- Friedman, M. (1953). Choice, chance, and the personal distribution of income. *Journal of Political Economy*, 61 (4), pp. 277-290.
- Friedman, M. & Savage, L. J. (1948). The utility analysis of choices involving risk. *Journal of Political Economy*, 56 (4), pp. 279-304.

- Gustafsson, B. & Johansson, M. (1999). In search of smoking guns: What makes income inequality vary over time in different countries? *American Sociological Review*, 64 (4), pp. 585-605.
- Hair Jr, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M. & Sarstedt, M. (2014). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. Sage Publications.
- Heilbroner, R. L. (1999). *Οι φιλόσοφοι του οικονομικού κόσμου*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Henseler, J., Ringle, C. M. & Sinkovics, R. R. (2015). The use of partial least squares path modeling in international marketing. In *New Challenges to International Marketing* (pp. 277-319). Emerald Group Publishing Limited.
- Heshmati, A. (2004). Growth, inequality and poverty relationships. Discussion Paper 1338, IZA.
- Hicks, J. R. (1932). *The Theory of Wages*. London: Macmillan.
- Iradian, G. (2005). Inequality, poverty and growth: Cross-country evidence. Working Paper 05/28, IMF.
- Jha, S. (1996). The Kuznets curve: a reassessment. *World Development*, 24 (4), pp. 773-780.
- Joreskog, K. G. & Wold, H. O. (1982). *Systems under indirect observation: Causality, structure, prediction*. North-Holland.
- Kanbur, S. M. (1979). Of risk taking and the personal distribution of income. *Journal of Political Economy*, 87 (4), pp. 769-797.
- Korzeniewicz, R. P. & Moran, T. P. (2005). Theorizing the relationship between inequality and economic growth. *Theory and Society*, 34, pp. 277-316.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *American economic review*, XLV (1), pp. 1-28.
- Leibfried, S. (1992). Towards a european welfare state? On integrating poverty regimes into the European Community. In Ferge, Z. & Kolberg, J.E. (eds), *Social Policy in a Changing Europe*. Frankfurt am Main: European Centre for Social Welfare Policy and Research.
- Li, H., Squire, L. & Zu, H. (1998). Explaining international and intertemporal variations in income inequality. *The Economic Journal*, 108, pp. 26-43.
- Lindahl, E. (1919). *Die Gerechtigkeit der Besteuerung*. Lund: Gleerup. Translated in part as "Just taxation – a positive solution". In Musgrave, Richard A. & A. T. Peacock, eds. (1958), *Classics in the Theory of Public Finance*. London: Macmillan.
- Lohmöller, J. B. (1989). *Latent variable path analysis with partial least squares*. Heidelberg: Physica.
- Lydall, H. F. (1959). The distribution of employment incomes. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 27, pp. 110-115.
- Mill, J. S. (1848). *Principles of political economy with some of their applications to social philosophy*, by John Stuart Mill. JW Parker.
- Mill, J. S. (1869). *The subjection of women (Vol. 1)*. Transaction Publishers.

- Moller, S., Huber, E., Stephens, J., Bradley, D. & Nielse, F. (2003). Determinants of relative poverty in advanced capitalist economies. *American Sociological Review*, 68 (1), pp. 22-61.
- Perez-Moreno, S. (2009). An assessment of the capital relationship between growth and inequality in Spanish regions. *European Planning Studies*, 17 (3), pp. 389- 400.
- Petmesidou, M. (1996). Social protection in Southern Europe: Trends and prospects. *Journal of Area Studies*, 9, pp. 95-125.
- Pigou, A. C. (1920). *The economics of welfare*. London: Macmillan.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ravallion, M. & Chen, S. (1997). What can new survey data tell us about recent changes in distribution and poverty? *World Bank Economic Review*, 11 (2), pp. 357-382.
- Rima, I. H. (2002). *Ιστορία της οικονομικής ανάλυσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg - Γιώργος & Κώστας Δαρδανός.
- Robbins, L. (1932). *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. London: Macmillan.
- Robinson, J. (1933). The theory of money and the analysis of output. *Review of Economic Studies*, 1 (1), pp. 22-26.
- Roy, A. D. (1950). The distribution of earnings and of individual output. *The Economic Journal*, 60 (239), pp. 489-505.
- Samuelson, P. A. (1947). Some Implications of "Linearity". *Review of Economic Studies*, 15 (2), pp. 88-90.
- Sandmo, A. (2013). *The principal problem in political economy: Income distribution in the history of economic thought*. Bergen: Norwegian School of Economics and Business Administration, Department of Economics.
- Screpanti, E. & Zamagni, S. (2004). *Η ιστορία της οικονομικής σκέψης*. Αθήνα: Εκδόσεις Τυπωθήτω- Γιώργος Δαρδανός.
- Stigler, G. J. (1941). *Production and distribution theories: The formative period*. Agathon Press.
- Straub, D., Boudreau, M. C. & Gefen, D. (2004). Validation guidelines for IS positivist research. *The Communications of the Association for Information Systems*, 13 (1), pp. 63.
- Tam, H. (2008). An economic or political Kuznets curve? *Public Choice*, 134, pp. 367-389.
- Veblen, T. (1899). *The Theory of the Leisure Class*. New York: Macmillan.
- Vicente, J. & Borge, L. (2000). Inequality and growth: Inverted and uninverted U-shapes. *Applied Economics Letters*, 7, pp. 497-500.
- Vickrey, W. (1945). Measuring marginal utility by reactions to risk. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, pp. 319-333.
- Vinzi, V. E., Chin, W. W., Henseler, J. & Wang, H. (Eds.) (2010). *Handbook of partial least squares: Concepts, methods and applications*. Springer Science & Business Media.

- Volscho, T. (2004, 08). Income distribution in 14 OECD nations, 1967-2000: Evidence from the Luxemburg Income study. Working Paper Series, Luxembourg Income Study.
- Von Neumann, J. & Morgenstern, O. (1947). *Theory of games and economic behavior*. Princeton University Press.
- Wagner, R. E. (2003). Public choice and the diffusion of classic Italian public finance. *Il pensiero economico*, 11 (1), pp. 271-282.
- Wicksell, K. (1896). *Finanztheoretische Untersuchungen*. Jena: Fischer. Translated in part as "A new principle of just taxation". In Musgrave, Richard A. & A. T. Peacock, eds. (1958), *Classics in the Theory of Public Finance*. London: Macmillan.
- Wicksteed, P. H. (1894). *An Essay on the Co-ordination of the Laws of Distribution* (Vol. 12). Macmillan & Company.
- Wold, H. O. (1985). Partial least squares. In: S. Kotz & N. L. Johnson (Eds), *Encyclopedia of statistical sciences* (Vol. 6) (pp. 581-591). New York: Wiley.
- World Income Inequality Database. UNU-WIDER. <https://www.wider.unu.edu/data>.
- Καράγιωργας, Δ. (1979). *Δημόσια οικονομική Ι: Οι οικονομικές λειτουργίες του κράτους (Τόμος Ι)*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Κεραμίδου, Ι. (2002). *Κρίσεις και Παγκοσμιότητα, η Περίπτωση της Ελλάδας*. Αθήνα: Εκδόσεις Στοχαστής.
- Κεραμίδου, Ι. (2015). Οι θεωρίες της διανομής, από τον Α. Σμιθ έως τις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Ματσαγγάνης, Μ. (Επιμ.) (1999). *Προοπτικές του Κοινωνικού Κράτους στη Νότια Ευρώπη*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Μπούτσιου, Σ. & Σαράφης, Π. (2013). Νοτιοευρωπαϊκό μοντέλο κράτους πρόνοιας και οικονομική κρίση. *Διεπιστημονική Φροντίδα Υγείας*, 5 (4), σσ.147-161.
- Παπαθεοδώρου, Χ., Δαφέρμος, Γ., Danchev, S. & Μαρσέλλου, Α. (2008). *Οικονομική ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα: Συγκριτική ανάλυση και διαχρονικές τάσεις*. Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ. Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων.
- Παπαθεοδώρου, Χ., Δαφέρμος, Γ., Παπαδοπούλου, Έ. & Σακελλαρίδης, Γ. (2010). *Οικονομική μεγέθυνση, ανισότητα και φτώχεια: Θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις*. Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ. Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων.
- Παπαθεοδώρου, Χ. & Πετμεζίδου, Μ. (2004). Ανισότητα, φτώχεια και αναδιανομή μέσω των κοινωνικών μεταβιβάσεων: Η Ελλάδα σε συγκριτική προοπτική. Στο Πετμεζίδου, Μ. & Παπαθεοδώρου, Χ. (Επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Εξάντας.
- Παπαθεοδώρου, Χ. & Πετμεζίδου, Μ. (2005). Ανισότητα, αναδιανομή και καθεστώς ευημερίας: Η Ελλάδα σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της ΕΕ. Στο Αργείτης, Γ. (Επιμ.), *Οικονομικές Αλλαγές και Κοινωνικές Αντιθέσεις στην Ελλάδα: Οι Προκλήσεις στις Αρχές του 21^{ου} Αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός.

